

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: *Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΟΠΗ Κ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

ΕΠΟΠΤΗΣ: ΚΟΥΝ ΒΑΝΧΑΓΕΝΤΟΡΕΝ

ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΣ ΕΠΟΠΤΗΣ: ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΕΡΕΝΤΙΔΗΣ

00 km

ΒΟΛΟΣ 2007

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 5839/1
Ημερ. Εισ.: 14-09-2007
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ
2007
ΤΟΠ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

Πτυχιακή Εργασία με θέμα:

"Η μετάβαση από τη Ρωμαϊκή Δημοκρατία προς την Αυτοκρατορία"

Επόπτες Καθηγητές:

Κουν Βανχάγκεντορεν

Σταύρος Περεντίδης

Επιμέλεια Εργασίας:

Τόπη Κ. Ευαγγελία

Κατεύθυνση:

Ιστορία

ΒΟΛΟΣ 2007

ΓΝΩΜΙΚΑ

Alea jacta est.

Ο κύβος ερρίφθη

(Τη φράση αυτή την είπε ο Καίσαρας, όταν αποφάσισε να περάσει με το στράτευμά του το Ρουβίκωνα ποταμό και να επιτεθεί κατά των αντιπάλων του).

Καί σύ τέκνον;

(Φράση του Καίσαρα, την οποία είπε όταν ο θετός γιος του, Μάρκος Βρούτος, τον μαχαίρωσε στα σκαλοπάτια της Ρωμαϊκής Συγκλήτου, παρότι ο τελευταίος είχε μέχρι τότε ευεργετηθεί πάρα πολύ από τον στρατηλάτη).

Veni, vidi, vici.

Ήρθα, είδα, νίκησα

(Φράση που είπε ο Καίσαρας όταν πήγε στη Μ. Ασία και νίκησε το γιο του Μιθριδάτη, το Φαρνάζη).

***Omnes autem homines natura libertati studere
et condicionem servitutis odisse.***

*Η ανθρώπινη φύση είναι παντού διαποτισμένη από τη λαχτάρα για ελευθερία και το μίσος για σκλαβιά.
(Καίσαρ, Ο Γαλατικός Πόλεμος, 3.10.)*

***Η εξουσία διπλασιάζεται,
όταν γίνεται λελογισμένη χρήση της.***

ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Προκειμένου να διεκπεραιωθεί η παρούσα εργασία, συνέβαλαν κάποιιοι άνθρωποι, η βοήθεια και η στήριξη των οποίων υπήρξε πολύτιμη και καθοριστική.

Καταρχήν, χρωστώ εγκάρδιες και ειλικρινείς ευχαριστίες στον κύριο επόπτη της εργασίας και καθηγητή μου, κ. Κ. Βανχάγεντορεν, του οποίου η καθοδήγηση, οι συμβουλές, οι διορθώσεις, οι γνώσεις και προπάντων το ήθος οδήγησαν σε μια άριστη και εποικοδομητική συνεργασία. Το συνεχές ενδιαφέρον του για την προσπάθειά μου λειτούργησε πραγματικά ιδιαίτερα ενθαρρυντικά για την ολοκλήρωση της εργασίας.

Επιπλέον, ευχαριστώ θερμά τον επικουρικό επόπτη της εργασίας και καθηγητή μου, κ. Στ. Περεντίδη, μαζί με τον οποίο στις αρχικές μας συζητήσεις καθορίσαμε και διαμορφώσαμε το θέμα της εν λόγω εργασίας. Οι παρατηρήσεις, οι προτάσεις, οι γνώσεις καθώς και το ήθος του συνέβαλαν ώστε να βελτιωθεί η δουλειά μου, με στόχο το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. παραμερίζοντας την απόσταση, η οποία δεν αποτέλεσε τροχοπέδη για την άψογη συνεργασία μας.

Τέλος, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τους δικούς μου ανθρώπους για όλα όσα κάνουν για μένα, για την κατανόηση το διάστημα που με απορροφούσαν οι σπουδές, απλά γιατί υπάρχουν στη ζωή μου! Στους γονείς μου Κώστα και Βάσω είναι αδιαμφισβήτητη και ανυπολόγιστη η ευγνωμοσύνη για κάθε ηθική και υλική υποστήριξη, όχι μόνο κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών και της πτυχιακής, αλλά για κάθε στιγμή της ζωής μου. Σ' εκείνους, δε χρωστώ ένα ευχαριστώ, οφείλω πολλά περισσότερα...

Μάρτιος 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΝΩΜΙΚΑ	σελ. 3
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	σελ. 5-6
ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΑΡΤΩΝ	σελ. 7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 8-9
1.) Η ΠΡΩΙΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ	σελ. 10-11
1.1 Η κτίση της Ρώμης.....	σελ. 12-14
2.) Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ (753-509 Π. Χ.)	
2.1 Οι βασιλείς της Ρώμης ως το 509 π. Χ.....	σελ. 15-16
2.2 Η πολιτική οργάνωση στους χρόνους της βασιλείας.....	σελ. 17
3.) Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (509-27 Π. Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΤΗΣ ΘΕΣΜΟΙ.....	σελ. 18-22
3.1 Εμφύλιοι πόλεμοι (91-30 π. Χ.)	
■ Οι αδερφοί Γράκχοι και η γενναία απόπειρα μεταρρύθμισης. Ο Γάιος Μάριος (156-86 π. Χ.).....	σελ. 23-25
■ Ο Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας (136-78 π. Χ). Πόλεμοι και δικτατορία του Σύλλα	σελ. 26-29
3.2 Η Πρώτη Τριανδρία (60 π. Χ.): Η Τριπρόσωπη Μοναρχία	
■ Ο Γναίος Πομπήιος (106-48 π. Χ.) και η πολιτική του δράση.σελ.	30-32
■ Καχυποψίες και βιαιότητες στην πολιτική ζωή. Η συνωμοσία του Κατιλίνα (66-63 π. Χ.) και ο Κικέρωνας.....	σελ. 33-35

■ Πομπήιος, Καίσαρας, Κράσσος: Σχηματισμός Πρώτης Τριανδρίας (60 π. Χ.)..... σελ. 36

■ Ο Γάιος Ιούλιος Καίσαρας (100-44 π. Χ.) και οι πολιτικές του επιτυχίες. Διοίκηση-δικτατορία και η τελική πτώση της Δημοκρατίας .σελ. 37-44

3.3 Η Δεύτερη Τριανδρία (43 π. Χ.): Οκταβιανός, Αντώνιος, Λέπιδος. "Προγραφές" ..... σελ. 45-47

3.4 Η ναυμαχία στο Άκτιο (31 π. Χ.). Αντώνιος και Κλεοπάτρα ..... σελ. 48-50

4.) ΟΙ ΠΡΩΙΜΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

4.1 Η πολιτική οργάνωση κατά την πρώιμη αυτοκρατορική εποχή..... σελ. 51

4.2 Ο "αιώνας" του Αυγούστου (31 π. Χ.-14 μ.Χ.) και η εδραίωση της Αυτοκρατορίας..... σελ. 52-60

ΕΠΙΛΟΓΟΣ..... σελ. 61-62

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ..... σελ. 63-66

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ..... σελ. 67-70

ΧΑΡΤΕΣ ..... σελ. 71-76

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΑΡΤΩΝ

1. Χάρτης της Ιταλίας. Η θέση της Ρώμης (εξώφυλλο).

Πηγή: http://www.wikipedia.org/wiki/Roman_republic

2. Η μάχη των Φαρσάλων (48 π. Χ.).

Πηγή: Καίσαρ, *Ο Γαλατικός Πόλεμος III*, Harvard University Press, London 2002, σελ. 95.

3. Η μάχη στους Φιλίππους της Μακεδονίας (42 π. Χ.).

Πηγή: <http://users.otenet.gr/~filippo/SxedioM.html>

4. Η ναυμαχία στο Άκτιο (31 π. Χ.).

5. Ο Ρωμαϊκός κόσμος στα τέλη των Δημοκρατικών χρόνων.

6. Ο Ρωμαϊκός κόσμος το 14 μ. Χ.

Πηγή: Holland Tom, *Ρουβίκωνας. Ο θρίαμβος και η τραγωδία της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας*, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2005, σελ. 552-553.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει τίτλο "**Η μετάβαση από τη Ρωμαϊκή Δημοκρατία προς την Αυτοκρατορία**" και πραγματεύεται τα γεγονότα, τα πρόσωπα και τις καταστάσεις, εν γένει, που συνετέλεσαν στην κρίση και τελικά στην κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος και οδήγησαν στη μετάβαση προς την Αυτοκρατορία.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται μια συνοπτική αναφορά στη δημιουργία της Ρώμης, στην πρώιμη ιστορία της και στην ιδιοσυγκρασία του ρωμαϊκού λαού, προκειμένου αφενός να περιγραφεί η "μυθική" καταγωγή της Ρώμης και αφετέρου να γίνει κατανοητή η σχέση που είχαν οι Ρωμαίοι με τη γη τους και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπιζαν τις πολιτικές εξελίξεις σ' ό,τι αφορά τη μετάβαση σ' ένα άλλο πολίτευμα. Τρία πολιτεύματα γνώρισε η πόλη της Ρώμης: τη βασιλεία (753-509 π. Χ.), τη δημοκρατία (509-29 π. Χ.) και την αυτοκρατορία (29 π. Χ.-395 μ. Χ.).

Στη συνέχεια, στο δεύτερο μέρος, γίνεται σύντομος λόγος για το αρχικό πολίτευμα της Ρώμης, τη βασιλεία και τους βασιλείς που ανέδειξε η πόλη μέχρι την πτώση και εκδίωξη του τελευταίου βασιλιά, Ταρκύνιου του Υπερήφανου. Επιπλέον σ' αυτή την ενότητα, αναφέρονται οι πολιτικοί θεσμοί που επικράτησαν κατά τη διάρκεια του εν λόγω πολιτεύματος, προκειμένου να λειτουργήσουν συγκριτικά με τους αντίστοιχους θεσμούς κατά τα άλλα πολιτεύματα και έπειτα, σημειώνεται η μετάβαση στο δημοκρατικό πολίτευμα: μετά την κατάργηση της βασιλείας, η Ρώμη θα γνωρίσει τη Δημοκρατία.

Ακολουθεί το τρίτο μέρος, το οποίο αφορά στα δημοκρατικά χρόνια και μάλιστα καταλαμβάνει και τη μεγαλύτερη έκταση της εργασίας, αφού περιγράφει διεξοδικά όλες τις φάσεις, τους πολέμους, τις πολιτικές εξελίξεις που διεξήχθησαν μέχρι το 31 π. Χ. περίπου. Άλλωστε, πολλοί ιστορικοί θεωρούν ως απαρχή της πτώσης της ρωμαϊκής δημοκρατίας τα γεγονότα που ξεκίνησαν το 91 π. Χ. Πιο αναλυτικά, σκιαγραφούνται οι εμφύλιοι πόλεμοι και σημαίνουσες προσωπικότητες που έλαβαν μέρος σ' αυτούς, όπως ο Μάριος και ο Σύλλας, ενώ δεν παραλείπεται φυσικά η εξαιρετική συμβολή των αδερφών Γράκχων που προηγείται.

Η ύστερη δημοκρατική περίοδος σηματοδοτείται από γεγονότα που επηρέασαν την κατάρρευση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ένα από τα πιο καθοριστικά ήταν η περίφημη συνωμοσία του Κατιλίνα (66-63 π. Χ.), γεγονός το οποίο συνέβη κατά τη μεγάλη κοινωνική κρίση της ρωμαϊκής κοινωνίας στο μεταβατικό της στάδιο από τη

Δημοκρατία προς την Αυτοκρατορία. Στην πολιτική ζωή της Ρώμης εκείνη την εποχή πρωταγωνιστούν οι δημιουργοί της Α' Τριανδρίας (60 π. Χ.), Πομπήιος, Κράσσο και Καίσαρας και μάλιστα ο τελευταίος έμελλε να καθορίσει την πολιτική της επόμενης δεκαετίας και να μονοπωλήσει τη στρατιωτική εξουσία της Ρώμης. Ο Καίσαρας θεωρείται πως πρωτοστάτησε στο μετασχηματισμό της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Έχοντας συγκεντρώσει όλες τις εξουσίες στα χέρια του, ανακηρύχθηκε κύριος της Ρώμης και μοναδικός κυρίαρχος του ρωμαϊκού λαού μέχρι τις "Ειδούς του Μαρτίου" του 44 π. Χ., οπότε και δολοφονείται και η Δημοκρατία αρχίζει αισθητά να κατευθύνεται προς την κατάλυσή της.

Στο παρόν κεφάλαιο της εργασίας, περιγράφονται επιπλέον οι τελευταίες στιγμές της Δημοκρατίας και τα γεγονότα που έκριναν οριστικά την τύχη αυτού του καθεστώτος. Αυτό το σημείο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, δεδομένου ότι αποτελεί τον πυρήνα του θέματος που εξετάζουμε. Στο προσκήνιο λοιπόν εμφανίζονται ο Οκταβιανός, ο Αντώνιος και ο Λέπιδος, οι οποίοι συμμαχούν και σχηματίζουν τη Β' Τριανδρία (43 π. Χ.) μέχρι τη ρήξη των δύο πρώτων που θα οδηγήσει στη ναυμαχία στο Άκτιο (31 π. Χ.), το αποτέλεσμα της οποίας ήταν μοιραίο για την πολιτική της Ρώμης.

Το τελευταίο μέρος της εργασίας είναι αφιερωμένο στα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια, την εδραίωση της αυτοκρατορίας και τη διακυβέρνηση από το νικητή της ναυμαχίας στο Άκτιο, τον Οκταβιανό, τον αποκαλούμενο πλέον Αύγουστο (*Imperator Caesar Augustus*). Το νέο πολίτευμα που εγκαινιάστηκε ήταν ολιγαρχικό-απολυταρχικό με τον *imperator* (=αυτοκράτορας) να έχει αναλάβει πολλές αρμοδιότητες και να του έχουν αποδοθεί πολλοί τίτλοι-αξιώματα. Περιγράφεται, έτσι, η "περίοδος της ηγεμονίας" και έχει χαρακτηριστεί ο "χρυσός αιώνας" του Αυγούστου, χάρη στην ακμή που γνώρισαν όλοι οι τομείς στη Ρώμη. Παρατηρήθηκε άνθιση στο εμπόριο, τη βιομηχανία, την κοινωνική ζωή, τη δικαιοσύνη, το στρατό, τις τέχνες, τα γράμματα, την ποίηση, επέκταση των συνόρων αλλά το σπουδαιότερο είναι ότι ο Αύγουστος έδωσε πολύτιμη αρωγή στην ανθρωπότητα με τη Ρωμαϊκή Ειρήνη (*Pax Romana*) και προσέφερε ακμή και ευημερία.

Κλείνοντας, η εργασία ολοκληρώνεται με τη σημασία που έδιναν οι Ρωμαίοι για τη λατρεία προς το πρόσωπο του αυτοκράτορα, προκειμένου να του εκφράσουν την ευγνωμοσύνη τους για τα ευεργετήματα που είχε προσφέρει στη Ρώμη. Η θεοποίηση του αυτοκράτορα συνεχίστηκε και για το διάδοχο του Αυγούστου, τον Τιβέριο (14-37 μ. Χ.), καθώς και για τους μετέπειτα αυτοκράτορες.

1.) Η ΠΡΩΙΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Προτού ασχοληθούμε με τα καθεστώτα της Ρώμης και δη με το δημοκρατικό και το αυτοκρατορικό, με έμφαση σαφώς στα χρόνια της κατάρρευσης της δημοκρατίας μέχρι τα πρώτα χρόνια επιβολής της αυτοκρατορίας, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια γενική και σύντομη αναφορά στα πρώιμα χρόνια και την κτίση της Ρώμης προκειμένου να γίνει μια πιο ομαλή εισαγωγή στην πολιτική ιστορία της Ρώμης και φυσικά στη μετάβαση από το ένα πολίτευμα στο άλλο και να γίνουν πιο κατανοητά ορισμένα στοιχεία μετέπειτα.

Καταρχήν, η γεωγραφική θέση της Ρώμης, αλλά και όλης της Ιταλίας εν γένει (*tota Italia*), της εξασφάλιζε πολλά πλεονεκτήματα. Βρισκόμενη στο κέντρο της Μεσογείου, η Ιταλία αποτελεί φυσική διέξοδο των λαών της Κεντρικής Ευρώπης προς τη Μεσόγειο και ταυτόχρονα είναι σε θέση να ελέγχει το πέρασμα από τη δυτική στην ανατολική Μεσόγειο, ενώ πλησιάζει πολύ και στην Αφρική. Παράλληλα, η προνομιακή θέση της Ρώμης τής έδινε την ευκαιρία να επικοινωνεί με όλους τους άλλους ιταλικούς χώρους και να γίνει πρωτεύουσα της Ιταλίας, πριν γίνει πρωτεύουσα μιας τεράστιας αυτοκρατορίας.

Στη συνέχεια, και πριν να προχωρήσει κανείς στα ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στην πτώση της ρωμαϊκής δημοκρατίας και παράλληλα συνετέλεσαν στη μετάβαση προς την αυτοκρατορία, είναι απαραίτητο να γίνει λόγος για την ιδιοσυγκρασία του ρωμαϊκού λαού και το πώς αυτός εξέλαβε αυτή τη σημαντική αλλαγή που έμελλε να σηματοδοτήσει την ιστορία της Ρώμης, αλλά και την παγκόσμια ιστορία εν γένει.

Σε γενικές γραμμές, οι Ρωμαίοι χαρακτηρίζονταν για το σταθερό δεσμό τους με τη γη τους καθώς και για τη βαθιά αίσθηση πολιτικής και διοικητικής οργάνωσης, με αποτέλεσμα η Ρώμη να εξελιχθεί και να δημιουργήσει έναν αστικό πολιτισμό στο πρότυπο της ελληνικής πόλης. Επιπλέον, οι Ρωμαίοι ήταν άνθρωποι συντηρητικοί, ρεαλιστές και ιδιαίτερα επιφυλακτικοί σε οποιαδήποτε καινοτομία και αλλαγή εμφανιζόταν στην κοινωνία τους¹. Έτσι, ήταν αναμενόμενο να διατηρήσουν επιφυλακτική στάση και για το δημοκρατικό πολίτευμα. Παρόλα αυτά, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι πρόκειται για ένα πολίτευμα που, παρά τους πολέμους και την κρίση, διήρκησε περίπου πεντακόσια χρόνια (509-30 π. Χ.), μέχρι που ο Ιούλιος

---

¹ <http://www.michaellorenzen.com/caesar.html>, σελ. 2. (22/06/2006)

Καίσαρας συνέβαλε στην αναχαίτισή του και έκλεισε έπειτα ο κύκλος της δημοκρατίας². Τη στάση αυτή του συντηρητισμού εξακολούθησαν να την έχουν οι Ρωμαίοι και κατά την πτώση της δημοκρατίας, αφού γνώριζαν το πολίτευμα αυτό για αιώνες και δύσκολα θα δέχονταν και θα εξοικειώνονταν σ' ένα νέο. Άλλωστε, η δημοκρατία αποτελούσε ιερό αγαθό για τους Ρωμαίους, που συνθηματικά συνήθιζαν να την αποκαλούν *res publica*³, έκφραση που θα χρησιμοποιηθεί πολύ έντονα κατά τον 1^ο αι. π. Χ.

---

² Ο.π., σελ. 2.

³ Η έκφραση *res publica* αποτελεί και τον τίτλο ενός συγγράμματος του Κικέρωνα, όπως θα αναφερθεί παρακάτω (βλ. σελ. 13).

1.1 Η κτίση της Ρώμης (753 π. Χ.)

Για την ίδρυση της Ρώμης, όπως και για την περίοδο της βασιλείας και την πρώτη περίοδο της Δημοκρατίας υπάρχουν ελάχιστες ιστορικές μαρτυρίες. Είναι σπάνια τα αρχαιολογικά ευρήματα καθώς επίσης και οι επιγραφές απ' αυτή την περίοδο, σε αντίθεση με τα ύστερα δημοκρατικά και τα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια, για τα οποία υπάρχει πληθώρα ελληνικών και λατινικών γραπτών πηγών. Μέχρι πρόσφατα, υπήρχε μια γενική επιφυλακτικότητα απ' την πλευρά των κριτικών για τη γένεση της πόλης της Ρώμης, που ωστόσο αρχίζει όλο και περισσότερο να ανατρέπεται χάρη στις νέες αρχαιολογικές ανακαλύψεις που έρχονται στο φως⁴ και αποδεικνύουν ότι ο μύθος της παράδοσης πιθανόν να στηρίζεται σε πραγματικά ιστορικά γεγονότα.

Η ίδρυση της Ρώμης χρονολογείται στα 753 π. Χ. κοντά στις όχθες του ποταμού Τίβερη. Πρόκειται για μια επικράτεια, η οποία εξελίχθηκε σε μια πανίσχυρη αυτοκρατορία που υπόταξε όλους τους γύρω λαούς και διεύθυνε τις τύχες του κόσμου για περισσότερο από έξι εκατονταετίες, ενώ συνδέεται με μυθικές παραδόσεις για την κτίση του από τα δύο έκθετα παιδιά της Ρέας Σιλβίας, το Ρωμύλο (*Romulus*) και το Ρέμο (*Remus*)⁵. Δεν υπάρχει ωστόσο καμία ένδειξη που να συνηγορεί υπέρ μιας εφάπαξ ιδρυτικής πράξης (753) και είναι προτιμότερο να χρησιμοποιηθεί ο όρος "δημιουργία της πόλης".

Χαρακτηριστικά, μέσα από τη λογοτεχνία και συγκεκριμένα από το Ρωμαίο ποιητή Βιργίλιο⁶ (70-19 π. Χ.), ο οποίος μιμούμενος την *Ιλιάδα* του Ομήρου, έγραψε την περίφημη *Αινειάδα* (χωρίζεται σε 12 βιβλία), περιγράφονται οι ανησυχίες της Αφροδίτης (*Venus*) για την περιπλάνηση του Αινεία (*Aeneas*) μέχρι να φτάσει στην Ιταλία ενώ ο πατέρας της, Δίας (*Jupiter*), την καθησυχάζει. Κατά τον ποιητή, ο Αινείας ως γιος της Αφροδίτης είχε θεϊκή καταγωγή και ήταν πεπρωμένο του (*fatum*) να κατακτήσει και να εκπολιτίσει την Ιταλία. Ο γιος του Ίουλος ή Ασκάνιος θα χτίσει την Άλμπα Λόγγα (*Alba Longa*) και πολλές γενιές αργότερα, θα γεννηθούν από τη

---

⁴ Μετά τον Β' Π. Π. ανακαλύφθηκαν τα θεμέλια ενός πρωτόγονου οικισμού από καλύβες του 750 π. Χ. περίπου στον Παλατίνο λόφο.

⁵ Το έτος ίδρυσης της πόλης υπολογίστηκε από το Βάρρωνα κατά τα τέλη της δημοκρατίας και αντιστοιχεί, όπως προαναφέρθηκε, στο έτος 753 π. Χ.

⁶ Ήταν ο μεγαλύτερος Ρωμαίος επικός ποιητής, κάτι σαν εθνικός ποιητής της αρχαίας Ρώμης και κάτι ανάλογο προς τον δικό μας Όμηρο.

Ρέα Σίλβια οι δίδυμοι Ρωμύλος και Ρέμος που θα χτίσουν τη Ρώμη. Έπειτα, ο απόγονός του Καίσαρα Αύγουστος θα παύσει τους πολέμους και θα επαναφέρει το "χρυσό αιώνα" του Κρόνου⁷.

Σ' ό,τι αφορά στην άποψη των Ρωμαίων για το μύθο της ίδρυσης της πόλης, οι γηραιότεροι όντας οι ίδιοι θερμοί πατριώτες, θέλησαν να γαλουχήσουν τα παιδιά τους με την πεποίθηση πως το έθνος τους έχει τη θεϊκή εύνοια και πως η γέννηση της πόλης τους έγινε με την παρέμβαση θεϊκών δυνάμεων και σπουδαίων προσωπικοτήτων⁸. Άρα, η δημιουργία της πόλης της Ρώμης βασίζεται σ' έναν ποιητικό θρύλο, πράγμα που δεν αποτελεί έκπληξη αν λάβει κανείς υπόψη πως τα γεγονότα μεταδίδονταν αρχικά προφορικά, με την αφήγηση ή με το τραγούδι και όχι με το γραπτό λόγο.

Υπάρχει λοιπόν η πεποίθηση πως η αναζήτηση των αρχών της Ρώμης επηρεάστηκε από τη συνεχή έλξη που ασκούσαν οι μύθοι, όπως συνέβη και στην περίπτωση των Αθηνών με το "συνοικισμό" του Θησέα. Η Ρώμη έγινε πόλη όταν απέκτησε προοδευτικά τις απαιτούμενες προϋποθέσεις: ευρυχωρία και αξιόλογο αριθμό κατοίκων, κοινωνική και οικονομική διαφοροποίηση του πληθυσμού, ανάλογους πολιτικούς και θρησκευτικούς θεσμούς.

Ο Κικέρωνας⁹ (106-43 π. Χ.) επαινεί στο έργο του *De Republica* τη σοφία του Ρωμύλου όσον αφορά την επιλογή του τόπου ίδρυσης της Ρώμης. Πράγματι η Ρώμη

---

⁷ Σύμφωνα με την ελληνική και τη ρωμαϊκή αντίληψη, η βασιλεία του Κρόνου εθεωρείτο ο χρυσός αιώνας της ανθρωπότητας. Πρβλ. K. Kubusch, *Aurea Saecula: Mythos und Geschichte. Untersuchung eines Motivs in der antiken Literatur bis Ovid*, Frankfurt am Main, 1986 (Studien zur klassischen Philologie, 28) και R. Günther-R. Müller, *Das Goldene Zeitalter. Utopien der hellenistisch-römischen Antike*, Stuttgart, 1988.

⁸ Intro Montanelli, *Ιστορία των Ρωμαίων*, εκδ. Τρία Φύλλα, Αθήνα 1991, σελ. 13-14.

⁹ Ο Μάρκος Τύλλιος Κικέρων (103-43 π. Χ.) υπήρξε μεγάλος ρήτορας της εποχής του και εθεωρείτο ως ο Δημοσθένης της αρχαίας Ρώμης. Ήταν πολυγραφότατος και συνάμα ο εκλεκτότερος από τους Λατίνους πεζογράφους. Ήταν επίσης πολιτικός και συγγραφέας, ηγέτης της πιο συντηρητικής παράταξης στην περίοδο της κρίσης της ρωμαϊκής κοινωνίας, άνοιξε το δρόμο στην Αυτοκρατορία. Υπήρξε πραγματικός ελληνολάτρης, πράγμα που αποδεικνύεται και από το απόφθεγμά του: *Nihil Graecia humanius, nihil sanctius* (=Δεν υπάρχει τίποτα πιο ανθρώπινο και ιερό από την Ελλάδα). Αναγνωρίστηκε γενικά ως "πρώτος στη Σύγκλητο" (*princeps senatus*) χάρη στις πολύπλευρες ικανότητές του, με λίγα λόγια μία από τις ενδοξότερες και πιο λαμπρές φυσιογνωμίες της ιστορίας των Ρωμαίων.

δε βρισκόταν πολύ κοντά στη θάλασσα, κάτι που συνεπαγόταν κινδύνους και διαφθορά των ηθών, ταυτόχρονα όμως ήταν προσβάσιμη μέσω ενός πλωτού ποταμού, του Τίβερη. Ο Ρωμύλος ίδρυσε τον πρώτο οικισμό στον Παλατίνο λόφο τον 8^ο αι. π. Χ., γεγονός που έχει επιβεβαιωθεί και αρχαιολογικά, και συμβασίλευσε με τον Τίτο Τάτιο¹⁰. Οι διάδοχοί του εξακολούθησαν να απλώνουν την εξουσία τους πάνω σε πολλούς λαούς και έτσι επέκτειναν συνεχώς τις κατακτήσεις τους.

Αυτή η "μυθική" καταγωγή της πόλης της Ρώμης διαμόρφωσε τον αρχαίο κόσμο, άλλωστε, η επιρροή της στην ιστορία του αρχαίου κόσμου υπήρξε σημαντική. Έτσι, το 753 π. Χ. θεωρείται η γενέθλια ημερομηνία της πόλης και ταυτόχρονα η απαρχή της ιστορίας και του πολιτισμού της¹¹. Το κατά πόσο βέβαια αγγίζει τα όρια της λογικής και της πραγματικότητας η ιστορία αυτή της δημιουργίας της πόλης, είναι ένα θέμα αμφιλεγόμενο. Συνεπώς, η ιστορική μνήμη για την πορεία της Ρώμης στα πρώτα της βήματα, ισορροπεί ανάμεσα στο μύθο και στα πραγματικά γεγονότα.

Έπειτα από τη δημιουργία, η πόλη εξελίχθηκε σταδιακά σε πόλη-κράτος, επεκτάθηκε, προσεταιρίστηκε άλλες περιοχές, ώσπου έγινε η πρωτεύουσα του κόσμου¹². Πράγματι, οι άνθρωποι που ξεκίνησαν από τον αρχικό οικισμό πάνω στον Παλατίνο λόφο, άφησαν μια κληρονομιά στην οποία έχει την αφετηρία του, σε μεγάλο βαθμό και σε συνδυασμό με τα ελληνικά θεμέλια και την προσφορά του χριστιανισμού, ο σημερινός δυτικός πολιτισμός. Η ρωμαϊκή επίδραση υπήρξε πολύ έντονη τόσο στη γλώσσα, στους νόμους, στη λογοτεχνία, όσο και σε πολλούς άλλους θεσμούς.

---

¹⁰ Για να ενισχύσουν την πόλη προσήλθαν οι γείτονες Σαβίνοι, βασιλιάς των οποίων ήταν ο Τίτος Τάτιος.

¹¹ Montanelli, ό.π., σελ. 13.

¹² Géza Alföldy, *Ιστορία της Ρωμαϊκής Κοινωνίας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα ²1995, σελ. 25.

2.) Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ (753-509 Π. Χ.)

2.1 Οι βασιλείς της Ρώμης ως το 509 π. Χ.

- 1) Ρωμύλος (753-715 π. Χ.)
- 2) Νουμάς Πομπίλιος (714-672 π. Χ.)
- 3) Τούλλος Οστίλιος (672-640 π. Χ.)
- 4) Άνκος Μάρτιος (640-616 π. Χ.)
- 5) Ταρκύνιος Πρίσκος ή ο Πρεσβύτερος (619-578 π. Χ.)
- 6) Σέρβιος Τύλλιος (578-534 π. Χ.)
- 7) Ταρκύνιος ο Υπερήφανος (534-509 π. Χ.)

Κατά την περίοδο της βασιλείας, η Ρώμη αναδείχτηκε σε ισχυρή δύναμη στην κεντρική Ιταλία. Ο βασιλιάς, εκτός από τον πολιτικό, δικαστικό και στρατιωτικό ρόλο του, είχε και θρησκευτική εξουσία. Η πολιτική και στρατιωτική εξουσία, το λεγόμενο *imperium*, προήλθε από την αρμοδιότητα του βασιλιά ως αρχηγού του στρατού, αλλά είχε και θρησκευτική διάσταση. Πράγματι, πριν από την τελετή της περιβολής του βασιλιά, έπρεπε προηγουμένως να εξετάσει τους οiwονούς ένας οiwονοσκόπος και τελικά η ενθρόνιση ενός βασιλιά συνήθως εξαρτιόταν από την έγκριση της Συγκλήτου.

Η βασιλεία στη Ρώμη διήρκησε για κάτι παραπάνω από δύο αιώνες και συγκεκριμένα έληξε, ύστερα από τη διαδοχή επτά βασιλέων¹³, το 509 π. Χ. Η πτώση του τελευταίου βασιλιά, ενός Ετρούσκου, του Ταρκύνιου του Υπερήφανου, προκλήθηκε από το Λεύκιο Ιούνιο Βρούτο, ο οποίος ξεσήκωσε το ρωμαϊκό λαό, τον έστρεψε εναντίον του Ταρκύνιου και τον ανάγκασε να αυτοεξοριστεί μαζί με την οικογένειά του. Ο Ταρκύνιος βασίλευσε τυραννικά και ήταν λογικό οι Ρωμαίοι αγανακτισμένοι να τον εκθρονίσουν. Μετά μάλιστα και από το βιασμό μιας Ρωμαίας γυναίκας, της Λουκρητίας (Λίβιος, 1.57) από έναν από τους γιους τού βασιλιά και έπειτα την αυτοκτονία της, η οποία προτίμησε το θάνατο από την ατίμωση, έκλεισε

---

¹³ Η ρωμαϊκή βασιλεία δεν ήταν κληρονομική.

οριστικά το κεφάλαιο του βασιλικού πολιτεύματος για τη Ρώμη, γεννήθηκε η δημοκρατία και η εξουσία αποδόθηκε στο λαό¹⁴.

Έπειτα, θα δούμε στην πορεία πως από το 509 ως το 27 π. Χ. περίπου, το πολίτευμα που κυριάρχησε ήταν η δημοκρατία, καθεστώς που αποδέχτηκαν οι Ρωμαίοι με μεγάλο ενθουσιασμό, προσμένοντας ελευθερία και δικαιοσύνη. Άλλωστε, το όνομα *rex* (=βασιλιάς) ήταν ιδιαίτερα μισητό από τη ρωμαϊκή κοινωνία, επειδή συνεπαγόταν ταυτόχρονα κατάχρηση της εξουσίας από τους βασιλείς. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι οι Ρωμαίοι, μολονότι χαρακτηρίζονταν για την επιφυλακτικότητά τους σε κάθε καινοτομία και αλλαγή, υποδέχτηκαν το νέο πολίτευμα της δημοκρατίας με έντονο αίσθημα χαράς και το σύνθημα της *res publica* μονοπωλούσε κατά τον 1^ο αι. π. Χ.

Τέλος, από το 30 π. Χ. περίπου μέχρι το 395 μ. Χ. εξουσιάζει τη Ρώμη ένας και μόνο κυβερνήτης, ο αυτοκράτορας (*imperator*). Συγκεκριμένα, το κεφάλαιο του αυτοκρατορικού πολιτεύματος κλείνει το 324 μ. Χ. με τη μεταφορά της πρωτεύουσας της άλλοτε πανίσχυρης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από τον Μ. Κωνσταντίνο στη θέση του αρχαίου Βυζαντίου. Η μετάβαση από τη ρωμαϊκή δημοκρατία προς την αυτοκρατορία είναι το θέμα που θα αναπτυχθεί διεξοδικά στην πορεία.

---

¹⁴ Fritz Graf, *Εισαγωγή στην Αρχαιογνωσία*, Ρώμη, τόμος Β', εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2001, σελ. 431.

2.2 Η πολιτική οργάνωση στους χρόνους της βασιλείας

Στην παρούσα ενότητα κρίνεται χρήσιμο να γίνει σύντομος λόγος για τους πολιτικούς θεσμούς κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής βασιλείας, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν συγκριτικά μετέπειτα με τους αντίστοιχους θεσμούς κατά τη δημοκρατία και την αυτοκρατορία. Το αρχικό πολίτευμα της Ρώμης, όπως έχει ειπωθεί πολλάκις, ήταν μοναρχικό και συστάθηκε πάνω στη λογική των φυλών/κουριών (*curiae*)¹⁵, δηλαδή φρατριών. Ο μονάρχης είχε την απόλυτη εξουσία στο λαό, την οποία οι Ρωμαίοι ονόμαζαν *imperium* και, σε μεγάλο βαθμό, ακολουθούσε το πατριαρχικό μοντέλο εξουσίας (*pater familias*), τουτέστιν διέθετε απεριόριστη εξουσία στα μέλη της κοινωνίας. Πιο αναλυτικά:

1) Ο βασιλιάς (*rex*): ήταν ανώτατος θρησκευτικός αρχηγός, δικαστής της ρωμαϊκής πολιτείας και αρχιστράτηγος στον πόλεμο. Η δύναμή του όμως περιοριζόταν και ελεγχόταν από την Εκκλησία του Δήμου και τη Σύγκλητο.

2) Η Εκκλησία του Δήμου: την αποτελούσαν όλοι οι άρρενες πολίτες της Ρώμης και συγκεκριμένα οι Πατρίκιοι και οι Πελάτες¹⁶. Πρωταρχικός της στόχος ήταν να επεκτείνει το *imperium*. Ήταν διαιρεμένη σε 30 τμήματα, τις φράτρες, γι' αυτό και λεγόταν φρατρική και κάθε τμήμα διέθετε μια και μοναδική ψήφο. Ανάμεσα στις αρμοδιότητές της ήταν να εκλέξει το βασιλιά, να εγκρίνει ή να απορρίπτει τις προτάσεις του και να αποφασίζει για ειρήνη ή πόλεμο.

3) Η Σύγκλητος (*Senatus*) ή Συμβούλιο των Γερόντων: αποτελείτο από ένα συμβούλιο γηροντότερων και περιελάμβανε 100 μέλη. Ο ρόλος της ήταν να επικυρώνει τις αποφάσεις της Εκκλησίας και να κατευθύνει την όλη πολιτική του κράτους. Είχε την ευθύνη της εκλογής του βασιλιά.

---

¹⁵ Στα πρώιμα ρωμαϊκά χρόνια, *curia* ήταν μια ομάδα μελών του ρωμαϊκού λαού, κάτι σαν φυλή. Επίσης, έτσι ονόμαζαν το κτίριο στο οποίο συγκεντρώνονταν για να συζητήσουν τις υποθέσεις τους.

¹⁶ Οι Πατρίκιοι ήταν γνήσιοι Ρωμαίοι που αποτελούσαν τις μεγάλες ρωμαϊκές οικογένειες-γένη (*gentes*), ήταν τα πλουσιότερα μέλη της κοινωνίας, συνδέονταν με έναν κοινό επώνυμο πρόγονο και είχαν όλα τα πολιτικά δικαιώματα, ενώ οι Πελάτες (*clientes*) ήταν υπήκοοι και ανήκαν στη δεύτερη κοινωνική τάξη της ρωμαϊκής κοινωνίας.

3.) Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (509-27 Π. Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΤΗΣ ΘΕΣΜΟΙ

Μετά την εκδίωξη του τελευταίου βασιλιά και την κατάργηση της βασιλείας, η Ρώμη δεν επέστρεψε πλέον ποτέ στο πολίτευμα της βασιλείας. Το νέο πολίτευμα που δημιούργησαν οι Πατρίκιοι (που αποτελούσαν την αγροτική αριστοκρατία), το ονόμασαν Δημοκρατία και διατηρήθηκε για τα επόμενα 500 χρόνια περίπου (509-27 π. Χ.), ενώ πρόκειται για μια εποχή κατά την οποία η Ρώμη γνώρισε τη μεγαλύτερη επέκτασή της αλλά συνάμα και πολυάριθμους πολέμους. Το πολίτευμα που διαμορφώθηκε σταδιακά ήταν βασικά ολιγαρχικό, στο οποίο η άρχουσα τάξη, δηλαδή οι ευγενείς (*nobilitas*), κατείχε μονίμως την εξέχουσα θέση. Από όλες τις ιστορικές περιόδους αυτή θα είναι η εποχή από την οποία οι Ρωμαίοι θα αντλούν υποδείγματα αρετής και αξιών. Στην περίοδο της δημοκρατίας, την ανώτατη εξουσία την ασκούσαν:

- οι Άρχοντες (*Consules*): προέρχονταν από την τάξη των πατρικίων, τοποθετήθηκαν στη θέση του βασιλιά, είχαν ετήσια θητεία και κυβερνούσαν το κράτος και το στρατό,
- οι Εκκλησίες (*Comitia*) και
- η Σύγκλητος (*Senatus*): αποτελεί κληρονόμο της Συγκλήτου της εποχής της βασιλείας, είχε μεγάλο κύρος, τώρα διαθέτει 300 μέλη αντί για 100, και είναι η πιο σταθερή πολιτική αρχή της Δημοκρατίας. Η αρχή όλων αυτών των θεσμών ανάγεται στους χρόνους της μοναρχίας.

Με το πέρασμα των χρόνων, η Ρώμη αγωνιζόταν για την κατάκτηση των γειτονικών λαών ώσπου σταδιακά κατάφερε να υποτάξει στην εξουσία της ολόκληρη την ιταλική χερσόνησο. Οι πόλεμοι που διεξήγαγε η Ρωμαϊκή Δημοκρατία ήταν περισσότερο αμυντικοί παρά επιθετικοί. Στην προσπάθειά τους οι Ρωμαίοι να επικρατήσουν στην Ιταλία, πέρα από την αμυντική στάση που κρατούσαν, πέρασαν και στην επίθεση και οδηγήθηκαν σε συγκρούσεις, με αποτέλεσμα ο ένας πόλεμος να

διαδέχεται τον άλλον (Γαλατικοί πόλεμοι 390 π. Χ., Σαμνιτικοί 343 π. Χ. κ.ά.), μέχρι που η αδιάκοπη αυτή αύξηση του ρωμαϊκού κράτους τούς οδήγησε μοιραία τον 3^ο αι. π. Χ. σε σύγκρουση με τους Καρχηδόνιους και ξεκίνησε μια σειρά πολέμων, γνωστοί στην ιστορία ως οι Καρχηδονιακοί Πόλεμοι¹⁷, οι οποίοι κατέστησαν τη Ρώμη την πιο μεγάλη και ισχυρή δύναμη της Μεσογείου.

Μετά το πέρας αυτών των πολέμων (ήταν τρεις στον αριθμό)¹⁸ το 146 π. Χ., η Καρχηδόνα είχε κυριολεκτικά ισοπεδωθεί¹⁹, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό που δε διασώθηκε ούτε ένα εγχειρίδιο της ιστορίας των Καρχηδονίων, παρά μόνο αρκούμαστε στα λίγα που έχουν διηγηθεί ο Σαλλούστιος, ο Ιούβας²⁰ και μεταγενέστερα ο Λίβιος κ. ά. Ελλείπει στοιχείων λοιπόν, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε επαρκώς τον πολιτισμό των Καρχηδονίων. Οι πόλεμοι που έλαβαν χώρα και γενικά όλο αυτό το κλίμα αναταραχής που είχε δημιουργηθεί, έδειξαν ότι είχε αρχίσει πλέον να κλονίζεται η πίστη στη δημοκρατία και τα χρόνια που έπονται θα αποτελέσουν τον προάγγελο της κρίσης αυτού του πολιτεύματος. Παρόλα αυτά, λόγω των ελλείψεων που παρουσιάζουν οι ιστορικές πηγές και λόγω των περιορισμένων μέχρι στιγμής αποτελεσμάτων των αρχαιολογικών ανασκαφών, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί με βεβαιότητα ο χαρακτήρας της κρίσης της Δημοκρατίας. Η κρίση φυσικά δεν εξαρτήθηκε σημαντικά από τη σύγκρουση με την Καρχηδόνα, αλλά ήταν πολύ βαθύτερη και συνδέθηκε με άλλα σημαίνοντα γεγονότα, για τα οποία θα γίνει λόγος στην πορεία.

Πάντως, οι πολιτικοί αγώνες που θα ακολουθήσουν, θα διακρίνονται από τη διάσταση Συγκλήτου και λαού. Η πολύτιμη εξισορρόπηση του ρωμαϊκού πολιτεύματος κλονίστηκε ανεπανόρθωτα από τους εμφυλίους πολέμους. Σε γενικές γραμμές, η δημοκρατία αντιμετωπίζει δυσκολίες. Αν και εμπνέει ακόμα σεβασμό, ωστόσο απειλείται από δύο κινδύνους: η "παλιά" δημοκρατία ταίριαζε στα μικρά κράτη-πόλεις και όχι στο κράτος-Οικουμένη στο οποίο μεταβλήθηκε αργότερα η Ρώμη, η οποία αργότερα θα γίνει η πρωτεύουσα μιας αυτοκρατορίας.

---

¹⁷ Lorenzen, ό.π., σελ. 2-3. (22/06/2006)

¹⁸ Ο Β' Καρχηδονιακός πόλεμος (218-201 π. Χ.) έχει θεωρηθεί πολύ μεγάλος και δραματικός πόλεμος.

¹⁹ Lorenzen, ό.π., σελ. 3. (22/06/2006)

²⁰ Montanelli, ό.π., σελ. 144.

Επιπρόσθετα, στην ύστερη Δημοκρατία αξίζουν ιδιαίτερη προσοχή οι εξεγέρσεις των δούλων. Πρόκειται για κινήματα που οργάνωσαν οι μη ελεύθεροι εναντίον των κυρίων τους και χαρακτηρίστηκαν από μεγάλη ένταση και οξύτητα. Τα κινήματα αυτά άρχισαν με την πρώτη επανάσταση δούλων στη Σικελία (135-132 π. Χ.) και τελείωσαν με την εξέγερση του Σπάρτακου μέσα στο διάστημα από το 135 μέχρι το 71 π. Χ. Ωστόσο δεν αποτελούσαν ενιαία επαναστατικά κινήματα, επειδή δεν υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες. Πιο αναλυτικά, υστερούσαν ενιαίας επαναστατικής ιδεολογίας και οργάνωσης, δεν είχαν επαναστατικό πρόγραμμα, ενώ τα συμφέροντα και οι στόχοι των διαφόρων ομάδων των δούλων ήταν συχνά διαφορετικά²¹. Στόχος τους ήταν είτε η ίδρυση ενός δουλοκτητικού κράτους με ανεστραμμένους τους ρόλους, είτε η έξοδος από την Ιταλία προς τη Γαλατία και τη Θράκη, απ' όπου κατάγονταν πολλοί δούλοι. Η σημαντικότερη συνέπεια των μεγάλων εξεγέρσεων των δούλων ήταν ότι άρχισε να επικρατεί η αντίληψη πως η σκληρή μεταχείριση και εκμετάλλευση των μη ελεύθερων αποτελεί απρόσφορη μορφή δουλοκτητικής οικονομίας. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι τα τελευταία 40 χρόνια της Δημοκρατίας απουσιάζουν εξεγέρσεις δούλων και μάλιστα μετά την εξέγερση του Σπάρτακου η θέση των δούλων άρχισε σιγά σιγά να βελτιώνεται.

Επιπλέον, τα οικονομικά συμφέροντα αυξάνονταν διαρκώς και ταυτόχρονα με την επέκταση του κράτους, γεγονός που αποτελούσε απειλή για το δημοκρατικό πολίτευμα. Πιο συγκεκριμένα, κατά την ύστερη δημοκρατική εποχή είχε σημειωθεί οικονομική ύφεση εξαιτίας της παύσης εισροής λαφύρων στη Ρώμη, με αποτέλεσμα να ενταθούν η φτώχεια και η δυσαρέσκεια. Παράλληλα, είχαν καταστραφεί μεγάλες εκτάσεις γης από τους πολέμους και ήταν αδύνατον να αποκατασταθούν.

Τη νέα εποχή που ανατέλλει ακμάζουν οι δυναμικοί και φιλόδοξοι στρατηγοί. Αρχίζει λοιπόν η εποχή που θα κυριαρχήσει τελικά μόνο ένας και το πολίτευμα εξελίσσεται προς έναν άντρα κυβερνήτη. Η δημοκρατία πλέον αργοσβήνει και κατά τον 1^ο αι. π. Χ. περνά τις τελευταίες της στιγμές, ώσπου στο τέλος αυτού του αιώνα ο

---

²¹ Géza Alföldy, *ό.π.*, σελ. 129.

Οκταβιανός²² θα της δώσει τη χαριστική βολή και θα ιδρύσει μια μοναρχική διακυβέρνηση με όλες τις εξουσίες συγκεντρωμένες στα χέρια ενός μόνο άντρα.

Παρατηρούμε σ' αυτό το σημείο να υφίσταται μια αντίφαση που έχει να κάνει με την επιστροφή στη μοναρχία, ενώ έχει αναφερθεί παραπάνω πως μετά την κατάργηση της βασιλείας, η Ρώμη δεν θα επιστρέψει ποτέ πια σ' αυτήν. Πράγματι, το βασιλικό πολίτευμα της Ρώμης ήταν μοναρχικό, με το μονάρχη να έχει απόλυτη και απεριόριστη εξουσία στο λαό. Ωστόσο, συναντά διαφορές με το αυτοκρατορικό πολίτευμα που εγκαθίδρυσε ο Οκταβιανός, πρόκειται βέβαια για ένα απολυταρχικό πολίτευμα, ένα μοναρχικό καθεστώς, που όμως στηρίζει τη δύναμή του στο στρατό, υπάρχει διαχωρισμός των εξουσιών ανάμεσα στον αυτοκράτορα και τη Σύγκλητο, έγιναν πολλές αλλαγές στα ανώτατα αξιώματα και επίσης, όπως θα δούμε, προσδίδεται μεγάλη σημασία στη λατρεία του αυτοκράτορα σαν θεϊκό πρόσωπο.

Έπειτα, το οριστικό χτύπημα για την κατάρρευση της δημοκρατίας γίνεται στο τέλος του 1^{ου} αι. π. Χ., ύστερα από τις συγκρούσεις αριστοκρατικών και δημοκρατικών²³. Οι προσωπικές τους αντιθέσεις υποδαυλίζουν τον αγώνα για διατήρηση της δημοκρατίας και είναι πια πασιφανές ότι η δημοκρατία κλονίζεται από τους εμφυλίους πολέμους.

Η ύστερη δημοκρατική περίοδος σηματοδοτείται από εξέχουσες προσωπικότητες όπως είναι οι Γράκχοι, ο Μάριος, ο Σύλλας, ο Πομπήιος, ο Κράσσο, ο Καίσαρας, ο Αντώνιος, ο Οκταβιανός²⁴, για τους οποίους θα γίνει λόγος εκτενώς στην πορεία. Άλλωστε, η περίοδος 200-30 π. Χ. θεωρείται εξαιρετικά κρίσιμη για την ιστορία και έχει κοσμοϊστορική σημασία²⁵.

Ο Fritz Graf στην προσπάθειά του να επεξηγήσει την κρίση των τελευταίων δημοκρατικών χρόνων, θέτει μια σειρά από ερωτήματα και συγκεκριμένα

---

²² Ο Οκταβιανός Αύγουστος (63 π. Χ.-14 μ. Χ.) ήταν Ρωμαίος αυτοκράτορας, γιος του Οκτάβιου Γάιου και ανεψιός και θετός γιος του Ιούλιου Καίσαρα. Δημιούργησε την εποχή που ονομάστηκε "χρυσός αιώνας" της Ρώμης και προς τιμή του δόθηκε σ' ένα μήνα του ρωμαϊκού ημερολογίου το όνομα "Αύγουστος". Συγκεκριμένα, αντιστοιχεί στον έκτο μήνα της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας και αποκαλούνταν *Sextilis* μέχρι το 8 π. Χ., οπότε μετονομάστηκε σε *Augustus* και διατηρήθηκε και στο σημερινό Γρηγοριανό ημερολόγιο.

²³ Οι πολιτικές αυτές παρατάξεις δεν ήταν κόμματα με τη σημερινή έννοια.

²⁴ Fritz Graf, ό.π., σελ. 439.

²⁵ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Ελληνιστικοί χρόνοι*, τόμος Ε', εκδοτική Αθηνών Α.Ε., εισαγωγή, σελ. 19.

αναρωτιέται γιατί όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις που έγιναν κατά την περίοδο της δημοκρατίας δεν έφεραν θετικά αποτελέσματα αλλά απεναντίας οδήγησαν σε αρνητικές συνέπειες. Επιπλέον, διερωτάται αν οι αντιδράσεις προκλήθηκαν από τις δύο βασικές κοινωνικές παρατάξεις: τους αριστοκρατικούς (*optimates*) και τους λαϊκούς (*populares*) ή αν επρόκειτο για "κοινωνική" επανάσταση. Μια τελευταία απορία που εκφράζει, έχει να κάνει με τη διάρκεια και τελικά την κατάληξη της δημοκρατίας, δηλαδή με λίγα λόγια απορεί με το γεγονός ότι ενώ διήρκεσε πάνω από εκατό χρόνια η κρίση, έληξε εν τέλει με την ηγεμονία του Αυγούστου²⁶. Πρόκειται λοιπόν για ερωτήματα που έχουν γεννηθεί εδώ και αρκετά χρόνια και που εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι και σήμερα, πάντως αυτό που μπορεί να απαντηθεί με περισσή σιγουριά είναι πως αυτή η κρίση που οδήγησε τελικά στην πτώση της ρωμαϊκής δημοκρατίας είχε ιδιόμορφο χαρακτήρα και ήταν κάτι το ξεχωριστό ως προς τα αίτια, την πορεία και την επίδραση καθώς και τις συνέπειες του.

Ωστόσο, είναι πολλοί αυτοί που ονοματίζουν την κρίσιμη εκατονταετία ως "επαναστατική περίοδο" της ρωμαϊκής ιστορίας, παραπέμποντας πιθανώς στην εποχή της αγγλικής και δη της γαλλικής επανάστασης²⁷. Θα ήταν υπέρμετρο σφάλμα αν συγχέαμε αυτές τις καταστάσεις διότι, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα κινήματα της ύστερης δημοκρατικής περιόδου ήταν πολυσύνθετα και ιδιότυπα σε όλες τους τις εκφάνσεις και σε τίποτα δε θυμίζουν άλλα κινήματα. Προς αποφυγή παρεξηγήσεων πάντως, θα ήταν φρόνιμο να μη γίνεται χρήση του όρου "ρωμαϊκή επανάσταση" παρά να αναφερόμαστε στην κρίση της ύστερης Δημοκρατίας.

---

²⁶ Αναλυτικά βλ. Fritz Graf, *ό.π.*, σελ. 439-440.

²⁷ Géza Alföldy, *ό.π.*, σελ. 125-126.

3.1 Εμφύλιοι Πόλεμοι (91-30 π. Χ.)

■ Οι αδερφοί Γράκχοι και η γενναία απόπειρα μεταρρύθμισης.

Ο Γάιος Μάριος (156-86 π. Χ.)

Η αρχή των ύστερων δημοκρατικών χρόνων περιπίπτει με τη δράση δύο διακεκριμένων ανδρών, των αδερφών Γράκχων (Τιβέριος και Γάιος)²⁸, οι οποίοι ως δήμαρχοι θέλησαν να δώσουν λύσεις στα προβλήματα της απασχόλησης του αστικού πληθυσμού και διέξοδο στη δύσκολη πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατούσε. Έτσι, προχώρησαν σε κάποιες μεταρρυθμίσεις εις όφελος της μεσαίας τάξης και των λαϊκών μαζών (133-121 π. Χ.). Συγκεκριμένα, προώθησαν μια τολμηρή αγροτική μεταρρύθμιση, έναν αγροτικό νόμο, επιχειρώντας να διανεμούν ισάξια την καλλιεργήσιμη γη σε όλους τους πολίτες και μειώνοντας την "ψαλίδα" μεταξύ φτωχών και πλουσίων. Μοιράστηκαν τότε από μια δικαστική επιτροπή σε μικροκαλλιεργητές, τα απέραντα δημόσια κτήματα που απέκτησε η Ρώμη από τους Καρχηδονιακούς πολέμους, καθώς και μεγάλο μέρος των μεγάλων κτημάτων των πλούσιων γαιοκτημόνων.

Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα των φιλολαϊκών μεταρρυθμιστικών τους προγραμμάτων στάθηκαν παροδικά γιατί οι νόμοι τους τελικά δεν τέθηκαν σε ισχύ, αφού οι συγκλητικοί αντέδρασαν βίαια, δολοφόνησαν και τους δύο αδερφούς μεταρρυθμιστές και έθαψαν τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις. Η δολοφονία του Τιβέριου Γράκχου, από τους αντιπάλους του συγκλητικούς, το 133 π. Χ. μαζί με 300 οπαδούς του αποτέλεσε την πρώτη αιματοχυσία στη ρωμαϊκή συνέλευση του λαού, η οποία οδήγησε σε μεγάλες συγκρούσεις που εξελίχθηκαν σε εμφυλίους πολέμους και τελικά κατέληξαν στην εγκαθίδρυση της μοναρχίας²⁹. Μετά το θάνατο και του άλλου αδερφού, του Γάιου Γράκχου (121 π. Χ.), ο οποίος είχε συνεχίσει το κοινωνικό πρόγραμμα του Τιβέριου, πέρασαν σχεδόν δύο δεκαετίες γεμάτες εξωτερικά

---

²⁸ Πρβλ. σχετικά Μάρκος Ρενιέρης, *Έρευναι και Εικασίαι περί Βλοσσίου και Διοφάνους*, (επιμ.) Γ. Θ. Αραμπατζή και Χρ. Π. Μπαλόγλου, Αθήνα 2005.

²⁹ Η δράση των δύο ανδρών είναι ιδιαίτερα σημαντική και συνδέεται έμμεσα με το κυρίως θέμα της παρούσας μελέτης, καθώς πρόκειται για μια πρώτη μεγάλη κοινωνική αναταραχή κατά τις τελευταίες γενιές της δημοκρατίας.

προβλήματα και κατά τη διάρκειά τους ξέσπασε η επόμενη σύγκρουση που έγινε με το βασιλιά της Νουμιδίας³⁰, τον Ιουγούρθα (Σαλλούστιος, *Bellum Iugurthinum*).

Η κρίση στο βασίλειο της Νουμιδίας ξέσπασε λίγο μετά το 120 π. Χ., όταν ένας νόθος, ο Ιουγούρθας³¹, ο οποίος διακρινόταν για τις ικανότητές του και είχε την υποστήριξη των αριστοκρατικών κύκλων της Ρώμης, προσπάθησε να διώξει τα δύο αδέρφια από την περιοχή αφού κατείχαν μέρος του βασιλείου. Οι Ρωμαίοι επιχείρησαν μάταια να τον σταματήσουν, ώσπου στο προσκήνιο εμφανίζεται ένα νέο πρόσωπο, ένας "*novus homo*" (=νέος άντρας), ο Γάιος Μάριος, αξιωματικός από την τάξη των υπέων, που αποκτά διοικητικά αξιώματα και που θα καταφέρει να αντιμετωπίσει την κατάσταση επιτυχώς και θα παίζει σημαντικό ρόλο στην πολιτική ιστορία των αρχών του 1^{ου} αι. π. Χ. Ο Μάριος, καθώς και ο Σύλλας που θα αναφερθεί παρακάτω, είναι δύο στρατηγοί που έχουν ξεχωρίσει και ο ανταγωνισμός μεταξύ τους ήταν πολύ σκληρός. Μάλιστα, η αναμέτρηση Μάριου-Σύλλα θεωρήθηκε χαρακτηριστικά ο πρώτος ανοιχτός εμφύλιος πόλεμος στη Ρώμη, ο οποίος πήρε πραγματικά δραματική μορφή.

Ο Μάριος ήταν υποστηρικτής της δημοκρατικής μερίδας και εχθρός των αριστοκρατικών. Είχε εκλεγεί δήμαρχος και ύπατος και ως ύπατος διέπρεψε στον πόλεμο κατά του Ιουγούρθα (112-105 π. Χ.) στην Αφρική και κατά γερμανικών εθνών, όπως των Κίμβρων, των Τευτόνων και των Αμβρόνων (112-101 π. Χ.) στη βόρεια Ιταλία, που απειλούσαν με καταστροφή τη Ρώμη. Μετά από τις λαμπρές αυτές νίκες, έγινε δεκτός στη Ρώμη με ενθουσιασμό και η Σύγκλητος τον ανακήρυξε τρίτο οικιστή (μετά το Ρωμόλο και το Ρέμο). Οι Ρωμαίοι αναγνώρισαν στο πρόσωπο του Μάριου τον ήρωά τους και τον τίμησαν θριαμβευτικά, χωρίς ωστόσο να γνωρίζουν πως, στον πόλεμο κατά του Ιουγούρθα, τη χαριστική βολή δεν την έδωσε ο ίδιος ο Μάριος αλλά ένας υφιστάμενός του, ο Σύλλας.

Η δημοκρατική παράταξη έφτασε σε ακμή με την ηγεσία του Μάριου, παρόλα αυτά, πολλοί οπαδοί του αποβλέποντας στο προσωπικό τους συμφέρον και εκμεταλλευόμενοι τη δημοτικότητα του αλλά και την απειρία του στα πολιτικά, δημιούργησαν ταραχές εις βάρος του. Σκοπός τους ήταν να προκαλέσουν το Μάριο προκειμένου να στραφεί εναντίον τους, να θεωρηθεί αυτή του η κίνηση σαν προδοσία

---

³⁰ Πρόκειται για τη σημερινή Αλγερία περίπου.

³¹ Σχετικά με τον πόλεμο κατά του Ιουγούρθα βλ. αναλυτικά Fritz Graf, ό.π., σελ. 444-445. Επίσης, Intro Montanelli, ό.π., σελ. 227-235 και Σαλλούστιος, *Πόλεμος κατά του Ιουγούρθα*.

από τους δημοκρατικούς και να αναγκαστεί τελικά ο Μάριος να φύγει από την Ιταλία για την Ασία (99 π. Χ.). Ύστερα από τη φυγή του επικράτησαν οι αριστοκρατικοί και η Σύγκλητος.

Είναι αδιαμφισβήτητο πως ο Μάριος υπήρξε, για την εποχή του, μια σημαντική προσωπικότητα. Ωστόσο, δε φημιζόταν για τις ικανότητές του στην πολιτική αλλά με τη βοήθεια του Λεύκιου Σατουρνίνου προχώρησε σε ορισμένες μεταρρυθμίσεις που τον εξυπηρετούσαν. Εν τέλει, η νομοθεσία του ακυρώθηκε και ο Μάριος απογοητευμένος έφυγε από την Ιταλία το 99 π. Χ., όπως ειπώθηκε ανωτέρω. Τα μετέπειτα χρόνια δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για τη διεξαγωγή συγκρούσεων με τη μορφή εμφυλίων πολέμων, οι οποίοι επέφεραν καταστροφικές συνέπειες στη Ρώμη και έπληξαν ολόκληρο το *Imperium Romanum*, ενώ οι πολιτικοί αντίπαλοι θανατώνονταν μαζικά σε πολύνεκρες μάχες ή με προγραφές. Έτσι, οι συνέπειες των εμφυλίων δεν αφορούν μόνο την κοινωνική αλλά και την πολιτική τάξη της Ρώμης. Η αναμέτρησή, λοιπόν, του Μάριου με το Σύλλα είναι ο πρώτος ανοιχτός εμφύλιος πόλεμος στη Ρώμη, ο οποίος πήρε δραματική μορφή με τη νίκη του δεύτερου.

■ Ο Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας (136-78 π. Χ.).

Πόλεμοι και δικτατορία του Σύλλα

Ο Σύλλας, απ' την άλλη, ήταν αρχηγός της αριστοκρατικής μερίδας και, παρά το γεγονός ότι ήταν στην αρχή φίλος και ταμίας του Μάριου, ήρθε σε ρήξη μαζί του για την αρχηγία του Μιθριδατικού πολέμου και κατέληξαν να είναι θανάσιμοι εχθροί. Τα στρατιωτικά και πολιτικά του προσόντα είχαν αναδειχθεί στον πόλεμο κατά του Ιουγούρθα³² και μετέπειτα στο Συμμαχικό ή Ιταλιωτικό Πόλεμο (*Bellum Sociale*) και στον Α' Μιθριδατικό πόλεμο. Η εξουσία του, που διήρκησε πολλά χρόνια, χαρακτηρίζεται από βαρβαρότητες και κατάλυση των δημοκρατικών ελευθεριών των Ρωμαίων.

Καθώς αυξάνεται η δύναμη των στρατηγών, άλλο τόσο αυξάνεται και η έκταση του ρωμαϊκού κράτους, αλλά σύντομα ο ανταγωνισμός μεταξύ των στρατηγών γίνεται πολύ μεγάλος. Οι περισσότεροι ιστορικοί θεωρούν ως απαρχή της πτώσης της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας τα γεγονότα τα οποία ξεκίνησαν το 91 π. Χ.³³. Κατά τη διάρκεια των χρόνων που ακολούθησαν σημειώθηκαν αναταραχές στην Ιταλία και κυριαρχούσαν οι βιαιότητες και οι συνωμοσίες.

Έτσι, μέσα σ' αυτή την ταραγμένη περίοδο, ξεσπά ο Συμμαχικός πόλεμος (91-88 π. Χ.), δηλαδή ο πόλεμος των Ιταλών συμμάχων της Ρώμης εναντίον της. Η πλειονότητα των συμμαχικών με την Ιταλία πόλεων ξεσηκώθηκαν εναντίον της με μια εξέγερση, την οποία κάποιιο ιστορικοί έχουν καταγράψει ως εμφύλια³⁴. Η διαμάχη αυτή του 91 π. Χ. κράτησε τρία χρόνια και ονομαζόταν επίσης και Μαρσικός πόλεμος από το όνομα των Μάρσων, οι οποίοι ήταν οι πιο δραστήριοι σύμμαχοι. Οι Ρωμαίοι τελικά θα νικήσουν αλλά θα παραχωρήσουν σε όλους τους κατοίκους της Ιταλικής χερσονήσου την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη (*civitas*). Αυτή ήταν η πρώτη φορά που ο ρωμαϊκός στρατός στράφηκε εναντίον της ίδιας της πατρίδας του και πρωτεύουσας του κράτους καθώς επίσης και εναντίον των νόμιμων θεσμών (Σύγκλητος, λαός). Η "πορεία εναντίον της Ρώμης" δεν ήταν ένα τυχαίο γεγονός αλλά

---

³² Σ' αυτό τον πόλεμο ο Σύλλας διητέλεσε υπαρχηγός του Μάριου, είχε υπηρετήσει ως λοχαγός στο στρατό και είχε αναμειχθεί προσωπικά στη σύλληψη του Ιουγούρθα.

³³ Lorenzen, ό.π., σελ. 3. (22/06/2006)

³⁴ Ωστόσο, δεν είναι ξεκάθαρος ο εμφύλιος χαρακτηρισμός αυτού του πολέμου, από άλλους χαρακτηρίζεται ως "μικτός".

η πρώτη κορύφωση μιας μακράς εξέλιξης και ένα γεγονός που προοιωνιζόταν το τέλος της δημοκρατίας.

Στη συνέχεια και σ' ό,τι αφορά στον Α' Μιθριδατικό πόλεμο (88-84 π. Χ.), πήρε το όνομά του από το Μιθριδάτη ΣΤ' τον Ευπάτωρα (123-84 π. Χ.), βασιλιά του Πόντου, ο οποίος είχε δημιουργήσει μια μεγάλη αυτοκρατορία στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου. Αυτός λοιπόν ο βασιλιάς, εκμεταλλευόμενος το Συμμαχικό πόλεμο και τις ταραχές στη Ρώμη, εξαπέλυσε μια μεγάλη επίθεση, εισέβαλε και κυρίεψε ρωμαϊκές επαρχίες και στη συνέχεια κατέσφαξε χιλιάδες Ρωμαίους, νικώντας και συλλαμβάνοντας Ρωμαίους διοικητές της περιοχής. Ήρθε σε ρήξη με το Σύλλα και ηττήθηκε με ευκολία απ' αυτόν το 85 π. Χ. αλλά στην πορεία ακολουθήθηκε η κατεύθυνση της συμφιλίωσης, άρχισαν διαπραγματεύσεις και αναγκάστηκαν να συνάψουν συνθήκη ειρήνης και συμμαχίας, τη λεγόμενη συνθήκη της Δαρδάνου (85/84 π. Χ.)³⁵.

Ύστερα από την περίφημη συνθήκη, ο Σύλλας επέστρεψε νικηφόρος στη Ρώμη το 83 π. Χ. Με τη δολοφονία των δύο υπάτων, των αδερφών Γράκχων (το 133 και 121 π. Χ. αντίστοιχα) από τους συγκλητικούς, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου προέκυψε κενό εξουσίας στο υψηλότερο κρατικό αξίωμα. Έτσι, ο Σύλλας μπόρεσε να επαναδραστηριοποιήσει τον παλιό και σεβαστό θεσμό της "μεσοβασιλείας" (*interregnum*) και να αυτοκηρυχθεί αρχικά *interrex*³⁶. Κατόπιν, έπειτα από εισήγηση

---

³⁵ Οι όροι της συνθήκης της Δαρδάνου υποχρέωναν το Μιθριδάτη να παραιτηθεί από τις κτήσεις του στη Μ. Ασία, να παραδώσει κάποια από τα πλοία του και να πληρώσει πολεμική αποζημίωση.

³⁶ Fritz Graf, ό.π., σελ. 447-448. *Interrex* κατά λέξη σήμαινε τον κυβερνώντα "ανάμεσα σε δύο βασιλιάδες", στην ουσία ήταν ο μεσοβασιλέας. Το αξίωμα του *interrex* λέγεται πως θεσπίστηκε με το θάνατο του Ρωμούλου, όταν η Σύγκλητος θέλησε να μοιράσει την υπέρτατη εξουσία μεταξύ της, αντί να εκλέξει ένα βασιλιά. Γι' αυτό το σκοπό, η Σύγκλητος χωρίστηκε σε 10 ομάδες και καθεμιά απ' αυτές εξέλεξε έναν συγκλητικό. Έτσι, σχηματίστηκε μια ομάδα 10 συγκλητικών, που ονομάστηκαν *Interreges* και ο καθένας απολάμβανε την εξουσία για 5 μέρες. Αν μέσα σε 50 μέρες δε διοριζόταν κανένας βασιλιάς, τότε ξεκινούσαν εκ νέου. Η περίοδος κατά την οποία ασκούσαν την εξουσία ονομαζόταν *Interregnum* (=μεσοβασιλεία). Οι *Interreges* συνέχισαν να διορίζονται περιστασιακά μέχρι και τον Β' Καρχηδονιακό πόλεμο, αλλά έπειτα δεν θα ξαναυπάρξει *Interrex* μέχρι που η Σύγκλητος, με διαταγή του Σύλλα, τον διόρισε *interrex* για να πετύχει αργότερα την εκλογή του ως δικτάτορας. Επίσης, συναντάμε *interreges* το 55, το 53 και το 52 π. Χ.

της Συγκλήτου, πήρε το αξίωμα του δικτάτορα (*dictator*) και άσκησε δικτατορία στα 82-79 π. Χ., με περιορισμένη νομοθετική και συντακτική εξουσία και με σκοπό να αναδιοργανώσει το πολίτευμα. Η επάνοδός του έφερε ως αποτέλεσμα τη φοβερή εκκαθάριση και αντεκδίκηση κατά των δημοκρατικών, με το σύστημα των προγραφών³⁷. Έτσι, είχε αρχίσει μια περίοδος τρομοκρατίας, κατά την οποία έγιναν εκατοντάδες δημεύσεις περιουσιών που περιήλθαν στον ίδιο το Σύλλα καθώς και θανατώσεις, χωρίς να περάσουν από δίκη, αντιπάλων του ή αντιπάλων των οπαδών του.

Εν τω μεταξύ, έπειτα από το θρίαμβο που του είχε επιφυλάξει η Ρώμη, ζήτησε από το λαό να του απονεύμουν τον τίτλο *felix* (=ευτυχής) και να ανεγερθεί προς τιμήν του άγαλμα. Αντιλαμβανόμεστε λοιπόν πως ο Σύλλας ήταν ο πρώτος που επινόησε την προσωπολατρία ενώ οι καινοτομίες του, προκειμένου να υπογραμμίσει την εξουσία του, δε σταματούν εδώ: επιπλέον, έκοψε νομίσματα με το πρόσωπό του και καθιέρωσε στο ημερολόγιο υποχρεωτικά τις γιορτές "της νίκης του Σύλλα"³⁸.

Στην πορεία και ενώ συνεχιζόταν η τρομοκρατία, ο Σύλλας εφάρμοσε ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων εν έτει 81 π. Χ., χρησιμοποιώντας την εξουσία του και πιστεύοντας πως θα ενισχύονταν η δημοκρατία και θα καταπνιγόταν η διαφθορά. Το βασικότερό του μέτρο αφορούσε στη Σύγκλητο και ειδικότερα αποσκοπούσε στη σταθεροποίηση της εξουσίας της και στην αποκατάστασή της ως κύριο κέντρο λήψης όλων των σημαντικών πολιτικών αποφάσεων, ενώ οι διοικητές των επαρχιών περιήλθαν στον απόλυτο έλεγχο της Συγκλήτου.

Επιπλέον, ο Σύλλας έκανε μια μεταρρύθμιση που αφορούσε το θεσμό του δημάρχου και συγκεκριμένα αποδυνάμωσε και περιόρισε την ισχύ της δημαρχίας και της αφαίρεσε το δικαίωμα της νομοθετικής πρωτοβουλίας, με αποτέλεσμα να περικοπούν σε πολύ μεγάλο βαθμό οι εξουσίες των δημάρχων. Ακόμη, αναφορικά με τις μεταρρυθμίσεις του στο στρατό, θέλησε να εμποδίσει την παρέμβασή του στα πολιτικά ζητήματα. Οι μεταρρυθμίσεις του Σύλλα χαρακτηρίστηκαν μελετημένες και συνεπείς, όμως εξακολουθούσαν να υπάρχουν μόνιμα προβλήματα στο κράτος, τα οποία θα αντιμετωπίσει μετέπειτα ο Πομπήιος. Ωστόσο, οι μεταρρυθμίσεις αυτές σήμαιναν και την υπονόμευση ορισμένων θεμελίων της αριστοκρατικής δημοκρατίας

---

³⁷ Κάθε μέρα κρεμιόταν στην αγορά ένας κατάλογος από εκείνους που μπορούσε να σκοτώσει ο καθένας και μάλιστα με αμοιβή.

³⁸ Montanelli, ό.π., σελ. 244.

και έτσι, η μονοκρατορία του Σύλλα αποτέλεσε στην πραγματικότητα το πρώτο αποφασιστικό βήμα στην πορεία του ρωμαϊκού κράτους προς τη μοναρχία.

Στις αρχές του 80 π. Χ., ο Σύλλας παραιτήθηκε από το δικτατορικό του αξίωμα, διατηρώντας το αξίωμα του υπάτου, και έζησε ως απλός πολίτης στην Καμπανία, πιστεύοντας πως είχε σώσει τη Δημοκρατία, ενώ λίγο αργότερα πέθανε. Το καθεστώς του Σύλλα διατηρήθηκε μετέπειτα για σχεδόν μια δεκαετία, ώσπου το 70 π. Χ. καταργήθηκαν εν μέρει ορισμένα μέτρα του³⁹. Επομένως, τις πρώτες τουλάχιστον δεκαετίες της κρίσης της δημοκρατίας, το ολιγαρχικό καθεστώς της Ρώμης ήταν ακόμα αρκετά ισχυρό, ενώ άρχισε να κλονίζεται μόνο όταν ξεκίνησαν οι παροδικές δυσκολίες.

Οι ιστορικοί πάντως θεωρούν πως η περίπτωση του Σύλλα δεν ήταν δυνατόν να λησμονηθεί από τους επόμενους ηγέτες⁴⁰. Το μέλλον ανήκε στους ισχυρούς πολιτικούς και στρατηγούς, άλλωστε τα τελευταία 40 χρόνια της Δημοκρατίας το επίμαχο θέμα ήταν αρχικά αν η Δημοκρατία μπορούσε ακόμα να σωθεί ή ήταν αναπόφευκτη η μετατροπή της σε μοναρχία, και έπειτα ποιός από αυτούς τους ηγέτες θα καταλάμβανε τη μοναρχική εξουσία⁴¹.

---

³⁹ Χαρακτηριστικό είναι ότι ο κλονισμός του πολιτεύματος του Σύλλα συνέπεσε χρονικά με την εξέγερση του Σπάρτακου (73-71 π. Χ.).

⁴⁰ Lorenzen, *ό.π.*, σελ. 3. (22/06/2006)

⁴¹ Géza Alföldy, *ό.π.*, σελ. 148.

3.2 Η Πρώτη Τριανδρία (60 π. Χ.): Η Τριπρόσωπη Μοναρχία

■ Ο Γναίος Πομπήιος (106-48 π. Χ.) και η πολιτική του δράση

Στη συνέχεια εμφανίζεται στο προσκήνιο της πολιτικής ζωής της Ρώμης ένας νέος στρατηγός και αυτοαποκαλούμενος "Μέγας", ο Πομπήιος, ο οποίος έρχεται να ανατρέψει το έργο του Σύλλα. Ανήκε στη λεγόμενη "Χρυσή Νεολαία" της εποχής εκείνης (όπως και ο Ιούλιος Καίσαρας) και είχε λάβει μέρος, μαζί με τον πατέρα του Πομπήιο Γναίο Στράβωνα, στο Συμμαχικό πόλεμο. Αρχικά κινείται στα πλαίσια των δημοκρατικών αλλά τελικά θα μεταπηδήσει στους αριστοκράτες. Όντας, λοιπόν, ο ίδιος αρχηγός της αριστοκρατικής μερίδας, και μολονότι δε διακρινόταν για τα εξαιρετικά στρατιωτικά του προσόντα, αναδείχτηκε στον πόλεμο κατά του Κοϊντου Σερτώριου⁴², κατά των δούλων, κατά των πειρατών και κατά του Μιθριδάτη.

Πιο αναλυτικά, ο πόλεμος με το Σερτώριο έγινε στα 80-72 π. Χ. στην Ιβηρική και έληξε με δική του ήττα. Ο Πομπήιος, ύστερα από υπόδειξη της Συγκλήτου, κατάφερε να νικήσει εύκολα τα υπολείμματα του στρατού τού Σερτώριου και να τον δολοφονήσει στην Ισπανία το 72 π. Χ., όπου είχε καταφύγει και είχε επιβάλλει την κυριαρχία του.

Στο μεταξύ και ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη ο πόλεμος με το Σερτώριο, κάνει την εμφάνισή της μια νέα απειλή για τη Ρώμη. Πρόκειται για τους καταπιεσμένους δούλους, οι οποίοι είχαν μεταφερθεί κατά χιλιάδες στην Ιταλία από Ασία και Αφρική⁴³. Οι συνθήκες διαβίωσής τους ήταν άθλιες και δεν άργησε να ξεσπάσει επανάσταση ενάντια στην κοινωνική καταπίεση και εκμετάλλευση των δουλοκτητών, με αρχηγό τον Θράκα μονομάχο Σπάρτακο⁴⁴ (73-71 π. Χ.), η οποία προσέλαβε απειλητικές διαστάσεις. Ήταν η πιο επικίνδυνη εξέγερση δούλων για τη Ρώμη και

---

⁴² Ο Σερτώριος ήταν αξιωματικός του Μάριου και αντίπαλος του Σύλλα και, εξαιτίας της καταδίωξής του από το Σύλλα, είχε καταφύγει στην Ισπανία.

⁴³ Είχαν προηγηθεί και άλλες εξεγέρσεις των δούλων· ο πρώτος πόλεμος έγινε το 135-132 π. Χ. στη Σικελία, έπειτα ξέσπασαν ταραχές στη νότια Ιταλία και το 104-101 π. Χ. έγινε η δεύτερη μεγάλη εξέγερση δούλων στη Σικελία. Μετά ακολούθησε η εξέγερση του Σπάρτακου.

⁴⁴ Για τους δούλους, το όνομα Σπάρτακος ήταν σύμβολο του αγώνα για την ελευθερία.

θεωρείται μια από τις πιο ισχυρές της παγκόσμιας ιστορίας. Το έναυσμα της επανάστασης δόθηκε ύστερα από τη δραπέτευση ορισμένων δούλων και προκειμένου να καταπνιγεί αυτή η εξέγερση, η Σύγκλητος έστειλε εναντίον του Σπάρτακου, που τόλμησε να τα βάλει με μια υπερδύναμη, το Μάρκο Λικίνιο Κράσσο, γνωστό και ως *dives*, δηλαδή ο πλούσιος, ο οποίος και νίκησε τους δούλους. Καθώς επέστρεφε από την Ισπανία το 71 π. Χ. με τα στρατεύματά του, ο Πομπήιος συνάντησε τα λείψανα των δούλων, τα εξόντωσε και έπειτα διακήρυξε πως αυτός κατατρόπωσε τους δούλους και ότι η νίκη οφειλόταν στον ίδιο. Ο Πομπήιος και ο Κράσσος τότε παραλίγο να συγκρουστούν αλλά το απέφυγαν, συμφιλιώθηκαν και εκλέχθηκαν και οι δύο ύπατοι.

Η ιστορική σημασία της εξέγερσης του Σπάρτακου έγκειται στο γεγονός ότι επηρέασε την πολιτική πτώση της ρωμαϊκής δημοκρατίας. Κι αυτό γιατί ο αγώνας των δούλων προκάλεσε αλλαγές στις πολιτικές σχέσεις στη ρωμαϊκή δημοκρατία, που επιτάχυναν την πτώση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η άρχουσα τάξη δεν μπορούσε πια να αντιμετωπίσει τις εσωτερικές αντιθέσεις και σε συνδυασμό με μια σειρά από άλλα σημαίνοντα γεγονότα, η δημοκρατία άρχισε να οδηγείται στην κατάρρευση.

Έπειτα από την κατάπνιξη του κινήματος του Σπάρτακου, ο Πομπήιος κλήθηκε να αναλάβει την καταπολέμηση και εξόντωση των πειρατών της ανατολικής Μεσογείου (68-67 π. Χ.), καθώς το φαινόμενο αυτό ήταν μάλιστα και είχε πάρει μεγάλες διαστάσεις, και τα κατάφερε μέσα σε ένα διάστημα μόλις τριών μηνών. Έτσι, κατόρθωσε μέσα σε λίγους μόνο μήνες αυτό που δεν είχαν επιτύχει νωρίτερα ο Αντώνιος και άλλοι, δηλαδή να κατατροπώσει την πειρατεία, η οποία δε θα ξαναεμφανιστεί για τους επόμενους δύο αιώνες. Μετά από αυτή την προσωπική του νίκη, πέτυχε να ανεβάσει τη δημοτικότητά του στο κατακόρυφο, αφού η προσωπικότητά του επικράτησε στην πολιτική ζωή της δεκαετίας 60-50 π. Χ.

Στη συνέχεια, ακολούθησε ο Β' Μιθριδατικός πόλεμος (74-64 π. Χ.), αυτή τη φορά όμως αντιμέτωποι ήρθαν ο Πομπήιος με το Μιθριδάτη, ενώ ο πόλεμος έληξε με ήττα του δεύτερου. Πιο αναλυτικά, βασική αφορμή για να ξεσπάσει ο πόλεμος αποτέλεσε η μη τήρηση, από την πλευρά του Μιθριδάτη, των όρων της συνθήκης της Δαρδάνου, με την οποία είχε κλείσει ο Α' Μιθριδατικός⁴⁵.

---

⁴⁵ Σχετικά με τη συνθήκη της Δαρδάνου βλ. παραπάνω, Σύλλας, Α' Μιθριδατικός, υποσημείωση 34, σελ. 27.

Στην αρχή είχε ανατεθεί στο Λεύκιο Λικίνιο Λούκουλλο να αντιμετωπίσει το Μιθριδάτη, και όντας ικανός στρατηγός τα κατάφερε αρχικά, στην πορεία όμως σημειώθηκαν εξεγέρσεις στα στρατεύματά του και δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στην κατάσταση. Έτσι πήρε τη θέση του ο Πομπήιος, έπειτα από υπόδειξη της διοίκησης της Ανατολής, και νίκησε το Μιθριδάτη μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα το 66 π. Χ. στον Ευφράτη. Ύστερα από τις αποτυχίες του, ο Μιθριδάτης οδηγήθηκε στην αυτοκτονία το 63 π. Χ., ενώ παράλληλα ο Πομπήιος προχώρησε στην ίδρυση πολλών πόλεων (στη Συρία, την Κιλικία, την Κρήτη και την Κύπρο) και γενικά ασχολήθηκε με την πλήρη αναδιοργάνωση της Ανατολής.

■ Καχυποψίες και βιαιότητες στην πολιτική ζωή.

Η συνωμοσία του Κατιλίνα (66-63 π. Χ.)

και ο Κικέρωνας

Στο μεταξύ, στην πολιτική ζωή της Ρώμης επικρατούσε καχυποψία και βία, η οποία συνοδεύτηκε από ένα καθοριστικό, για την ιστορία της Ρώμης, περιστατικό. Ένα σημαίνον γεγονός, λοιπόν, της ρωμαϊκής πολιτικής ζωής στα χρόνια της κατάρρευσης και της ουσιαστικής ανατροπής της Δημοκρατίας και λίγο πριν την επιβολή της Αυτοκρατορίας θεωρείται και η λεγόμενη συνωμοσία του Κατιλίνα (66-63 π. Χ.). Πρόκειται για το Λεύκιο Σέργιο Κατιλίνα, ένα αμφιλεγόμενο πρόσωπο, έναν πατρίκιο και έναν άνθρωπο προικισμένο με πνευματικά προσόντα που, ωστόσο, τον χαρακτήριζε παράλληλα η ανηθικότητα και η διαφθορά. Είχε καταχρεωθεί και είχε διαπράξει φοβερές απάτες, πράγμα που του στέρησε τη συμμετοχή του στην υποψηφιότητα για την υπατεία τρεις φορές και έτσι αποφάσισε να επιβληθεί με τη βία και να ανατρέψει το καθεστώς της Συγκλήτου. Το κίνημα του οποίου ήταν επικεφαλής, είχε βαθύ ριζοσπαστικό περιεχόμενο και έτεινε υπέρ της δημοκρατίας αλλά καταπνίγηκε εξαιτίας της αντιφατικότητας του ίδιου (Σαλλούστιος, *De Catilinae coniuratione*).

Πιο συγκεκριμένα, είχε τεθεί επικεφαλής ενός λαϊκού κινήματος, το οποίο σχεδίαζε να οργανώσει πραξικόπημα στη Ρώμη συγχρόνως με ένοπλη εξέγερση στην Ιταλία. Έτσι, η Σύγκλητος οργάνωσε εις βάρος του συνωμοσία και απαγόρευσε να γραφτεί το όνομά του στους καταλόγους των υποψηφίων. Από την πλευρά του ο Κατιλίνας έθεσε μια σειρά από αιτήματα, ανάμεσα στα οποία ήταν και η δημοκρατικοποίηση του πολιτεύματος. Όμως, τα σχέδιά του ανατράπηκαν το 63 π. Χ. από τον τότε ύπατο Μάρκο Τύλλιο Κικέρωνα, ο οποίος κατάφερε να εξουδετερώσει αυτά τα σχέδια, ανακάλυψε τη διαβόητη συνωμοσία του Κατιλίνα, την κατήγγειλε και πέτυχε τη θανατική καταδίκη επιφανών Ρωμαίων συνενόχων του Κατιλίνα. Ο ίδιος ο Κατιλίνας σκοτώθηκε σε μια ανέλπιδα μάχη στην Ετρουρία, όπου και είχε καταφύγει. Ο Κικέρωνας, που ο ματαιόδοξος νεοπλουτισμός του δεν τον εμπόδισε να υπερασπιστεί την ελευθερία με μνημειώδη ευφράδεια, εμφανίστηκε την κατάλληλη στιγμή, έσωσε την πατρίδα και γι' αυτό το λόγο οι Συγκλητικοί τον ανακήρυξαν σωτήρα και ονομάστηκε "πατέρας της πατρίδας", ενώ η πράξη του αυτή αποτέλεσε το επιστέγασμα της πολιτικής του σταδιοδρομίας.

Στο ομότιτλο έργο του, που είναι και το πιο σημαντικό απ' όσα έχει γράψει, ο Σαλλούστιος καταπιάνεται με τα συγκλονιστικά γεγονότα που συγκροτούν την περίφημη "*Συνωμοσία του Κατιλίνα*"⁴⁶ και πραγματεύεται τα πολιτικά πράγματα, προσπαθώντας βέβαια να κρατήσει αποστάσεις από τα πρόσωπα και να διατηρήσει μια στάση ουδετερότητας. Άλλωστε, είχε ζήσει από κοντά τους εμφυλίους πολέμους και είχε παρακολουθήσει τη ρήξη Μάριου-Σύλλα, η οποία κατέληξε στη συγκρότηση των δύο παρατάξεων, των ολιγαρχικών που είναι οι οπαδοί του Σύλλα και των δημοκρατικών με επικεφαλής το Μάριο. Ήταν επίσης εν ζωή όταν έλαβε χώρα η εμφύλια σύγκρουση Πομπήιου-Καίσαρα, η οποία οδήγησε άμεσα στη δραματική πορεία της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας προς την Αυτοκρατορία, συνεπώς είχε ζήσει κατά την πιο κρίσιμη και ταραγμένη περίοδο της ρωμαϊκής ιστορίας.

Ο Σαλλούστιος έγραψε τη *Συνωμοσία του Κατιλίνα* ή αλλιώς τον *Κατιλιναϊκό Πόλεμο* (*Bellum Catilinarum*) επειδή θεώρησε πως ήταν ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της ρωμαϊκής ιστορίας, το οποίο συνέβη κατά τη μεγάλη κοινωνική κρίση της ρωμαϊκής κοινωνίας στο μεταβατικό της στάδιο από τη Δημοκρατία προς την Αυτοκρατορία. Πολλοί ισχυρίζονται πως το έγραψε με σκοπό να χτυπήσει την αριστοκρατία και τους συγκλητικούς και να εξυψώσει τη δημοκρατία. Άλλοι πάλι θεωρούν πως ήθελε να προβάλλει και να εξυμνήσει τον Καίσαρα, του οποίου ήταν οπαδός, και να χτυπήσει τον Κικέρωνα που ήταν αντίπαλός του. Η αλήθεια είναι πως ο Σαλλούστιος, παρά το γεγονός ότι ήταν πολιτικά αντίθετος προς τον Κικέρωνα, δεν τον κατήγγειλε γι' αυτά που έκανε, ούτε κινήθηκε με αντιπάθεια αλλά κράτησε μια αντικειμενικότητα και μια ουδέτερη στάση στο έργο του και στη γλωσσική του έκφραση. Ωστόσο, αυτό που μπορεί να πει κανείς με σιγουριά είναι πως ο Κικέρωνας υπήρξε ο βασικότερος παράγοντας στην όλη υπόθεση της συνωμοσίας και πως χωρίς αυτόν, η κατάσταση θα έπαιρνε άλλες διαστάσεις.

Η ήττα του Κατιλίνα απέδειξε πως όλα όσα του είχε καταλογίσει ο Κικέρωνας ήταν για να τρομοκρατηθεί ο ρωμαϊκός λαός. Ο Κικέρωνας, χάρη στις ικανότητές του και κυρίως χάρη στην απaráμιλλη δύναμη της ρητορείας του, πρόβαλε την κίνηση Κατιλίνα ως τερατώδη, παρουσιάζοντας στο λαό τα σχέδια της συνωμοσίας, με αποτέλεσμα να τον τρομάξει. Έτσι, κατόρθωσε να εκτελέσει τους ηγέτες της συνωμοσίας στη Ρώμη χωρίς φασαρίες. Ο Κατιλίνας, όπως και οι οπαδοί του, έπεσαν

---

⁴⁶ Σαλλούστιος, *Η Συνωμοσία του Κατιλίνα*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1993, εισαγωγή, σελ. 11-16.

πολεμώντας στο πεδίο της μάχης, πιστοί στα ιδανικά τους και χωρίς να κάνουν ούτε ένα βήμα πίσω, ύστερα από τη θανατική τους καταδίκη από τον Κικέρωνα, ο οποίος θριάμβευσε για να ανοίξει κι αυτός τη δική του τραγική πορεία προς το θάνατο⁴⁷. Έπειτα απ' αυτό το επίτευγμα, ο Κικέρωνας αποτέλεσε ιερή φυσιογνωμία για τις νεότερες γενιές, οι οποίες τον θαύμαζαν. Με αυτή του τη νίκη, άνοιξε πλέον ο δρόμος για την Αυτοκρατορία⁴⁸.

---

⁴⁷ Θα δούμε αργότερα πως ο Κικέρωνας θα είναι ένα από τα πρώτα θύματα των λεγόμενων "προγραφών" και θα θανατωθεί το 43 π. Χ. Μάλιστα πριν πεθάνει, η πολιτική του καριέρα είχε αρχίσει ήδη να βουλιάζει και σε συνδυασμό με την οικογενειακή του δυστυχία (η πολυαγαπημένη του κόρη Τυλλία είχε πεθάνει), η ζωή του είχε κυριευθεί από κατάθλιψη και απελπισία.

⁴⁸ Σαλλούστιος, ό.π., εισαγωγή, σελ. 22.

**■ Πομπήιος, Καίσαρας, Κράσσος:
Σχηματισμός Πρώτης Τριανδρίας (60 π. Χ.)**

Έπειτα απ' αυτά τα γεγονότα, σχηματίζεται πλέον η πρώτη τριανδρία το 60 π. Χ. που αποτελείται από τον Πομπήιο, τον Καίσαρα και τον Κράσσο. Οι τρεις άντρες ανέβηκαν τα σκαλιά της ιεραρχίας, κέρδισαν τον έλεγχο της Δημοκρατίας και διαμοίρασαν την εξουσία. Είναι απίστευτο το γεγονός ότι ο Καίσαρας κατάφερε διπλωματικά να κερδίσει την εμπιστοσύνη και να ενώσει με επιδεξιότητα τους δύο πολιτικούς αντιπάλους Πομπήιο και Κράσσο και, συμπεριλαμβάνοντας τον εαυτό του, να διαμορφώσει μια απίθανη συμμαχία. Ο Καίσαρας εμπιστεύτηκε τις καίριες διοικητικές θέσεις στους κατάλληλους ανθρώπους, οι οποίοι με τη σειρά τους τον βοήθησαν να επιτύχει το σκοπό του. Κανείς από αυτούς τους άντρες δεν είχε τον ίδιο σκοπό: ο καθένας επιζητούσε την εξουσία για τον εαυτό του, όλοι όμως μοιράζονταν το ίδιο όραμα: να υποβαθμίσουν τη δύναμη της Δημοκρατίας. Τελικά, όμως, ο Πομπήιος θα φανεί ένας από τους τελευταίους υποστηρικτές των ιδανικών της δημοκρατίας, μέχρι το θάνατό του. Παρόλο που ο Πομπήιος και ο Καίσαρας στράφηκαν αργότερα ο ένας εναντίον του άλλου, ο πρώτος προσέφερε σημαντική βοήθεια στον αντίπαλό του για την κατάκτηση της εξουσίας.

Έτσι λοιπόν, ο Καίσαρας πέτυχε έναν ακατανίκητο συνδυασμό, έχοντας ο ίδιος την υπατεία, ο Πομπήιος την ψήφο των στρατιωτών και ο Κράσσος τις απαραίτητες πολιτικές διασυνδέσεις. Και οι τρεις υπέγραψαν ένα είδος πολιτικής συμφωνίας, σχημάτισαν κυβέρνηση και συνεργάστηκαν σ' έναν κοινό αγώνα κατά της Συγκλήτου και κατά της ανώτερης τάξης. Έπειτα, ο Καίσαρας έφυγε για τη Γαλατία, με σκοπό να διοικήσει τα στρατεύματα, ο Πομπήιος είχε εντολή να διοικήσει την Ισπανία⁴⁹, ενώ ο τρίτος σύμμαχος ετοίμαζε επίθεση εναντίον των Πάρθων, έχοντας μεγάλη στρατιωτική δύναμη. Οι τρεις αυτοί άντρες που σχημάτισαν την Α' Τριανδρία, έμελλε να καθορίσουν την πολιτική της επόμενης δεκαετίας και να μονοπωλήσουν την στρατιωτική εξουσία της Ρώμης στο προσεχές μέλλον.

---

⁴⁹ Η στρατιωτική διοίκηση της Ισπανίας από τον Πομπήιο, γινόταν δια μέσω των αντιπροσώπων του, καθώς ο ίδιος παρέμεινε στη Ρώμη προκειμένου να ελέγχει την κατάσταση.

■ Ο Γάιος Ιούλιος Καίσαρας (100-44 π. Χ.) και οι πολεμικές του επιτυχίες.

Διοίκηση-δικτατορία και η τελική πτώση της Δημοκρατίας

Ο Γάιος Ιούλιος Καίσαρας (*Gaius Julius Caesar*)⁵⁰ διακρίθηκε για την πολιτική και στρατιωτική του μεγαλοφυΐα καθώς επίσης και για την οργανωτική του ικανότητα και πρωταγωνίστησε στο μετασχηματισμό της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η σταδιοδρομία του υποδεικνύει ότι πρόκειται για έναν άνθρωπο με δημιουργικό πνεύμα και με σπουδαία προσόντα που γενικά κήδετα των συμφερόντων τού ρωμαϊκού λαού. Καταγόταν από τη μεγαλύτερη, αρχαιότερη και αριστοκρατικότερη οικογένεια της Ρώμης, την επονομαζόμενη Ιουλία γενιά, που καυχιόταν ότι καταγόταν από το γιο του Πριάμου και της Εκάβης, τον Αινεία. Η φιλοδοξία του τον οδήγησε αρχικά στην ένταξή του στη δημοκρατική μερίδα, και πολλοί τον θεώρησαν συνεχιστή της πολιτικής του Μάριου (του οποίου υπήρξε και ανεψιός), δηλαδή αρχηγό των δημοκρατικών, και έπειτα κατευθύνθηκε στην κατάλυση της δημοκρατίας.

Το 59 π. Χ. εκλέχτηκε ύπατος και μετά την υπατεία του έγινε διοικητής και πήγε στη Γαλατία, όπως ειπώθηκε παραπάνω, την οποία και υπέταξε και καταλήστεψε μετά από κοπιαστικούς αγώνες και μέσα σε 8 χρόνια (59-51 π. Χ.), και με σκοπό να προωθήσει τις προσωπικές του φιλοδοξίες. Πρόκειται για μια μεγάλη επιτυχία του Καίσαρα καθώς η υποταγή της Γαλατίας σήμαινε ταυτόχρονα και προσάρτηση μιας πλούσιας επαρχίας στη Ρώμη. Επιπλέον, χάρη στις κατακτήσεις αυτές του Καίσαρα, άρχισε η διάδοση του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού στη δυτική και κεντρική Ευρώπη.

Ύστερα από αυτό το επίτευγμα, ο Καίσαρας βιάδιζε για τη Ρώμη με σκοπό να διαλύσει τη μονοκρατορία του Πομπήιου που είχε εδραιωθεί εκεί, αφού δε συνδέονταν πλέον με προσωπικούς δεσμούς και κοινά συμφέροντα (ο Πομπήιος ήταν παντρεμένος με την κόρη του Καίσαρα, την Ιουλία, η οποία πέθανε το 54 π. Χ.). Ο Καίσαρας αρχικά είχε πείσει τον Πομπήιο να ανανεώσουν το δεσμό τους, όμως οι

---

⁵⁰ Ο Καίσαρας υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους στρατηλάτες όλων των αιώνων και των εποχών. Εκτός από στρατιωτικός ήταν και πολιτικός, νομοθέτης, νομοδιδάσκαλος, ρήτορας, ποιητής, ιστορικός, αρχιτέκτονας, αστρονόμος και μαθηματικός. Μολονότι ήταν διάνοια, τον χαρακτήριζε η μετριοπάθεια και τον ενδιέφερε η ευημερία του ρωμαϊκού λαού· ωστόσο επιδίωξε μια κεντρική θέση στη ρωμαϊκή πολιτική για τον εαυτό του. .

δύο άντρες αδυνατούν τελικά να συνυπάρξουν αρμονικά οπότε συγκρούονται και ο εμφύλιος πόλεμος που ξεσπά είναι εξαιρετικά βίαιος. Συνεπώς, η αποξένωση μεταξύ Πομπήιου και Καίσαρα αλλά και ο θάνατος του Κράσσου το 53 π. Χ. κατά τη διάρκεια της εκστρατείας που είχε οργανώσει στην Παρθία, διέλυσαν προοδευτικά την τριανδρία.

Στο μεταξύ, ο Πομπήιος είχε πείσει τη Σύγκλητο να απαιτήσει από τον Καίσαρα τη διάλυση του στρατού του, ο ίδιος όμως αρνήθηκε να το κάνει. Ο Καίσαρας, απ' την άλλη, διαβλέποντας τη σύγκρουση αποφάσισε να προλάβει τον αντίπαλό του και ξεκίνησε τον εμφύλιο πόλεμο τον οποίο, σύμφωνα με όσα έλεγε ο ίδιος, τον έκανε για να προστατεύσει την αξιοπρέπειά του (*dignitas*)⁵¹. Έτσι τον Ιανουάριο του 49 π. Χ., αφού οργάνωσε το στρατό του, πέρασε τις Άλπεις, περνά και το Ρουβίκωνα ποταμό⁵² μαζί με την πιστή λεγεώνα του, λέγοντας το γνωστό *Alea jacta est* (=Ο κύβος ερρίφθη) και ακολούθως βαδίζει κατά της Ρώμης.

Αφού έγινε δεκτός με πολύ μεγάλη ευχαρίστηση από το ρωμαϊκό λαό, ο Καίσαρας κατόπιν περνάει στην Ελλάδα και έρχεται σε ρήξη με τον Πομπήιο, η οποία επισφραγίστηκε τον Αύγουστο του 48 π. Χ. στα Φάρσαλα της Θεσσαλίας, ύστερα από μια σύντομη αλλά αποφασιστική μάχη που ανέδειξε νικητή τον Καίσαρα. Ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα που περιγράφει την εν λόγω μάχη, είναι το εξής:

"Sed nostri milites signo dato cum infestis pilis procucurrissent atque animum advertissent non concurrere a Pomeianis, usu periti ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum represserunt et ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent, parvoque intermisso temporis spatio ac rursus renovato cursu pila miserunt celeriterque, ut erat praeceptum a Caesare, gladios strinxerunt(...)"⁵³.

---

⁵¹ Ο Κικέρωνας ορίζει τη *dignitas* ως εξής (*De inv.* 2, 166): *Dignitas est alicuius honesta et cultu et honore et verecundia digna auctoritas* (=Η *dignitas* είναι η εξέχουσα κοινωνική θέση κάποιου προσώπου, η οποία είναι άξια σεβασμού, τιμής και υπόληψης).

⁵² Ο ποταμός αυτός αποτελούσε το σύνορο ανάμεσα στη Γαλατία και στην περιοχή της κυρίως Ιταλίας.

⁵³ Καίσαρ, *Εμφύλιος Πόλεμος III*, Briston Classical Press, London 2002, κεφ. 93-96, σελ. 94-99.

Έπειτα, ο ηττημένος Πομπήιος μην έχοντας καμία άλλη επιλογή παρά μόνο την αποχώρησή του από την Ιταλία και προκειμένου να σωθεί, επιχείρησε να καταφύγει στην Αίγυπτο και να ζητήσει άσυλο από τον αδερφό της Κλεοπάτρας, το νεαρό βασιλιά Πτολεμαίο⁵⁴, όμως δεν πρόλαβε διότι δολοφονήθηκε από απεσταλμένους τού βασιλιά μέσα στο πλοίο που τον μετέφερε. Ο εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στους δύο αυτούς αντιπάλους αποτελούσε αγώνα για τη μορφή του πολιτεύματος, αφού ο Πομπήιος είχε ταχθεί με το μέρος της Συγκλήτου. Έτσι, η μάχη των Φαρσάλων ήταν καθοριστική για το πολίτευμα της Ρώμης, καθώς σήμανε ήδη τη σαφή νίκη της μοναρχίας έναντι της δημοκρατίας και ουσιαστικά τερμάτισε τη ζωή της ρωμαϊκής δημοκρατίας.

Έπειτα απ' αυτή τη σπουδαία νίκη του, ο Καίσαρας κατευθύνθηκε στην Αίγυπτο, όπου γοητεύτηκε από τα θέλητρα της Κλεοπάτρας και τη βοήθησε στη διένεξη διαδοχής με τον αδερφό της Πτολεμαίο, στο θρόνο της Αιγύπτου, όπου την εγκατέστησε για πολιτικούς αλλά και για προσωπικούς λόγους⁵⁵. Ο πόλεμος αυτός ονομάστηκε Αλεξανδρινός και στη διάρκειά του προξένησε αρκετές καταστροφές, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η πυρκαγιά της περίφημης βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας (47 π. Χ.).

Στη συνέχεια, ο Καίσαρας στράφηκε στην Αφρική και μετά στην Ισπανία προκειμένου να συντρίψει και τους τελευταίους εναπομείναντες αντιπάλους του. Αρχικά επιτέθηκε στους συμμάχους τού Πομπήιου στην Αφρική, Μέτελλο, Σκιπίωνα, Κάτωνα και Ίοβα, οι οποίοι δεν είχαν ηττηθεί ολοκληρωτικά, ώσπου τους συνέτριψε ο ίδιος στη Θάψο (46 π. Χ.). Ύστερα, το 45 π. Χ. έδωσε μια πολύ αιματηρή μάχη νικώντας τους γιους τού Πομπήιου στη Μούνδα της Ισπανίας, που είχαν οργανώσει εξέγερση. Όταν πια οι αντίπαλοί του είχαν νικηθεί ολοκληρωτικά και οριστικά, επέστρεψε στη Ρώμη, όπου του είχαν επιφυλάξει θεϊκές τιμές, και συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες στα χέρια του. Ανακηρύχθηκε κύριος της Ρώμης, στην ουσία κυβερνούσε σαν βασιλιάς χωρίς όμως να έχει πάρει αυτή την ονομασία, ήταν

---

⁵⁴ Πρόκειται για τον Πτολεμαίο ΙΒ' το Διόνυσο, ο οποίος ανέβηκε στο θρόνο το 51 π. Χ. και είχε παντρευτεί την αδερφή του Κλεοπάτρα. Ήρθε σε σύγκρουση με τον Ιούλιο Καίσαρα, που τον βοήθησε η Κλεοπάτρα, και ηττήθηκε απ' αυτόν. Το 48 π. Χ. πνίγηκε στο Νείλο, ενώ τον κυνηγούσαν για να τον συλλάβουν.

⁵⁵ Η Κλεοπάτρα έφερε στον κόσμο το παιδί του Καίσαρα, που ονομάστηκε Καισαρίωνας.

μοναδικός κυρίαρχος του ρωμαϊκού λαού με συγκεντρωμένες όλες τις εξουσίες στο πρόσωπό του (46-44 π. Χ.):

- ❖ είχε την εκτελεστική εξουσία,
- ❖ ήταν ύπατος για 10 χρόνια,
- ❖ ισόβιος δικτάτορας (*dictator perpetuus*) για 10 χρόνια, τίτλο που του απέδωσε η Σύγκλητος το 44 π. Χ.,
- ❖ αυτοκράτορας (*imperator*),
- ❖ δήμαρχος,
- ❖ είχε την ανώτατη αρχηγία του στρατού,
- ❖ είχε την αρνησικυρία κατά της νομοθετικής εξουσίας,
- ❖ εθεωρείτο ισόθεος (είχε επιτύχει τη θεοποίηση),
- ❖ ήταν "μέγιστος ποντίφηξ" (*pontifex maximus*) και μπορούσε να χρησιμοποιεί τη θρησκεία όπως εκείνος ήθελε (τίτλος χωρίς πολιτική σημασία, τον οποίο πήρε το 63 π. Χ.).

Με λίγα λόγια, δημοκρατία υπήρχε μόνο στο όνομα και στην πραγματικότητα επρόκειτο για απόλυτη δικτατορία του Καίσαρα.

Στα πλαίσια της διακυβέρνησής του άρχισε να εφαρμόζει ένα μεγάλο σχέδιο εσωτερικής πολιτικής, το οποίο διέκοψε ο θάνατός του, και με αυτό επεδίωξε μεταξύ άλλων να μεταβάλει το πολίτευμα σε μια μορφή στρατιωτικής δικτατορίας. Γι' αυτό το σκοπό, φρόντισε να καταστήσει τη Σύγκλητο καθαρά συμβουλευτικό σώμα και να αποδυναμώσει την εξουσία της, αυξάνοντας τον αριθμό των μελών της από εξακόσιους σε εννιακόσιους⁵⁶ προσθέτοντας καινούργια πρόσωπα και κάνοντας πολλούς κατοίκους επαρχιών συγκλητικούς, ώστε να εξασφαλίσει τη συναίνεσή της για όλα τα θέματα. Επίσης, αύξησε τον αριθμό των αρχόντων και έδωσε μεγαλύτερη ευχέρεια παροχής του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη (*civitas*) και δικαίωμα ψήφου σε μεγάλο μέρος των κατοίκων της επικράτειας. Δεν καταπολέμησε όμως με πολιτική βία (προγραφές) τους αντιπάλους του, όπως είχε κάνει άλλοτε ο Σύλλας, αλλά με κήρυγμα συμφιλίωσης και επιείκειας (*clementia Caesaris*). Ο Καίσαρας, διαψεύδοντας όλους όσους θεωρούσαν πως θα ακολουθήσει τη μέθοδο των προγραφών, έδειξε έλεος και συγχώρησε τους περισσότερους αντιπάλους του, συμπεριλαμβανομένου και του Κικέρωνα, οι οποίοι δεν υπέστησαν κυρώσεις. Άλλωστε, ο ίδιος συνήθιζε να δείχνει ένα αίσθημα επιείκειας απέναντι στους εχθρούς

---

⁵⁶ Τα τριακόσια επιπρόσθετα μέλη ήταν οπαδοί του από την Ιταλία και τις επαρχίες.

του και μια πρόθεση να τους συγχωρήσει, πράγμα που φάνηκε και στη μάχη των Φαρσάλων αλλά και που τον χαρακτήριζε καθόλη τη ζωή του. Ωστόσο, αυτή η πλευρά του χαρακτήρα του είναι κάπως παραπλανητική και ενίοτε ίσχυε στα πλαίσια της επίδειξης και του εντυπωσιασμού, καθώς ο Καίσαρας δε συγχωρούσε τους εχθρούς του με την ουσιαστική έννοια παρά έδειχνε να τους συγχωρεί ή τουλάχιστον να τους αγνοεί⁵⁷.

Επιπλέον, ο Καίσαρας στόχευε στην ανόρθωση και τον εκρωμαϊσμό των επαρχιών με αποτέλεσμα να ιδρύσει πλήθος αποικιών στη Μ. Ασία, την Ελλάδα, την Αφρική, την Ισπανία και τη Γαλατία. Από αυτές του τις κινήσεις στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική, αντιλαμβανόμαστε ότι ο Καίσαρας είδε πρώτος το ρωμαϊκό κράτος όχι πια ως Ρώμη αλλά ως μια αυτοκρατορική ενότητα που απλωνόταν από τον Ατλαντικό ως τον Ευφράτη.

Το τέλος του Ιουλίου Καίσαρα ήταν, θα έλεγε κανείς, ανάξιο των όσων είχε προσφέρει στο ρωμαϊκό λαό. Το γεγονός ότι όλη η εξουσία ήταν συγκεντρωμένη πάνω του είχε προκαλέσει τη δυσαρέσκεια, τη ζήλεια και τη μνησικακία των συγκλητικών, την οποία ο ίδιος είχε υποτιμήσει, και κάποιοι από αυτούς φοβόντουσαν ότι αυτή η τρομερή συσσώρευση δύναμης στα χέρια του και η αγάπη του λαού θα τον οδηγούσε σε παρεκτροπές. Αποτέλεσμα ήταν να οργανωθεί συνωμοσία εναντίον του που τη διηύθυναν ο Δέκιμος Βρούτος, ο Γάιος Κάσσιος Λογγίνος, τον οποίο αποκαλούσαν "τελευταίο των Ρωμαίων", και ο Μάρκος Ιούνιος Βρούτος⁵⁸, ενώ συμμετείχαν και οι Κάσκας, Τριβώνιος, Λιγάριος, Κίμβρος και Κίννας. Ο Καίσαρας είχε προειδοποιηθεί από έναν οίωνοσκοπό να φοβάται τις "Ειδούς του Μαρτίου" και πράγματι, οι συνωμότες του τον δολοφόνησαν στις "Ειδούς του Μαρτίου" (15 Μαρτίου) του 44 π. Χ., στα σκαλοπάτια του κτιρίου των συνεδριάσεων της Ρωμαϊκής Συγκλήτου, ενώ ο ίδιος πριν πεθάνει είχε αντιληφθεί ανάμεσα στους δολοφόνους του το γιο του Βρούτο και με πίκρα είχε πει την περίφημη φράση: "καί σύ τέκνον;". Το συγκεκριμένο απόσπασμα που περιγράφει το

---

⁵⁷ Spencer Thomas Jerome, *Aspects of the study of Roman History*, Capricorn Books, New York 1962, σελ. 288-289.

⁵⁸ Ήταν νόθο παιδί του Καίσαρα. Λέγεται μάλιστα πως ο Βρούτος αποστρεφόταν τον Καίσαρα, όχι γιατί αγνοούσε πως ήταν παιδί του αλλά επειδή το ήξερε, και ίσως να μην είχε ποτέ συγχωρήσει τη μάνα του για το ότι ήταν νόθος.

συμβάν σώζεται από το Σουητώνιο στο έργο του *Βίος Ιουλίου Καίσαρος* και είναι το εξής:

*"Ob haec simul et ob infirmam ualitudinem diu cunctatus an se contineret et quae apud senatum proposuerat agere differret, tandem Decimo Bruto adhortante, ne frequentis ac iam dudum opperientis destitueret, quinta fere hora progressus est libellumque insidiarum indicem ab obuio quodam porrectum libellis ceteris, quos sinistra manu tenebat, quasi mox lecturus commiscuit. dein pluribus hostiis caesis, cum litare non posset, introiit curiam sprete religione Spurinnamque irridens et ut falsum arguens, quod sine ulla sua noxa Idus Martiae adessent: quanquam is uenisse quidem eas diceret, sed non praeterisse. assidentem conspirati specie officii circumsteterunt, ilicoque Cimber Tillius, qui primas partes susceperat, quasi aliquid rogaturus propius accessit renuentique et gestu[m] in aliud tempus differenti ab utroque umero togam adprehendit: deinde clamantem: 'ista quidem uis est!' alter e Cascais auersum uulnerat paulum infra iugulum. Caesar Cascae brachium arreptum graphio traiecit conatusque prosilire alio uulnere tardatus est; utque animaduertit undique se strictis pugionibus peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit, quo honestius caderet etiam inferiore corporis parte uelata. atque ita tribus et uiginti plagis confossus est uno modo ad primum ictum gemitu sine uoce edito, etsi tradiderunt quidam Marco Bruto irruenti dixisse: **καί σύ τέκνον**; exanimis diffugientibus cunctis aliquamdiu iacuit, donec lecticae impositum, dependente brachio, tres seruoli domum rettulerunt. nec in tot uulneribus, ut Antistius medicus existimabat, letale ullum repertum est, nisi quod secundo loco in pectore acceperat⁵⁹".*

Αξίζει να σημειωθεί πως οι συνωμότες δημοκρατικοί, αφού δολοφόνησαν τον Καίσαρα, ήθελαν να σκοτώσουν και τον Μάρκο Αντώνιο (82-30 π. Χ.) που ήταν μοναρχικός όμως δεν τους άφησε ο Βρούτος, ελπίζοντας ότι θα τον έπαιρναν με το μέρος τους ή πιθανόν επειδή ήξερε πως ήταν αγαπητός στο στρατό (Πλούταρχος, *Βρούτος*, 18). Μάλιστα ο Κικέρωνας είχε νιώσει μεγάλη απογοήτευση για το γεγονός

---

⁵⁹ Πρβλ. Σουητώνιος, *Vita Caesaris*, 82.3.

ότι οι συνωμότες δεν προχώρησαν και στη δολοφονία του Αντώνιου· άλλωστε, λίγο αργότερα θα ταχθεί ανοιχτά υπέρ των δημοκρατικών και θα επιτεθεί στον Αντώνιο με μια σειρά από λόγους⁶⁰.

Ο Καίσαρας επεδίωκε πραγματικά να επιτύχει την ευημερία του ρωμαϊκού λαού και προσπαθούσε να λειτουργεί προς εξυπηρέτηση των συμφερόντων των Ρωμαίων. Η διακυβέρνηση της χώρας επί Καίσαρα ήταν εξαιρετη, καθώς προτίμησε το δρόμο της πραότητας και της επιείκειας (*clementia*) για να επικρατήσει. Οι προθέσεις του απέναντι στους πολίτες χαρακτηρίζονται αγαθές και προσέδωσαν νέα αίγλη στην εξουσία, και μολονότι είχε μεγάλες αξιώσεις για δόξα και ήταν φιλόδοξος, υπήρχαν φορές που τον χαρακτήριζε η μετριοπάθεια. Χαρακτηριστικά η παράδοση μάς αναφέρει πως, όταν μια φορά στα Γάδαιρα αντίκρισε τον ανδριάντα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, είπε: "*Στην ηλικία μου ο Αλέξανδρος ήταν κοσμοκράτορας· κι εγώ τίποτε το ξεχωριστό δεν έχω επιτύχει ακόμη*".

Τη δύναμη που απέκτησε ο Καίσαρας τη χρησιμοποίησε για να κάνει σημαντικές μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση. Έτσι, με τη βοήθεια του μαθηματικού Σωσιγένη μεταρρύθμισε το ημερολόγιο (το λεγόμενο Ιουλιανό ημερολόγιο) με βάση το ηλιακό έτος, προχώρησε στην αναρρύθμιση διανομών στη Ρώμη και γενικά επιβλήθηκε με την προσωπικότητά του. Επίσης, στον Καίσαρα οφείλεται και η δημιουργία της πρώτης "εφημερίδας" πρόκειται για τη λεγόμενη *Acta diurnalia*, ήταν δωρεάν και την τοιχοκολλούσαν για να μπορούν όλοι οι πολίτες να μαθαίνουν για τις πράξεις των κυβερνώντων τους⁶¹. Το όνομα "καίσαρας" στο πολιτικό ημερολόγιο είναι το σύμβολο της ισχυρής εξουσίας. Για πολλούς αιώνες οι διάδοχοί του ονομάζονταν καίσαρες. Η θέση στην οποία είχε φτάσει προσέγγιζε επικίνδυνα τη βασιλεία, μέχρι και τη θεοποίηση⁶². Είχε δεχθεί μάλιστα για το άτομό του τιμές και ήταν ένα πρόσωπο, το οποίο είχε πράγματι θεοποιηθεί στη Ρώμη, άλλωστε τον θεωρούσαν ισόθεο.

---

⁶⁰ Spencer Thomas Jerome, ό. π., σελ. 295-297.

⁶¹ Montanelli, ό.π., σελ. 280.

⁶² Το γεγονός ότι ο Καίσαρας είχε φτάσει σε ένα επίπεδο τόσο προνομιακό που να αγγίζει τη βασιλεία, ήταν ένας από τους λόγους που είχε προκαλέσει τη δυσαρέσκεια των συγκλητικών και έστρεψε εναντίον του κάποιους ανθρώπους ώστε να καταλήξουν να τον δολοφονήσουν. Άλλωστε, ας μη ξεχνάμε πως η λέξη βασιλεία για τους Ρωμαίους ήταν ιδιαίτερα μισητή.

Τέλος πρέπει να επισημανθεί ότι το όραμα του Καίσαρα για μια νέα Ρωμαϊκή διακυβέρνηση δεν έμεινε ανεκπλήρωτο. Ο ανεψιός του Οκτάβιος ήταν ο νόμιμος διάδοχός του και θα χρησιμοποιήσει τα κληρονομικά του δικαιώματα, όπως θα δούμε στην πορεία, για να κερδίσει το θρόνο. Ήταν πλέον γεγονός ότι η Ρωμαϊκή Δημοκρατία είχε πεθάνει οριστικά⁶³.

---

⁶³ Βλ. Fritz Graf, ό.π., σελ. 448-451, όπως επίσης και Lorenzen, ό.π., σελ. 4. (22/06/2006)

3.3 Η Δεύτερη Τριανδρία (43 π. Χ.): Οκταβιανός, Αντώνιος, Λέπιδος.

"Προγραφές"

Μετά τη δολοφονία του Καίσαρα προκλήθηκε μεγάλη αναταραχή και σύγχυση, η Ρώμη παρουσίαζε την όψη μιας αναρχούμενης και πανικόβλητης πόλης. Οι "συνωμότες" περίμεναν πως ο ρωμαϊκός λαός θα τους επευφημούσε και πως θα ήταν ικανοποιημένος από την "αποκατάσταση της ελευθερίας", ωστόσο υπήρχαν πολλοί φιλοκαισαρικοί, δηλαδή οπαδοί του Καίσαρα που ήταν αφοσιωμένοι σ' αυτόν και είχαν δυσανεστήσει. Απόλυτος κύριος της κατάστασης και αναπληρωτής του Καίσαρα έγινε ο άλλοτε "πιστότατος" του, ο διοικητής της Ιταλίας και ύπατος Μάρκος Αντώνιος⁶⁴ (82-30 π. Χ.), ο οποίος ήταν και ο νέος ισχυρός άντρας στη Ρώμη, έλεγχε την πόλη και τον κρατικό μηχανισμό και κατάφερε να επιβληθεί. Ο ίδιος ήρθε σε συνεννόηση με τον αρχηγό του ιππικού, το Μάρκο Αιμίλιο Λέπιδο, προσπάθησε να ησυχάσει το ρωμαϊκό λαό που γινόταν όλο και πιο απειλητικός και τα κατάφερε χάρη στην διπλωματική του ικανότητα και με έναν επιδέξιο λόγο, υποσχόμενος την τιμωρία των δολοφόνων του Καίσαρα, οι οποίοι καθημερινά έχαναν έδαφος και τελικά αναγκάστηκαν να καταφύγουν στις επαρχίες και να εξοριστούν⁶⁵.

Την ίδια εποχή έφτασε στη Ρώμη από την Απολλωνία⁶⁶, όπου βρισκόταν για ακαδημαϊκές και στρατιωτικές σπουδές, ο Οκταβιανός ή Οκτάβιος⁶⁷ και μολονότι δεν ήταν ακόμη ούτε 20 ετών, διεκδίκησε την ηγεσία της παράταξης των οπαδών του Καίσαρα. Έπειτα, εξανάγκασε τη Σύγκλητο να τον εκλέξει ύπατο επειδή έβλεπε πως αυτή ήταν ευνοϊκή απέναντι στους δολοφόνους του Καίσαρα και κατάφερε να κερδίσει την εμπιστοσύνη ως Καισαρικός⁶⁸. Επιδίωξε λοιπόν να διαδεχθεί τον

---

⁶⁴ Καταγόταν από αρχαία οικογένεια, ήταν τολμηρός και φιλόδοξος αλλά χωρίς πολιτικές αρετές και όφειλε την άνοδό του στα πολιτικά αξιώματα στον Καίσαρα.

⁶⁵ Ο Κικέρωνας τότε είχε επιπλήξει τους συνωμότες που εγκατέλειπαν τη Ρώμη και χαρακτηριστικά είχε πει για εκείνους πως είχαν "*αντρικό ενθουσιασμό, μα παιδική προνοητικότητα*" (Κικέρων, *Προς Αττικόν*, 14.21).

⁶⁶ Περιοχή της σημερινής Αλβανίας.

⁶⁷ Αργότερα του αποδόθηκε το προσωνύμιο "Αύγουστος" (*Augustus*), που σήμαινε κατά λέξη, αυτός που μπορεί να αυξήσει, να επεκτείνει.

⁶⁸ Μάλιστα ο Κικέρωνας, τον οποίο αποκαλούσε "πατέρα", τον υποστήριξε ενεργά στη Σύγκλητο και συνέβαλλε αποφασιστικά στο να λάβει ο Οκταβιανός διακρίσεις και πρόνοια. Πρβλ. σχετικά Spencer Thomas Jerome, ό. π., σελ. 297-298.

Καίσαρα, δεδομένου μάλιστα ότι ο θετός του πατέρας τον είχε καταστήσει κύριο προσωπικό κληρονόμο στη διαθήκη του. Ωστόσο ο Αντώνιος που είχε στην κατοχή του τα έγγραφα και τα περιουσιακά στοιχεία του Καίσαρα, όπως ήταν φυσικό, άρχισε να κωλυσιεργεί και αρνήθηκε να παραδώσει στον Οκταβιανό την περιουσία του θείου του, εξαναγκάζοντάς τον να πληρώσει τις υποχρεώσεις του τέως δικτάτορα προς το ρωμαϊκό λαό από τους πόρους που θα συγκέντρωνε μόνος του. Όμως ο Οκταβιανός εκμεταλλεύτηκε την κληρονομιά του με αξιοθαύμαστο τρόπο και, χωρίς δεύτερη σκέψη, εκπλειστηρίασε υστερόβουλα περιουσιακά του στοιχεία και με τα έσοδα κάλυψε τα κληροδοτήματα του Καίσαρα.

Στη συνέχεια, ο περίφημος ρήτορας και πολιτικός Κικέρωνας, έχοντας συμμαχήσει με την αριστοκρατία, τάχθηκε ανοιχτά υπέρ των δημοκρατικών και κατά του Αντωνίου και μάλιστα, εναντίον του τελευταίου εκφώνησε τότε 14 λόγους βασισμένους κυρίως στην ιδιωτική του ζωή, τους αποκαλούμενους "Φιλιππικούς" λόγους⁶⁹, σε αντιστοιχία προς εκείνους του μεγάλου προκατόχου του Δημοσθένη, με αποτέλεσμα να επηρεαστεί η Σύγκλητος και να αποσταλεί στρατός εναντίον του με αρχιστράτηγο τον Οκταβιανό. Η επίθεση του ρήτορα στον Αντώνιο ήταν σαφής: στο κύκνειο αυτό άσμα του, σκιαγραφούσε ένα χαρακτήρα μοχθηρό, κακόβουλο και άδικο, με σκοπό να αφυπνίσει τους συμπολίτες του και να δηλητηριάσει τη σχέση των καισαρικών πολέμαρχων με τον Αντώνιο.

Στο μεταξύ, ο Αντώνιος συμάχησε με το Μάρκο Αιμίλιο Λέπιδο το Μάιο του 43 π. Χ. και πορεύονταν κατά της Ρώμης ώσπου οι τρεις άντρες συναντήθηκαν και προτίμησαν τη συμφιλίωση και τη συμμαχία από τη σύγκρουση, σχηματίζοντας τον Οκτώβριο του 43 π. Χ. επίσημη τριανδρία για πέντε χρόνια. Πρόκειται για τη δεύτερη τριανδρία μετά την πρώτη ανεπίσημη τριανδρία που είχαν πραγματοποιήσει ο Πομπήιος, ο Κράσος και ο Ιούλιος Καίσαρας το 60 π. Χ., και η οποία δεν είχε τη χαλαρή μορφή της πρώτης καθώς αυτή τη φορά θα αποκτούσε φοβερές εξουσίες.

Βασικός στόχος τους ήταν η τιμωρία και καταδίκη των δολοφόνων του Καίσαρα, πριν όμως το πετύχουν αυτό, προχώρησαν στη μέθοδο των μαζικών "προγραφών" των πολιτικών τους αντιπάλων και των δημεύσεων ώστε να ελέγξουν την Ιταλία. Οι λίστες των προγραφών αναρτήθηκαν λίγες μόνο μέρες αφότου οι τρεις άντρες

---

⁶⁹ Ο Κικέρωνας ερευνώντας τη διαγωγή του Αντωνίου, ανακάλυψε πως επρόκειτο για έναν αριστοκράτη αγράμματο, ανήθικο και βίαιο και άδραξε της ευκαιρίας να του προσάψει τις κατηγορίες, μέσω των Φιλιππικών λόγων.

εισήλθαν στη Ρώμη. Ανάμεσα στα πρώτα θύματα των προγραφών το 43 π. Χ. ήταν και ο κυριότερος εχθρός του Αντωνίου (που ήθελε να πάρει εκδίκηση και για τους Φιλιππικούς), ο Κικέρωνας. Αυτό ήταν το τέλος του μεγαλύτερου πολιτικού ρήτορα της Δημοκρατίας στη Ρώμη, θύμα της ίδιας της ρητορικής του τέχνης. Τώρα πια η εποχή της ρητορείας είχε παρέλθει.

Αφού οι τρεις άντρες τακτοποίησαν τα πράγματα της Ρώμης, ο Αντώνιος και ο Οκταβιανός βάδισαν κατά του Μάρκου Βρούτου και του Κάσσιου, δολοφόνων του Καίσαρα, οι οποίοι βρίσκονταν στη Μακεδονία. Η παράδοση αναφέρει ότι ο Βρούτος, λίγο πριν, είχε ζήσει μια νύχτα παραισθήσεων· είχε δει το φάντασμα του Καίσαρα να τον επισκέπτεται στη σκηνή του και να του λέει: "Οψόμεθα εις Φιλίππους" (=Θα ιδωθούμε στους Φιλίππους). Πράγματι, η μεγάλη μάχη δόθηκε στους Φιλίππους της Μακεδονίας το φθινόπωρο του 42 π. Χ., όπου οι τελευταίοι πρόμαχοι της ρωμαϊκής δημοκρατίας νικήθηκαν κι ο μὲν Κάσσιος διέταξε ένα δούλο του να τον σκοτώσει, ο δε Βρούτος αυτοκτόνησε πέφτοντας πάνω σ' ένα ξίφος. Και άλλοι άντρες με ένδοξα ονόματα χάθηκαν σ' αυτό το μακελειό.

Μετά τη νίκη στους Φιλίππους οι τρεις άντρες, που αποτέλεσαν τη δεύτερη τριανδρία, διαμοίρασαν ανάμεσά τους τη ρωμαϊκή επικράτεια. Ο Λέπιδος πήρε το μικρότερο μερίδιο, την Αφρική, και μάλιστα όταν επιχείρησε αργότερα να επιβληθεί, του αφαιρέθηκε το αξίωμα ως μέλους της τριανδρίας. Στον Οκταβιανό απ' την άλλη, παραχωρήθηκε το ευρωπαϊκό τμήμα, ενώ ο Αντώνιος διάλεξε την Αίγυπτο, την Ελλάδα και τη Μέση Ανατολή. Επιπλέον, οι δύο τελευταίοι συνδέθηκαν μ' ένα δεσμό επιγαμίας· συγκεκριμένα, ο Αντώνιος παντρεύτηκε την αδερφή του Οκταβιανού, την Οκταβία και έμεινε μαζί της ως το 36 π. Χ. Το σύμφωνο φιλίας μεταξύ των δύο αντρών επικύρωνε με σαφή τρόπο πως η ρωμαϊκή αυτοκρατορία χωριζόταν τώρα στα δύο και πως μόνο ο Λέπιδος αποτελούσε εμπόδιο για τη μοιρασιά, που όμως γρήγορα έφυγε από τη μέση, όπως ειπώθηκε, και δεν ήταν πλέον μέλος της τριανδρίας. Οι λαοί της αυτοκρατορίας ενθουσιάστηκαν με τη συμφωνία, καθώς πίστευαν ότι θα έθετε τέρμα στο μακροχρόνιο εμφύλιο πόλεμο.

Εθνικό σύνθημα ύστερων
δημοκρατικών χρόνων:
Senatus Populusque Romanus
(=Σύγκλητος και Δήμος της
Ρώμης)

3.4 Η ναυμαχία στο Άκτιο (31 π. Χ.).

Αντώνιος και Κλεοπάτρα

Στο μεταξύ, πίσω απ' αυτή την κατάσταση βρίσκεται ένα πρόσωπο που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις και πρόκειται για την Κλεοπάτρα Ζ' τη "Φιλοπάτωρα"⁷⁰ (69-30 π. Χ.), την τελευταία βασίλισσα της πτολεμαϊκής δυναστείας της Αιγύπτου, η οποία είχε προσφέρει βοήθεια στο Βρούτο και τον Κάσσιο. Ο Αντώνιος, επιθυμώντας να την τιμωρήσει, την κάλεσε στην Ταρσό προκειμένου να λογοδοτήσει για τις πράξεις της, όμως απεναντίας δελεάστηκε από τα θέληγτρά της, σκλαβώθηκε από τα κάλλη της, έκανε παιδιά μαζί της και τελικά έζησε κοντά της, την παντρεύτηκε την άνοιξη του 36 π. Χ., ενώ ήταν ήδη παντρεμένος με την αδερφή του Οκταβιανού, την Οκταβία, και της παραχώρησε εδάφη της αυτοκρατορίας. Παράλληλα, προσπάθησε να οργανώσει την Αίγυπτο ως στρατιωτική και πολιτική του βάση.

Η ρήξη ανάμεσα στους δύο άντρες δεν άργησε να έρθει και αιτία ήταν, πέρα από τη διαγωγή του Αντώνιου, το χωρισμό του με την Οκταβία και το γάμο του με την Κλεοπάτρα, ο ατυχής πόλεμος του Αντώνιου εναντίον των ανατολικών γειτόνων της αυτοκρατορίας, των Πάρθων και των Μήδων. Ο σκόπιμος ανταγωνισμός Οκταβιανού και Αντωνίου για την τελική κυριαρχία του ρωμαϊκού κόσμου γινόταν όλο και περισσότερο εμφανής. Ο Οκταβιανός, καθώς συγκέντρωνε την εξουσία στα χέρια του, άρχισε να βάζει μπροστά από το όνομά του τον τίτλο "Αυτοκράτωρ" (*Imperator*) από το 29 π. Χ., θέλοντας έτσι να δείξει ότι ήταν ο ανώτατος αρχηγός ή αλλιώς, "Καίσαρ Υιός Θεού" (*Caesar Dei Filius*), όπως έγραφαν τα νομίσματά του.

Το 32 π. Χ. έληξε επίσημα η εξουσία της τριανδρίας (από το 36 π. Χ. ο Λέπιδος δε συμμετείχε, όμως οι δύο άντρες εξακολούθησαν επίσημα να την αποτελούν) και ακολούθως, ο Οκταβιανός έπεισε τη Σύγκλητο να κηρύξει τον πόλεμο κατά της Κλεοπάτρας ενώ ταυτόχρονα αφαίρεσε την υπατεία από τον Αντώνιο, ώσπου η τελική σύγκρουση έγινε στο Άκτιο, ακρωτήριο του Αμβρακικού κόλπου, κοντά στην

---

⁷⁰ Η Κλεοπάτρα, συνδυάζοντας δυναμικότητα με εξαιρετική ευφυΐα και μεγάλη φιλοδοξία με ρεαλιστικό πνεύμα, αποτελεί μια από τις πιο πολυσυζητημένες μορφές της αρχαίας και σύγχρονης ιστοριογραφίας. Στην πορεία θα δούμε ότι εκμεταλλεύτηκε τις εσωτερικές διαμάχες των Ρωμαίων καθώς και την προσωπική της ακτινοβολία για να καταστήσει το κράτος της ισχυρό βασίλειο και τον εαυτό της μεγάλο ηγεμόνα.

Πρέβεζα, στις 2 Σεπτεμβρίου του 31 π. Χ. Ο Οκταβιανός έστειλε στόλο με επικεφαλής το μεγαλοφυή ναύαρχο Μάρκο Βιψάνιο Αγρίππα⁷¹ να αποκλείσει το στόλο του Αντωνίου, ο οποίος αιφνιδιάστηκε από την εσπευσμένη άφιξή του στα δυτικά παράλια της Ελλάδας. Ο αγώνας κρίθηκε μέσα σε λίγες μόνο ώρες, αφού ο Αντώνιος λιποψύχησε και αντί να διευθύνει τον αγώνα, εγκατέλειψε το στρατό του και επιβιβάστηκε σ' ένα σκάφος για να ακολουθήσει την Κλεοπάτρα που είχε ήδη τραπεί σε φυγή μαζί με πλήθος αιγυπτιακών πλοίων και κατέφυγαν και οι δύο στην Αίγυπτο. Το αποτέλεσμα ήταν ο στόλος και ο στρατός του Αντωνίου να διαλυθούν και να παραδοθούν στον Οκταβιανό, ο οποίος σε ανάμνηση της νίκης του έχτισε τη Νικόπολη ή αλλιώς Ακτία Νικόπολις (*Actia Nicopolis*)⁷².

Τον επόμενο χρόνο ο Οκταβιανός έφτασε στην Αίγυπτο, όπου ο Αντώνιος επιχείρησε να αντιταχθεί, όταν όμως αντιλήφθηκε πως το ιππικό του και ο στόλος του προσχώρησαν στους Ρωμαίους, αυτοκτόνησε. Ενώ πέθαινε, έμαθε πως εξαπατήθηκε από την Κλεοπάτρα, που δεν αυτοκτόνησε και αυτή όπως είχαν συμφωνήσει. Η Κλεοπάτρα είχε καταλάβει πως για να γίνει η Αίγυπτος ισχυρό κράτος χρειαζόταν την υποστήριξη του εκάστοτε ισχυρού άνδρα της Ρώμης. Έτσι, στη συνέχεια, η "ακόλαστη" βασίλισσα⁷³ δοκίμασε να σαηγήσει και τον Οκταβιανό και πίστεψε πως θα τον έκανε υποχείριό της αλλά αυτή τη φορά δεν τα κατάφερε και, μην αντέχοντας τον εξευτελισμό της ως βασίλισσα αλλά και ως γυναίκα, αυτοκτόνησε στην Αλεξάνδρεια. Ύστερα απ' αυτή την εξέλιξη, ο Οκταβιανός κατέλυσε το βασίλειο των Πτολεμαίων και προσάρτησε την Αίγυπτο στο ρωμαϊκό κράτος, κυριαρχώντας στο σύνολο της τότε αυτοκρατορίας. Στο εξής, η χώρα δε θα κυβερνιόταν ως ανεξάρτητο βασίλειο αλλά ως προσωπικό φέουδο του Οκταβιανού.

Οι συνέπειες της νίκης στο Άκτιο είναι κυρίως πολιτικές και πολιτειακές γιατί το αποτέλεσμα της ναυμαχίας έκρινε οριστικά την τύχη του παλιού καθεστώτος, της δημοκρατίας. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό πως, μολονότι δεν υπήρξε ιδιαίτερα αξιόλογο

---

⁷¹ Ο Μάρκος Αγρίππας, εκτός από καλός στρατηγός, ήταν και εξαιρετικός υπουργός στρατιωτικών· άλλωστε, αυτός ήταν ο πραγματικός οργανωτής της μεγάλης στρατιάς που θα ξανάφερνε τη διοικητική ενότητα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

⁷² Η νέα πόλη που ίδρυσε ο Οκταβιανός πολύ γρήγορα αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε σε μεγάλη πολιτεία, έγινε εμπορικό και πνευματικό κέντρο και είχε μεγάλη στρατηγική σημασία. Επιπλέον, της έδωσε το προνόμιο να είναι ελεύθερη, δηλαδή να είναι απαλλαγμένη από φόρους και να είναι αυτόνομη, ενώ προχώρησε και στο σύστημα του αποικισμού.

⁷³ Ο Δάντης, στο έργο του *Κόλαση*, την αποκαλεί ακόλαστη.

ως πολεμικό γεγονός, είχε όμως μοιραίες συνέπειες για την πολιτική ιστορία της Ρώμης. Η νικηφόρα ναυμαχία στο Άκτιο, η κατάληψη της Αλεξάνδρειας, καθώς και η ήττα και ο θάνατος του Αντώνιου άφησαν μόνο τον Οκταβιανό στο "πηδάλιο του κυβερνητικού σκάφους" και του έδωσαν τη δυνατότητα να επιβάλει τη μοναρχική, σχεδόν δικτατορική εξουσία του. Ο Οκταβιανός περίμενε από καιρό την ευκαιρία να αρπάξει την εξουσία, έτσι τώρα καθίσταται πλέον μονοκράτορας σ' ολόκληρο το *Imperium Romanum*. Βέβαια, η μεγαλύτερη πρόκληση, όπως ισχυριζόταν ο Οκταβιανός, δεν ήταν η ίδρυση μιας αυτοκρατορίας αλλά η διακυβέρνησή της.

Μετά τη νίκη στο Άκτιο η Ρώμη βρέθηκε σε πλεονεκτική θέση, αφού είχε ήδη κατακτήσει χώρες της Μεσογείου ενώ προσάρτησε τώρα στο απέραντο κράτος της και το τελευταίο τμήμα της μεσογειακής παραλίας, την Αίγυπτο, η οποία διέθετε τους θησαυρούς των Πτολεμαίων και επέφερε οικονομική ανεξαρτησία, κυρίως από το σιτάρι. Ύστερα λοιπόν από τη ναυμαχία του Ακτίου, μολονότι δεν έλειψαν οι καταπιέσεις, ωστόσο ακολούθησε ειρήνη που ανακούφισε κατά κάποιο τρόπο τον πληθυσμό της Ρώμης, καθώς σταμάτησαν οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι επιδρομές που κυριαρχούσαν στα περασμένα χρόνια.

4.) ΟΙ ΠΡΩΙΜΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.

4.1 Η πολιτική οργάνωση κατά την πρώιμη αυτοκρατορική εποχή⁷⁴

Η παρούσα ενότητα πραγματεύεται συνοπτικά τους πολιτικούς θεσμούς κατά τη διάρκεια της πρώιμης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, με σκοπό να λειτουργήσει συγκριτικά με τους αντίστοιχους θεσμούς στα προηγούμενα πολιτεύματα, για τους οποίους έχει γίνει λόγος στα αρχικά κεφάλαια. Μετά από την εδραίωση της μοναρχίας του αυτοκράτορα, η θέση και οι λειτουργίες των διαφόρων κοινωνικών και πολιτικών στρωμάτων επαναπροσδιορίζονται. Καταρχήν, ο αυτοκρατορικός οίκος βρίσκεται πλέον στην κορυφή της πυραμίδας, ενώ ακολουθούν και άλλες ανώτερες τάξεις και στρώματα. Συγκεκριμένα:

- Ο Αυτοκράτορας (*Imperator*): είχε όλα τα αξιώματα και όλες τις εξουσίες στα χέρια του. Είχε αναλάβει πολλές αρμοδιότητες, μερικές από τις οποίες ήταν η επίσημη αρχηγία του κράτους, η δημαρχία, η νομοθετική και θρησκευτική εξουσία (ανώτατος αρχιερέας) και ο απόλυτος έλεγχος της Συγκλήτου,
- η συγκλητική τάξη (*ordo senatorius*): "εκκαθάριση" Συγκλήτου κατά τα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια, μείωση των μελών της από 1000 σε 800 και αργότερα σε 600, ο αυτοκράτορας έχει την απόλυτη εξουσία της Συγκλήτου, τα μέλη της ήταν υπατικοί,
- η τάξη των ιππέων (*ordo equester*): αριθμούσε πολύ περισσότερα μέλη από τη συγκλητική τάξη, την αποτελούσαν ανώτεροι έπαρχοι και επίτροποι, κάτοχοι στρατιωτικών αξιωματών, λοιποί ιππείς με θέση ανώτερη ή ίση με τα μέλη των βουλευτικών τάξεων, ήταν ανομοιογενής όσον αφορά την οικονομική τους κατάσταση, την κοινωνική τους ομάδα και την εθνική τους σύνθεση, οι ιππείς είχαν νομική και στρατιωτική μόρφωση, δεν ήταν κληρονομικό αξίωμα, είχαν δικαίωμα να γίνουν ιππείς οι εύποροι Ρωμαίοι πολίτες.
- οι βουλευτικές τάξεις

⁷⁴ Géza Alföldy, ό.π., σελ. 255-271.

4.2 Ο "αιώνας" του Αυγούστου (31 π. Χ.-14 μ. Χ.) και η εδραίωση της Αυτοκρατορίας

Το καλοκαίρι του 29 π. Χ. ο Οκταβιανός, έχοντας κερδίσει εντυπωσιακή δημοτικότητα και γυρίζοντας θριαμβευτής στη Ρώμη και με πλούσια λάφυρα, έκλεισε οριστικά την περίοδο της Δημοκρατίας και εγκαινίασε μια καινούργια, την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (*Imperium Romanum*), παίρνοντας ο ίδιος τον τίτλο *imperator*. Οι εμφύλιοι πόλεμοι ανήκαν πλέον στο παρελθόν και είχε αποκατασταθεί η ομαλότητα στην πολιτική ζωή. Η νέα περίοδος που εγκαινιάστηκε, χαρακτηρίζεται επίσης "περίοδος της ηγεμονίας" για να περιγράψει το νέο πολίτευμα.

Ο Οκταβιανός θεμελίωσε ένα νέο, απολυταρχικό πολίτευμα πλέον και έγινε ο μοναδικός κυρίαρχος του ρωμαϊκού κόσμου. Διατήρησε αυτή του την υπεροχή για περισσότερο από 40 χρόνια και υπήρξε ο πρώτος Ρωμαίος αυτοκράτορας. Αρχικά έκρυβε επιμελώς τις προθέσεις του για απόλυτη μοναρχία, δε βιάστηκε δηλαδή να καταλύσει αμέσως το πολίτευμα αλλά προχώρησε με σύνεση, γι' αυτό και αρνήθηκε να πάρει τον τίτλο του δικτάτορα. Μάλιστα, το 27 π. Χ. είχε δηλώσει επιδεικτικά ότι "*αποκαθιστά την ισχύ των δημοκρατικών θεσμών, μεταβιβάζοντας στη Σύγκλητο και στο λαό το δικαίωμα να αποφασίσει για το πολίτευμα*".

Οι περισσότεροι Ρωμαίοι είχαν πάψει πλέον να πιστεύουν στους δημοκρατικούς θεσμούς επειδή γνώριζαν τη διαφθορά τους, και δεν είδαν καθόλου αρνητικά την εγκαθίδρυση του νέου πολιτεύματος στο κράτος τους. Αυτό που επιθυμούσαν ήταν τάξη, ειρήνη, ασφάλεια και ο Οκταβιανός ήταν πρόθυμος να τους τα εξασφαλίσει⁷⁵. Στη θέση της δημοκρατίας ο Οκταβιανός σχημάτισε ένα είδος μοναρχικής διακυβέρνησης, που στηρίζει τη δύναμή της στο στρατό και δημιούργησε έτσι τη χρυσή εποχή της Ρώμης (29 π. Χ.-14 μ. Χ.).

Το κύριο γνώρισμα του νέου πολιτεύματος, που αποτελεί μετεξέλιξη της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, είναι ο διαχωρισμός των εξουσιών ανάμεσα στον αυτοκράτορα και τη Σύγκλητο. Ο Οκταβιανός, προκειμένου να απαλλάξει τη Σύγκλητο από ανάξια στοιχεία και για να την ελέγξει πιο αποτελεσματικά, έκανε "εκκαθάριση" και μείωσε τον αριθμό των μελών της διαδοχικά από χίλια σε οχτακόσια (αργότερα έγιναν εξακόσια), τα οποία ήλεγχε απόλυτα ως πρόεδρος τους, ενώ για να αποδείξει πως δεν έχει καμία σχέση με το παρελθόν, κατάργησε τα

---

⁷⁵ Montanelli, ό.π., σελ. 330.

διατάγματα της Β' Τριανδρίας και με τον καιρό συγκέντρωσε στα χέρια του όλες τις εξουσίες. Επίσης, με τον τίτλο του "ηγεμόνα" που του αποδόθηκε αργότερα, ανέλαβε κάτω από την εξουσία του όλες τις υποθέσεις που είχαν πάρει άσχημη τροπή εξαιτίας των εμφυλίων πολέμων: *qui cuncta discordiis civilibus fessa nomine principis sub imperium accepit* (Tac., *Ann.* 1, 1).

Δεδομένου ότι οι συγκλητικοί δεν επαρκούσαν αριθμητικά, ορισμένες θέσεις τις κάλυπταν οι ιππείς κι έτσι, σύντομα η τάξη των ιππέων εξελίχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της αυτοκρατορίας. Μέλη αυτής της τάξης μπορούσαν να γίνουν εύποροι Ρωμαίοι πολίτες με καλή φήμη και χωρίς να κατάγονται απαραίτητα από "καλές" οικογένειες. Με το πέρασμα του χρόνου αυξήθηκε εντυπωσιακά ο αριθμός των ιππέων, οι οποίοι ανήλθαν σε χιλιάδες.

Ωστόσο, είναι γενικά παραδεκτό πως η ισχύς του Αυγούστου στηριζόταν στους στρατιώτες του, οι οποίοι του έδιναν προσωπικά στρατιωτικό όρκο πίστης κάθε 1^η Ιανουαρίου. Αυτή η προσήλωση που έτρεφε ο στρατός στο πρόσωπο του αυτοκράτορα οφείλεται στο γεγονός ότι επρόκειτο για μόνιμο στρατό, στοιχείο που δεν υπήρχε την περίοδο της δημοκρατίας και αποτελεί μια μεταβολή μεγίστης σημασίας για το εν λόγω πολίτευμα.

Σ' ό,τι αφορά στις σχέσεις του με το περιβάλλον του, ο Αύγουστος συμπεριφερόταν με απλότητα, τουλάχιστον αρχικά. Συναναστρεφόταν χωρίς επιτήδευση τους συγκλητικούς, τους χαιρετούσε ως ίσους με ασπασμό ή και εναγκαλισμό και ήταν προσιτός και οικείος. Μάλιστα απαγόρευσε αυστηρά να τον προσφωνούν *domine* (=κύριε, δέσποτα), παρά το γεγονός ότι ήταν σύνηθες να προσφωνούνται έτσι άτομα που κατείχαν υψηλές θέσεις⁷⁶. Ο Αύγουστος επεδίωκε αυτή την ισορροπία στις σχέσεις του, επειδή ήθελε να μη δημιουργηθεί η εντύπωση στρατιωτικής δικτατορίας. Επρόκειτο λοιπόν για μια φαινομενική λιτότητα που στην πραγματικότητα ήταν συνειδητή πολιτική του Αυγούστου, προκειμένου να μην προβάλλει υπερβολικά τη μοναρχική εξουσία του στη ρωμαϊκή κοινωνία.

---

⁷⁶ Μια σημαντική παρατήρηση που αφορά στη λατρεία του αυτοκράτορα επί εποχής Αυγούστου και μετέπειτα, είναι ότι οι διάδοχοι του Αυγούστου κατήργησαν το χαιρετισμό με ασπασμό και καθιέρωσαν την προσκύνηση, συνήθεια που ίσχυε στην Ανατολή και που, κατά την αυτοκρατορία, υποδήλωνε καθαρά έναν απολυταρχισμό. Οπωσδήποτε η αυτοκρατορική λατρεία εξυπηρετούσε την εξασφάλιση του κύρους του ίδιου του αυτοκράτορα και κυρίως τη νομιμοποίηση του διαδόχου του.

Αν και το πολίτευμα τυπικά φαινόταν να έχει "δημοκρατική" δομή και δημοκρατικούς θεσμούς, στην πραγματικότητα εγκαθίδρυσε ένα ολιγαρχικό-απολυταρχικό πολίτευμα, γνωστό ως *principatus* (=μοναρχία), ο ίδιος πήρε τον καθαρά στρατιωτικό τίτλο *imperator* (=αυτοκράτορας και παλιά στρατηγός) και έπειτα ανέλαβε πολλές αρμοδιότητες και του αποδόθηκαν οι εξής τίτλοι-αξιώματα:

- πρώτος πολίτης (*primus civium, princeps*): ήταν ο "πρώτος" Ρωμαίος πολίτης και πρωτεργάτης των ανανεωμένων και φαινομενικά δημοκρατικών θεσμών,
- προϊστάμενος της Συγκλήτου: τίτλος που πήρε το 29 π. Χ.,
- ανθύπατος⁷⁷ (*imperium proconsulare*): είχε την ανώτατη εξουσία και διοίκηση των αυτοκρατορικών επαρχιών που δεν είχαν συνάψει ειρήνη στα σύνορα του κράτους καθώς και του στρατού,
- ύπατος: εξέδιδε διατάγματα που είχαν ισχύ νόμου άρα εθεωρείτο επίσημος αρχηγός του κράτους,
- πολιτικός ηγέτης της κυβέρνησης,
- ηγεμόνας (*princeps*) της συγκλήτου, του λαού αλλά και όλου του ανθρώπινου γένους (*genus humanum*),
- ισόβιος δήμαρχος (*tribunicia potestas*): συγκαλούσε την Εκκλησία του Δήμου και τη Σύγκλητο και πρότεινε νόμους, μπορούσε οποιαδήποτε στιγμή να αναλάβει νομοθετική πρωτοβουλία ή να πάρει οποιοδήποτε μέτρο ήθελε για να προστατέψει το ρωμαϊκό λαό,
- πολιάρχης (*praefectus urbi*): αξίωμα το οποίο αναβίωσε ο Αύγουστος το 26 π. Χ. και εξελίχθηκε αργότερα στο σημαντικότερο της Ρώμης σε ό,τι αφορά τη δημόσια τάξη,
- τιμητής: κατάρτιζε ο ίδιος τη Σύγκλητο,
- πατέρας της πατρίδας (*pater patriae*): ανώτατος τίτλος που όταν τον πήρε το 2 π. Χ., όλη η αυτοκρατορία βρέθηκε κάτω από την "πατρική" προστασία του, που ισοδυναμούσε σχεδόν με σχέση

---

⁷⁷ Το συγκεκριμένο αξίωμα τού έδινε μεγάλη δύναμη και γι' αυτό έφερε και τον τίτλο *imperator* (=αυτοκράτορας), δηλαδή ολοκληρωμένα *Imperator Caesar Augustus* και η αρχή του ονομάστηκε αυτοκρατορία.

πατρωνίας⁷⁸, πρόκειται για έναν τίτλο που είχε επίσης αποδοθεί στο Ρωμύλο,

- ανώτατος αρχιερέας (*pontifex maximus*): αξίωμα που του απονεμήθηκε το 12 π. Χ., είχε θρησκευτική εξουσία ως επίσημος αρχηγός της ρωμαϊκής θρησκείας. Επιπλέον, η Σύγκλητος ενίσχυσε την ιερότητα της εξουσίας του και του απένειμε το 27 π. Χ. τον τίτλο "Αύγουστος" (*Augustus*)⁷⁹, δηλ. σεβαστός, που απονέμονταν μόνο σε θεούς και με αυτό το όνομα, το οποίο δόθηκε στον όγδοο μήνα του χρόνου το 8 π. Χ., έμεινε γνωστός στην ιστορία. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη διάρκεια αυτού του μήνα ο Αύγουστος αναγορεύτηκε για πρώτη φορά ύπατος, μπήκε τρεις φορές στην πόλη τελώντας θρίαμβο, υπέταξε την Αίγυπτο και τερμάτισε τον εμφύλιο πόλεμο. Ο τίτλος Αύγουστος επισκίασε το όνομα Οκταβιανός.

Επιπρόσθετα, ο αυτοκράτορας ήταν ο πλουσιότερος άνθρωπος στη ρωμαϊκή κοινωνία καθώς διέθετε την περιουσία του στέμματος (*patrimonium Augusti*) και επιπλέον τη δική του ιδιαίτερη περιουσία (*res privata*), που αποτελούνταν από κτήματα και ορυχεία. Σε γενικές γραμμές, ο αυτοκράτορας κατείχε την ανώτερη θέση-αξίωμα (*dignitas*) στη ρωμαϊκή κοινωνία, όχι μόνο χάρη στη συνταγματικά διασφαλισμένη εξουσία του αλλά και χάρη στην προσωπική του θέση.

Ένας ακόμη παράγοντας μεγάλης σημασίας που ενίσχυσε τη θέση του Αυγούστου ήταν η επιρροή μιας γυναίκας, της Λιβίας. Πρόκειται για μια γυναίκα που συνδύαζε πολλά προσόντα, όπως ομορφιά, εξυπνάδα, ευνοϊκή κοινωνική θέση, κρίση και καλό χαρακτήρα, και η οποία κέρδισε την αφοσίωση του Αυγούστου από τα πρώτα κιόλας χρόνια της καριέρας του και παρέμεινε κοντά του για περισσότερο από μισό αιώνα⁸⁰.

Στη συνέχεια, επί διοίκησης Αυγούστου δημιουργήθηκε ένα νέο διοικητικό σύστημα. Ακριβώς επειδή απεχθανόταν τις αυταρχικές μεθόδους, ο Αύγουστος δεν ακολούθησε ούτε το παράδειγμα του Καίσαρα, ούτε του Σύλλα, αλλά απεναντίας

---

⁷⁸ Alföldy, ό. π., σελ. 183.

⁷⁹ Η λέξη *augustus* χρησιμοποιούνταν συνήθως ως αντίθετη της λέξης *humanus* (=ανθρώπινος) και στην κύρια σημασία του σημαίνει τον περίβλεπτο, τον σεβαστό. Τα πιο τιμημένα πράγματα στη Ρώμη χαρακτηρίζονταν "σεβαστά". Ο τίτλος αυτός τόνιζε την υπεροχή του Αυγούστου έναντι των κοινών ανθρώπων.

⁸⁰ Spencer Thomas Jerome, ό. π., σελ. 300-301.

στην κατανομή των εξουσιών τήρησε τακτική συμβιβασμού. Βέβαια, κράτησε ο ίδιος τη διεύθυνση των στρατιωτικών ζητημάτων, της εξωτερικής πολιτικής καθώς επίσης και τη γενική εποπτεία της πολιτικής διοίκησης. Επιπλέον, προχώρησε σε κάποια ευεργετικά μέτρα σε ό,τι αφορά στη γεωργία, το εμπόριο, τη βιομηχανία, την κοινωνική ζωή⁸¹, τη δικαιοσύνη και το στρατό⁸². Υπήρξε ο πρώτος ο οποίος ασχολήθηκε με τα προβλήματα της πόλης με συστηματικό τρόπο. Σε γενικές γραμμές, ο Αύγουστος ακολούθησε ειρηνική πολιτική, αν και αναγκάστηκε να κάνει μερικούς, μη επεκτατικούς, πολέμους προκειμένου να εξασφαλίσει την ειρήνη στις επαρχίες των συνόρων.

Συγχρόνως, την εποχή του Αυγούστου παρατηρείται μια ενίσχυση και προβολή των επαρχιών, που συντελέστηκε με τη διάδοση της λατινικής γλώσσας και τη χορήγηση του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη (*civitas*) σε όλες τις επαρχίες. Παρόλο που οι εξουσίες είναι συγκεντρωμένες στα χέρια ενός ανθρώπου, του αυτοκράτορα, ο λαός είναι ευχαριστημένος κατά την περίοδο της πρώιμης αυτοκρατορίας. Βέβαια, αυτό δεν ισχύει για τα μετέπειτα χρόνια, καθώς στο θρόνο κάποιες φορές ανεβαίνουν παρανοϊκοί και σκληροί αυτοκράτορες, όπως ο Καλιγούλας (37-41 μ. Χ.), ο Νέρωνας (54-68 μ. Χ.), ο Κόμμοδος (180-192 μ. Χ.) και άλλοι αυτοκράτορες που κυβέρνησαν κατά τη μεγάλη κρίση του 3^ο αι. μ. Χ. (Καρακάλας, Ηλιογάβαλος), αλλά αυτοί αντισταθμίζονται από τους "καλούς" και ενσυνείδητους αυτοκράτορες όπως ο Κλαύδιος (41-54 μ. Χ.), ο Τραϊανός (98-117 μ. Χ.), ο Αδριανός (117-138 μ. Χ.) και ο Μάρκος Αυρήλιος (161-180 μ. Χ.).

Οι δύο πρώτοι αιώνες της αυτοκρατορικής εποχής, δηλαδή από τη μονοκρατορία του Αυγούστου (27 π. Χ.-14 μ. Χ.) μέχρι την εποχή της διακυβέρνησης του Αντωνίνου του Ευσεβούς⁸³ (138-161 μ. Χ.) και ακόμη ακόμη μέχρι το Μάρκο Αυρήλιο, δεν αποτελούν απλά εποχή ακμής για την πολιτική ιστορία της Ρώμης αλλά μια εποχή κατά την οποία το *Imperium Romanum* πέτυχε τη μεγαλύτερη γεωγραφική

---

⁸¹ Συγκεκριμένα προσπάθησε να δυναμώσει την οικογένεια, επιβάλλοντας το γάμο, περιορίζοντας το διαζύγιο και ενθαρρύνοντας τις γεννήσεις, μέτρα αναγκαία για την επιβίωση του ρωμαϊκού λαού ύστερα από την αφαίμαξη των εμφυλίων πολέμων.

⁸² Δημιούργησε ένα γερό στρατό για την άμυνα των συνόρων, βασισμένο στην αρχή της *Pax Augusta* (=Ειρήνη του Αυγούστου).

⁸³ Ο Αντωνίνος υπήρξε άριστος ηγεμόνας και κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του πέτυχε ειρήνη, νομοθεσία και κοινωνική πρόνοια. Κυβέρνησε μετά τον Αδριανό (117-138 μ. Χ.) και πριν από τον Μάρκο Αυρήλιο (161-180 μ. Χ.).

του εξάπλωση και γενικά επικρατούσε ειρήνη τόσο στο εσωτερικό όσο και στα σύνορα της αυτοκρατορίας. Έτσι, η εποχή αυτή αποτελεί το απόγειο στην ιστορία της ρωμαϊκής κοινωνίας.

Την πιο μεγάλη λάμψη τη γνώρισε το ρωμαϊκό κράτος την εποχή των Αντωνίωνων (96-192 μ. Χ.). Τα σύνορα της αυτοκρατορίας μεγαλώνουν, η ειρήνη και η ασφάλεια βασιλεύουν σ' όλο το κράτος και επικρατεί νόμος και τάξη ανάμεσα στους Ρωμαίους, πρόκειται για τη Ρωμαϊκή Ειρήνη (*Pax Romana*)⁸⁴, που υπήρξε η βάση της ευημερίας του ελληνορωμαϊκού κόσμου. Επίσης, το εμπόριο γνώρισε μια άνευ προηγουμένου άνθιση, οι συγκοινωνίες βελτιώθηκαν και ο πολιτισμός που επικράτησε τότε σ' ολόκληρο τον κόσμο, ήταν ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός (κράμα και των δύο πολιτισμών). Τέλος, η οικουμένη είχε αρχίσει να νιώθει την ανάγκη της οικουμενικής θρησκείας, που οδήγησε αργότερα στην επικράτηση του Χριστιανισμού.

Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό πως ο Αύγουστος, που δημιούργησε τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, άνοιξε ένα νέο δρόμο για τον κόσμο. Επιδίωξή του εξαρχής ήταν να αρπάξει τα ηνία του κράτους και έπειτα να μεταβάλει τη Ρώμη σε αντάξια πρωτεύουσα της νέας αυτοκρατορίας και πράγματι, κατά τη διάρκεια της εξουσίας του, παρατηρήθηκε μεγάλη πρόοδος. Είναι γενικά παραδεκτό πως τα αποτελέσματα της πολιτικής του, που διήρκησαν για αιώνες, ευεργέτησαν την ανθρωπότητα αφού έδωσε στον κόσμο όχι μόνο το χρυσό αιώνα αλλά και την *PAX ROMANA*. Στους χρόνους του άκμασαν οι τέχνες, τα γράμματα και η ποίηση (*aurea latinitas*). Ο Αύγουστος φαίνεται να μην είχε πολλές ανθρώπινες αδυναμίες, πράγμα που είναι ευκολονόητο αν αναλογιστεί κανείς πως από την ηλικία των 19 ετών, προσπέρασε όλα τα εμπόδια, έδειξε εκπληκτική ωριμότητα στους αντιπάλους του και κυβερνούσε τον κόσμο για σχεδόν 50 χρόνια με σιδερένια και αλύγιστη θέληση. Ήταν ένας άνθρωπος της συνήθειας, της νηφαλιότητας και των αυστηρών ωραρίων, με απεριόριστη υπομονή, επιδεξιότητα και αποτελεσματικότητα. Εργαζόταν σκληρά, θεωρούσε τον εαυτό του τον πρώτο υπηρέτη του κράτους⁸⁵ και σε γενικές γραμμές

---

⁸⁴ Ρωμαϊκή Ειρήνη ονομάζεται η ειρήνη που επικράτησε στους δύο πρώτους αυτοκρατορικούς αιώνες σ' όλους τους λαούς της αυτοκρατορίας. Αποτέλεσμα αυτής της ειρήνης ήταν η οικονομική ακμή και η ευημερία. Η λεγόμενη *Pax Romana* θεοποιήθηκε από τους Ρωμαίους, που της αφιέρωσαν ναό και έβαλαν την παράστασή της σε νομίσματα.

⁸⁵ Montanelli, ό.π., σελ. 332.

τον χαρακτήριζε η ταπεινότητα, τουλάχιστον σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό, τι τον Καίσαρα που είχε μεγάλες αξιώσεις για δόξα.

Δε θα ήταν υπερβολικό να πει κανείς πως ο Αύγουστος κυριολεκτικά μεταμόρφωσε την παρακμασμένη δημοκρατία σ' ένα νέο μοναρχικό κράτος με σπουδαίο μέλλον μπροστά του, πετυχαίνοντας τη Ρωμαϊκή Ειρήνη και όσα αυτή περιλαμβάνει. Η ειρήνη αυτή συνετέλεσε στη διατήρηση και παράλληλα στη μεταβίβαση της ελληνορωμαϊκής κληρονομιάς στις επόμενες γενιές. Παρά το γεγονός ότι επρόκειτο για ένα μοναρχικό καθεστώς, ο Αύγουστος κατάφερε χάρη στην ευστροφία του και όποτε έκρινε ότι ήταν απαραίτητο, να ικανοποιεί τη γενική κοινή γνώμη, χρησιμοποιώντας το μέσο της προπαγάνδας.

Επίσης, έτρεφε βαθύ σεβασμό για τον ελληνικό πολιτισμό και είχε μεγάλη προσήλωση στην αρχαία ιταλική θρησκεία την οποία θεωρούσε, μαζί με τη γενικότερη παράδοση των Ρωμαίων, τη βάση της επιτυχίας τους, με αποτέλεσμα να ανακαινίσει πολυάριθμους ναούς. Χαρακτηρίστηκε σκληρός και αμείλικτος στα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησής του, τακτική που αν δεν είχε ακολουθήσει δε θα είχε επιτύχει τόσο σημαντικά αποτελέσματα. Ο Αύγουστος πέθανε το Σεπτέμβριο του 14 μ. Χ. στα εβδομήντα πέντε του χρόνια και όντας βαριά άρρωστος⁸⁶, ενώ λέγεται πως λίγο πριν πεθάνει είπε: "*Έπαιξα καλά το ρόλο μου. Χειροκροτήστε, φίλοι, την έξοδό μου απ' τη σκηνή*"⁸⁷. Η σορός του αποτεφρώθηκε και η τέφρα του μεταφέρθηκε στο μαυσωλείο του, σ' έναν μεγάλο τάφο.

Η Σύγκλητος τον συμπεριέλαβε στο ρωμαϊκό πάνθεο και ο ρωμαϊκός λαός, θέλοντας να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του στον αυτοκράτορα για το ανεκτίμητο δώρο της Ρωμαϊκής Ειρήνης αλλά και για όλα όσα είχε προσφέρει, λάτρευε τον Αύγουστο και την οικογένειά του σαν θεό. Μια παρόμοια λατρευτική πρακτική είχε ξεκινήσει από τις ελληνόφωνες επαρχίες, στις οποίες υπήρχε από καιρό το σύστημα της απονομής θεϊκών τιμών στους ηγεμόνες για λόγους φιλοφρόνησης. Στην Ιταλία η

---

⁸⁶ Λίγους μήνες πριν από το θάνατό του, ο Αύγουστος κατέθεσε στο ναό των Εστιάδων την πολιτική του διαθήκη, γνωστή ως *Res Gestae Divi Augusti* (=Πεπραγμένα του Θείου Αυγούστου), η οποία μεταξύ άλλων περιείχε έκθεση των πράξεών του από το 44 π. Χ. Το κείμενο αυτό προβλεπόταν να χαραχτεί σε χάλκινες στήλες μπροστά στο ηρώο του στη Ρώμη. Το πρωτότυπο κείμενο έχει χαθεί αλλά σώζονται αποσπασματικά αντίγραφα του σε επιγραφές.

⁸⁷ Ο. π. , σελ. 336.

επίσημη λατρεία ήταν αφιερωμένη στο Πνεύμα του Αυγούστου (*Genius Augusti*), και κατ' επέκταση στο πνεύμα της οικογένειάς του. Έτσι, θεσμοποιήθηκε η λατρεία του αυτοκράτορα και η συλλογική αυτή θρησκευτικότητα και μάλιστα εξελίχθηκε στην πορεία με την ίδρυση βωμών, προσφορά αναθημάτων κλπ.

Μετά το θάνατο του Αυγούστου η Σύγκλητος, χωρίς δισταγμό, τον ανακήρυξε "θείο" (*divus*), θέλοντας να θεοποιήσει τον αυτοκράτορα που είχε κάνει τόσα πολλά εις όφελος του ρωμαϊκού λαού⁸⁸:

- είχε προσφέρει τη Ρωμαϊκή Ειρήνη,
- είχε αναδιοργανώσει τη διοίκηση της πόλης και δημιούργησε ορισμένες δημόσιες υπηρεσίες,
- είχε δημιουργήσει γερό μόνιμο στρατό για την εξασφάλιση των συνόρων,
- είχε πετύχει μια άνευ προηγουμένου επέκταση των συνόρων της αυτοκρατορίας,
- είχε αναδιοργανώσει όλους τους τομείς της ρωμαϊκής ζωής, καθώς και ολόκληρης της αυτοκρατορίας,
- είχε εξωραΐσει τη Ρώμη,
- είχε προωθήσει τον εκρωμαϊσμό,
- είχε δημιουργήσει στην πόλη ένα ολοκληρωμένο και μόνιμο σύστημα θεσμών,
- είχε επιβάλλει το νόμο και την τάξη σε μια πόλη όπου συχνά επικρατούσε η βία και γενικά είχε καταφέρει να τοποθετήσει τον πολιτισμό της εποχής σε πολύ υψηλά επίπεδα και να χαρίσει στη Ρώμη το "χρυσό αιώνα".

Στο μεταξύ πριν ακόμη πεθάνει ο Αύγουστος, τον Αύγουστο του 14 μ. Χ. τον διαδέχτηκε ο Τιβέριος Κλαύδιος Νέρων ως ο δεύτερος Ρωμαίος αυτοκράτορας (14-37 μ. Χ.), δεδομένου ότι οι εξουσίες του Αυγούστου δεν ήταν κληρονομικές ή μόνιμες. Ο Αύγουστος που δεν είχε αποκτήσει γιο, υιοθέτησε τον Τιβέριο το 4 π. Χ. και έτσι εκείνος ανέλαβε την αυτοκρατορία. Κατά τη διάρκεια της εξουσίας του έδειξε ιδιαίτερες διοικητικές και στρατιωτικές ικανότητες και γενικά υπήρξε καλός κυβερνήτης, ωστόσο δεν ήταν πολύ δημοφιλής και αγαπητός στο λαό εξαιτίας του δύστροπου χαρακτήρα του και στο τέλος κατάντησε τυραννικός⁸⁹. Επίσης, ο Τιβέριος

---

⁸⁸ Επίσης, οι Ρωμαίοι, εκτός από τον Αύγουστο, είχαν θεοποιήσει και τον Καίσαρα καθώς θεωρούσαν πως και οι δύο είχαν προσφέρει στη Ρώμη δώρα αντάξια θεών.

⁸⁹ Στην εποχή του Τιβέριου σταυρώθηκε και ο Χριστός.

πήρε το όνομα του "Αυγούστου" ως τμήμα του επίσημου τίτλου του, όπως και οι άλλοι αυτοκράτορες.

Στη συνέχεια, οι περισσότεροι από τους διαδόχους του Αυγούστου συνέχισαν το διοικητικό του σύστημα. Οι τέσσερις πρώτοι ήταν συγγενείς του εξ αίματος ή εξ επιγαμίας και ήταν η λεγόμενη Ιουλιοκλαυδιανή δυναστεία (27 π. Χ.-68 μ. Χ.). Οι εκάστοτε αυτοκράτορες που βρίσκονταν στην εξουσία αντιμετώπιζονταν όλο και περισσότερο ως θεϊκά πρόσωπα και συχνά συγκρίνονταν επίσημα με τους θεούς και έγινε λοιπόν συνήθεια η μεταθανάτια αποθέωση των αυτοκρατόρων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μέσα από την ανασκόπηση όλων αυτών των γεγονότων που συνέβησαν στη ρωμαϊκή κοινωνία από την εποχή των αδερφών Γράκχων (133 π. Χ.) μέχρι την εγκαθίδρυση της μοναρχίας (27 π. Χ.) και τα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια παρατηρήσαμε αλλαγές, μεταβολές και τροποποιήσεις στο κοινωνικό σύστημα εν μέρει, αλλά αυτό που μεταβλήθηκε ριζικά ήταν το πολιτικό σύστημα. Αυτό που χάθηκε οριστικά και αμετάκλητα κατά τις πολυάριθμες συγκρούσεις και τους εμφυλίους πολέμους της ύστερης Δημοκρατίας ήταν η ισχύουσα πολιτική τάξη της ρωμαϊκής κοινωνίας, το δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης.

Κατά τη διάρκεια της εκατοντάχρονης περιόδου της κρίσης, οι οξύτατες πολιτικές και στρατιωτικές συγκρούσεις ανάμεσα στις ομάδες Ρωμαίων πολιτών, παρέλυσαν το καθεστώς της δημοκρατίας, το οποίο βασιζόταν στη συνεργασία αξιωματούχων και συνέλευσης του λαού, παράλληλα με τις εξουσίες της Συγκλήτου, και άρχισε να κλονίζεται, να αργοσβήνει και εν τέλει να καταρρέει. Στην προσπάθεια να εξηγήσει και να αναλύσει κανείς την κρίση των τελευταίων δημοκρατικών χρόνων, τίθενται πραγματικά εύλογα ερωτήματα που, μεταξύ άλλων, έχουν να κάνουν με τις μεταρρυθμίσεις που έγιναν κατά την περίοδο της δημοκρατίας και δεν ευοδώθηκαν, τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν από τις δύο βασικές κοινωνικές παρατάξεις, τους αριστοκρατικούς και τους λαϊκούς, οι αντιθέσεις των οποίων υποδαύλισαν τον αγώνα για διατήρηση της δημοκρατίας, που πλέον απειλείται. Πάντως, η κρίση που οδήγησε τελικά στην πτώση της ρωμαϊκής δημοκρατίας είχε ιδιόμορφο χαρακτήρα και ήταν κάτι το ξεχωριστό ως προς τα αίτια, την πορεία, την επίδραση καθώς και τις συνέπειες του.

Το πρώτο αποφασιστικό βήμα στη δραματική πορεία του ρωμαϊκού κράτους προς τη μοναρχία είχε γίνει ήδη από την εποχή του Σύλλα και τη μονοκρατορία του. Κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών επικρατούσε αναστάτωση στην Ιταλία και κυριαρχούσαν οι βιαιότητες και οι συνωμοσίες. Οι εξεγέρσεις των δούλων, με επικεφαλής το Σπάρτακο, ήταν ένα γεγονός που επηρέασε την πολιτική πτώση της ρωμαϊκής δημοκρατίας καθώς προκλήθηκαν αλλαγές στις πολιτικές σχέσεις στη δημοκρατία, που επιτάχυναν την πτώση του πολιτεύματος. Οι συνεχείς πόλεμοι και η συνωμοσία του Κατιλίνα που επακολούθησε, καθόρισαν την ιστορία της ρωμαϊκής πολιτικής ζωής, κατευθύνοντάς την στην κατάρρευση και την ουσιαστική ανατροπή της Δημοκρατίας και την επιβολή της Αυτοκρατορίας.

Επιπλέον, το *Imperium Romanum*, το οποίο κατά τα τέλη της δημοκρατίας είχε επεκταθεί αισθητά, δεν ήταν πια δυνατό να συνεχίζει να κυβερνάται μέσα στο πλαίσιο του παλιού πολιτικού συστήματος. Έτσι, με τη μετάβαση από τη δημοκρατία στη μοναρχία θα ξεκινούσε μια νέα περίοδος επέκτασης της ρωμαϊκής κυριαρχίας πολύ πέρα από τη μεσογειακή λεκάνη.

Το πρόσωπο που πρωταγωνίστησε στο μετασχηματισμό της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν ο Ιούλιος Καίσαρας. Ανακηρύχθηκε ο μοναδικός κύριος της Ρώμης με συγκεντρωμένες όλες τις εξουσίες στα χέρια του και, μέσα στα πλαίσια της διακυβέρνησής του, άρχισε να εφαρμόζει ένα μεγάλο σχέδιο εσωτερικής πολιτικής, επιδιώκοντας τη μεταβολή του πολιτεύματος σε μια μορφή στρατιωτικής δικτατορίας. Τα σχέδιά του δε στέφθηκαν με επιτυχία, αφού διακόπηκαν από το θάνατό του, αλλά ο κληρονόμος του Οκταβιανός θα εκπλήρωνε αργότερα το όραμά του και θα εγκαινίαζε μια νέα φάση στην πολιτική ζωή της ρωμαϊκής κοινωνίας, τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Στο πολιτικό σκηνικό εμφανίστηκε ύστερα και ο Αντώνιος, ο οποίος ηττήθηκε στην επερχόμενη ναυμαχία του Ακτίου (31 π. Χ.) και αυτή του η ήττα υπέρ του Οκταβιανού, έμελλε να κρίνει οριστικά την τύχη του παλιού καθεστώτος, της δημοκρατίας. Οι συνέπειες της νίκης του Οκταβιανού στο Άκτιο ήταν μοιραίες για την πολιτική ιστορία της Ρώμης, καθώς τότε του δόθηκε η δυνατότητα να επιβάλει τη μοναρχική εξουσία του και να καταστεί μονοκράτορας σ' ολόκληρο το *Imperium Romanum*. Ο νεοαποκαλούμενος πλέον Αύγουστος κυριολεκτικά μετέτρεψε την παρακμασμένη δημοκρατία σ' ένα νέο μοναρχικό κράτος με σπουδαίο μέλλον μπροστά του, για δύο αιώνες τουλάχιστον. Ένα χαρακτηριστικό μεγίστης σημασίας που καθόρισε το νέο πολίτευμα και το διαφοροποίησε από το παλιό ήταν ο ρόλος του στρατού και η στάση του απέναντι στον αυτοκράτορα. Επρόκειτο για μόνιμο πλέον στρατό που έτρεφε μεγάλη προσήλωση στον Αύγουστο, ο οποίος στήριζε την ισχύ του σ' αυτόν. Η κυριαρχία του Αυγούστου χάρισε τελικά στη ρωμαϊκή κοινωνία το πολιτικό πλαίσιο αλλά και τον πνευματικό προσανατολισμό που αναζητούσε, ενώ εφεξής οι αυτοκράτορες λατρεύονταν σαν θεοί και απονέμονταν σ' αυτούς θεϊκές τιμές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bengtson Hermann, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2^η1991.
- Βιργίλιος, *Αινειάδα*, University Studio Press, μτφρ. Τρομάρας Λ., Αθήνα 2001.
- Galinsky Karl, *The Age of Augustus*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Garnsey Peter & Saller Richard, *Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Οικονομία, κοινωνία και πολιτισμός*, μτφρ. Β. Ι. Αναστασιάδης, πανεπιστημιακές εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 2^η1998.
- Géza Alföldy, *Ιστορία της Ρωμαϊκής κοινωνίας*, μτφρ. Άγγελος Χανιώτης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2^η1992.
- Graf Fritz, *Εισαγωγή στην αρχαιογνωσία*, τόμος Β', Ρώμη, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2001.
- Günther Rigobert, *Η εξέγερση του Σπάρτακου: τα μεγάλα κοινωνικά κινήματα των δούλων και των ελεύθερων στα τέλη της ρωμαϊκής δημοκρατίας*, μτφρ. Αν. Βιζέ-Ιωαννάτου, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988.

- Günther Rigobert-Müller R., *Das Goldene Zeitalter. Utopien der hellenistisch-römischen Antike*, Stuttgart 1988.
- Holland Tom, *Ρουβίκωνας. Ο θρίαμβος και η τραγωδία της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας*, μτφρ. Δημήτρης Γ. Στεφανάκης, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2005.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Ελληνιστικοί χρόνοι*, τόμος Ε', εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Ελληνισμός και Ρώμη (30 π. Χ.-324 μ. Χ.)*, τόμος ΣΤ', εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Jimenez R.L., *Caesar against Rome: The great Roman civil war*, Westport, 2000.
- Καίσαρ, *Εμφύλιος Πόλεμος III*, Bristol Classical Press, London 2002.
- Καίσαρ, *Ο Γαλατικός Πόλεμος*, Harvard University Press, London 2002.
- Κικέρωνας, *De Republica*
- Kotter J.P. & Cohen D.S., *The heart of change: Real-life stories of how people change their organizations*, Harvard Business School Press, Boston, 2002.

- Kubusch K., *Aurea Saecula: Mythos und Geschichte. Untersuchung eines Motivs in der antiken Literatur bis Ovid*, Frankfurt am Main, 1986.
- Λίβιος, *Ιστορία της Ρώμης*
- Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας, *Ρωμαιοκρατία 146 π. Χ.-300 μ. Χ.*, τόμος 6, Γ.Κορδάτου, εκδ. 20ός Αιώνας.
- Montanelli Intro, *Ιστορία των Ρωμαίων*, μτφρ. Σούλα Δρακοπούλου, εκδ. Τρία Φύλλα, Αθήνα 1991.
- Ρενιέρης Μάρκος, *Έρευνες και Εικασίες περί Βλοσσίου και Διοφάνους*, (επιμ.) Γ. Θ. Αραμπατζή και Χρ. Π. Μπαλόγλου, Αθήνα 2005.
- Σαλλούστιος, *Πόλεμος κατά του Ιουγούρθα*
- Σαλλούστιος, *Η Συνωμοσία του Κατιλίνα*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1993.
- Σουητώνιος, *Βίος Ιουλίου Καίσαρος*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1990.
- Spencer Thomas Jerome, *Aspects of the study of Roman History*, Capricorn Books, New York 1962.

- Wiseman T.P., *Roman Political Life 90 B.C.–A.D. 69*, University of Exeter, Exeter 1985.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

- <http://www.michaellorenzen.com/caesar.html>
- http://www.forumromanum.org/literature/authors_a.html

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ⁹⁰

Π. Χ.

- 753 Ίδρυση της Ρώμης
- 509 Πτώση της μοναρχίας και εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας
- 343-340 Α' Σαμνιτικός Πόλεμος
- 264-241 Α' Καρχηδονιακός Πόλεμος
- 219-218 Αρχή Β' Καρχηδονιακού Πολέμου
- 146 Καταστροφή της Καρχηδόνας και της Κορίνθου. Τέλος του Γ' Καρχηδονιακού Πολέμου (149-146)
- 133 Η δημαρχία και η δολοφονία (το φθινόπωρο) του Τιβέριου Γράκχου
- 123 Πρώτη δημαρχία του Γάιου Γράκχου (αρχίζει στις 10 Δεκεμβρίου 124).
Ανανέωση του αγροτικού νόμου
- 122 Δεύτερη δημαρχία του Γάιου Γράκχου
- 121 Δολοφονία του Γάιου Γράκχου (το καλοκαίρι)
- 115 Γέννηση του Κράσσου
- 113-101 Πόλεμοι ενάντια στις φυλές των Κίμβρων, Τευτόνων και Αμβρόνων
- 111-105 Πόλεμος της Ρώμης στη Νουμιδία (Β. Αφρική), ο λεγόμενος Ιουγουρθικός Πόλεμος
- 106 Γέννηση του Πομπήιου και του Κικέρωνα
- 104-100 Ο Μάριος ύπατος
- 100 Γέννηση του Καίσαρα
- 91 Ιταλική εξέγερση κατά της Ρώμης. Συμμαχικός ή Ιταλιωτικός Πόλεμος

---

⁹⁰ Holland Tom, *Ρουβίκωνας. Ο θρίαμβος και η τραγωδία της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας*, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2005, σελ. 555-562. Πρβλ. επίσης Günther Rigobert, *Η εξέγερση του Σπάρτακου*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988, σελ. 119-121.

- 88 Ο Σύλλας ύπατος. Ο Μάριος αναλαμβάνει την αρχηγία στο Μιθριδατικό Πόλεμο
- 85/84 Ο Σύλλας υπογράφει συνθήκη ειρήνης με το Μιθριδάτη
- 85 Θάνατος του Μάριου. Η Αθήνα πέφτει στα χέρια του Σύλλα
- 83-82 Εμφύλιοι πόλεμοι στην Ιταλία μετά από την επιστροφή του Σύλλα
- 83 Ο Κράσος ενώνεται με το Σύλλα στην Ελλάδα. Ο Σύλλας περνά στην Ιταλία όπου ενώνεται με τον Πομπήιο
- 82 Προγραφές στη Ρώμη. Ο Καίσαρας κρύβεται
- 81 Ο Σύλλας δικτάτορας. Αποδυνάμωση της δημαρχίας. Η πρώτη υπόθεση του Κικέρωνα
- 80-72 Πόλεμος του Πομπήιου στην Ισπανία κατά του Κοϊντου Σερτώριου
- 78 Θάνατος του Σύλλα
- 73-71 Εξέγερση των σκλάβων με αρχηγό τον Σπάρτακο στην Ιταλία
- 72 Ο Κράσος αναλαμβάνει τον πόλεμο κατά του Σπάρτακου. Τέλος της εκστρατείας του Πομπήιου στην Ισπανία.
- 71 Ήττα και θάνατος του Σπάρτακου. Επιστροφή του Πομπήιου στην Ιταλία
- 70 Ο Πομπήιος και ο Κράσος γίνονται ύπατοι
- 68-67 Ο Πομπήιος αναλαμβάνει να εξοντώσει τους πειρατές
- 68 Γέννηση της Κλεοπάτρας
- 67 Ο Πομπήιος καθαρίζει τη θάλασσα από τους πειρατές
- 66-63 Η συνωμοσία του Κατιλίνα
- 63 Ο Κικέρωνας ύπατος. Ο Καίσαρας γίνεται μέγιστος ποντίφικας. Θάνατος του Μιθριδάτη. Η εκτέλεση των αρχηγών τής συνωμοσίας του Κατιλίνα. Γέννηση του Οκταβιανού
- 62 Ο Καίσαρας πραιτόρας. Ο Πομπήιος επιστρέφει στην Ιταλία

- 60 Ο Καίσαρας επιστρέφει στη Ρώμη. Άτυπη συμμαχία μεταξύ Καίσαρα, Πομπήιου και Κράσσου
- 59 Η Πρώτη Τριανδρία. Ο Καίσαρας ύπατος. Ο Πομπήιος νυμφεύεται την Ιουλία, κόρη του Καίσαρα
- 55 Πομπήιος και Κράσσος ύπατοι
- 53 Θάνατος του Κράσσου
- 49 Ο Καίσαρας περνάει το Ρουβίκωνα, κερδίζει το στρατό του Πομπήιου στην Ισπανία και γίνεται δικτάτορας
- 48 Η μάχη στα Φάρσαλα. Δολοφονία του Πομπήιου
- 47 Γέννηση του Καισαρίωνα. Ο Καίσαρας νικά το Φαρνάκη, το γιο του Μιθριδάτη, επιστρέφει στην Ιταλία και μετά περνάει στην Αφρική. Αλεξανδρινός πόλεμος
- 45 Ο Καίσαρας νικά τους γιούς του Πομπήιου στην Ισπανία και επιστρέφει στη Ρώμη
- 44 Ο Καίσαρας διορίζεται ισόβιος δικτάτορας. Ο Αντώνιος ύπατος. Ο Καίσαρας δολοφονείται στις Ειδούς του Μαρτίου. Ο Οκταβιανός φτάνει στη Ρώμη. Ο Βρούτος και ο Κάσσιος φεύγουν για την Ανατολή. Ο Κικέρωνας εκφωνεί σειρά λόγων κατά του Αντωνίου
- 43 Δεύτερη Τριανδρία: Αντώνιος, Οκταβιανός και Λέπιδος. Πρώτη υπατεία του Οκταβιανού. Προγραφές. Θάνατος Κικέρωνα
- 42 Η μάχη στους Φιλίππους: Βρούτος και Κάσσιος αυτοκτονούν
- 41 Ο Αντώνιος συναντά την Κλεοπάτρα και μένει μαζί της το χειμώνα στην Αλεξάνδρεια
- 40 Αντώνιος και Οκταβιανός συνάπτουν ειρήνη. Ο Αντώνιος παντρεύεται την Οκταβία, αδερφή του Οκταβιανού

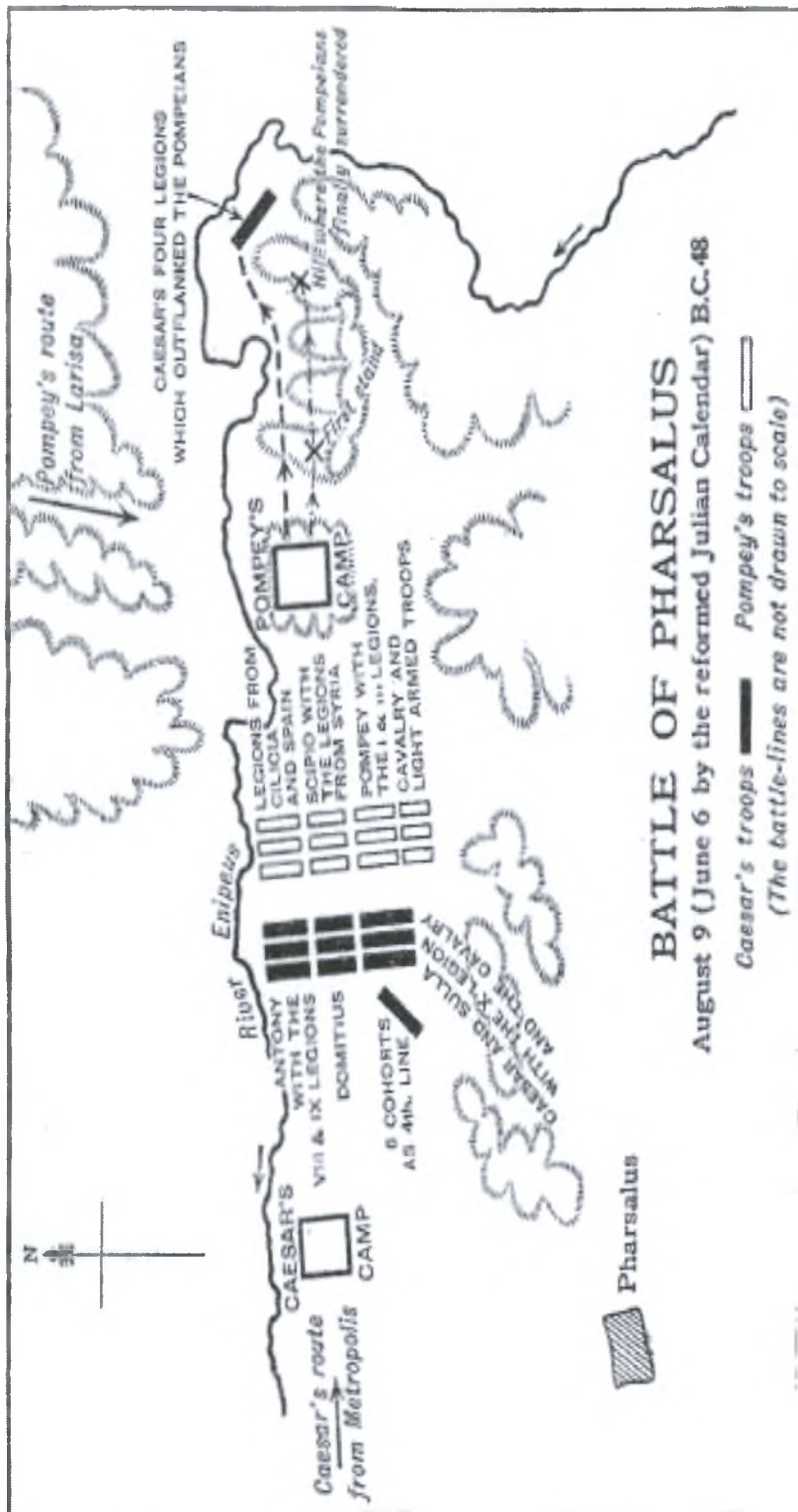
- 37 Ο Αντώνιος νυμφεύεται την Κλεοπάτρα
- 36 Ο Λέπιδος εκπίπτει από την Τριανδρία
- 35 Θάνατος του Πομπήιου
- 32 Η Οκταβία χωρίζεται από τον Αντώνιο. Ο Οκταβιανός αρπάζει τη διαθήκη του Αντώνιου και την παρουσιάζει στη Σύγκλητο
- 31 Η ναυμαχία στο Άκτιο
- 30 Αυτοκτονία Αντώνιου και Κλεοπάτρας. Ο Οκταβιανός καταλαμβάνει την Αλεξάνδρεια και εκτελεί τον Καισαρίωνα. Η δυναστεία των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο φτάνει στο τέλος της
- 29 Θρίαμβος του Οκταβιανού. Θεμελιώνεται η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία
- 27 Ο Οκταβιανός παίρνει τον τίτλο "Αύγουστος". Η δημοκρατία αποκαθίσταται
- 18 Εκκαθάριση της Συγκλήτου

M. X.

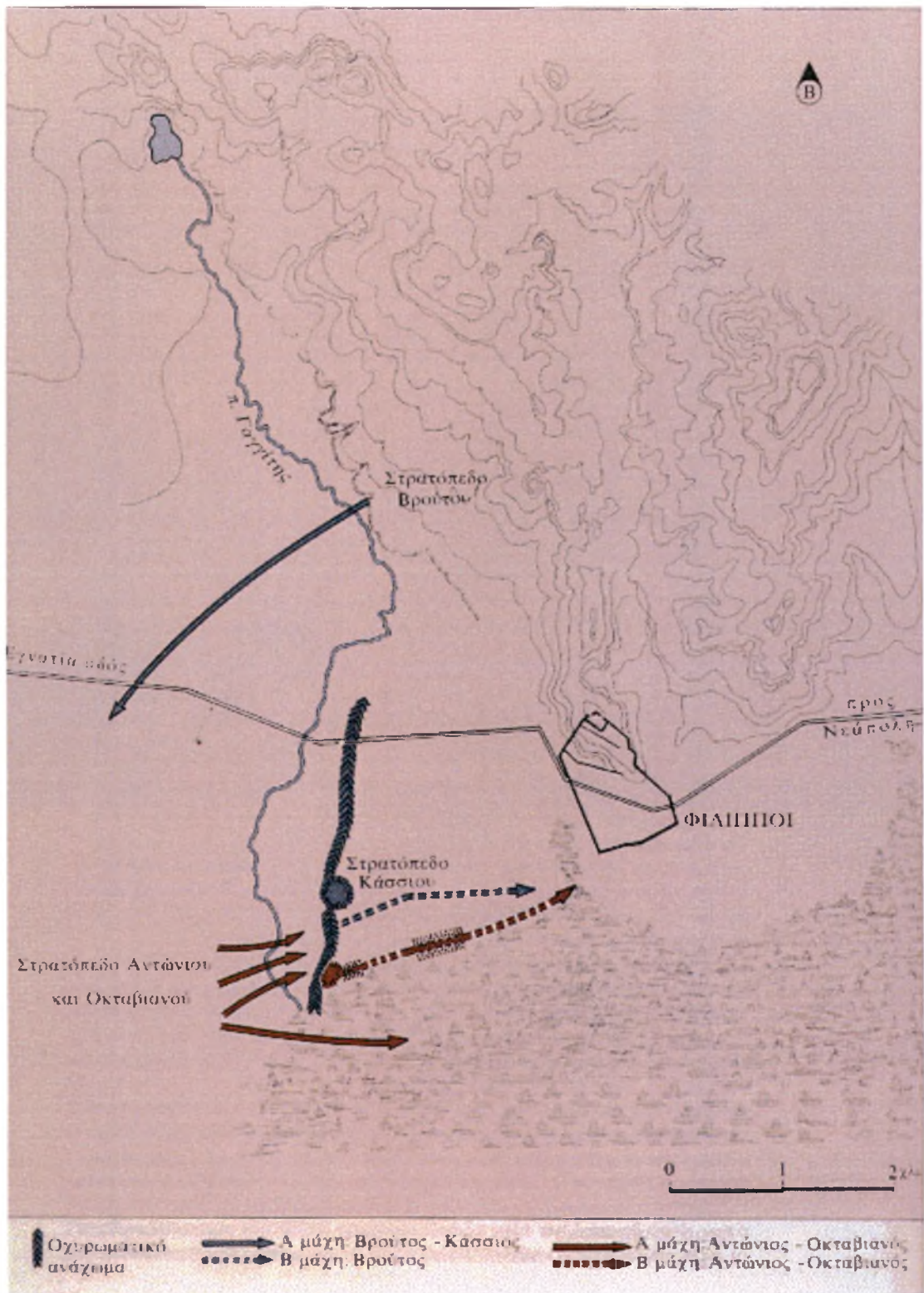
- 4 Ο Αύγουστος υιοθετεί τον Τιβέριο
- 14 Θάνατος του Αυγούστου
- 14-37 Ηγείται ο Τιβέριος

ΧΑΡΤΕΣ

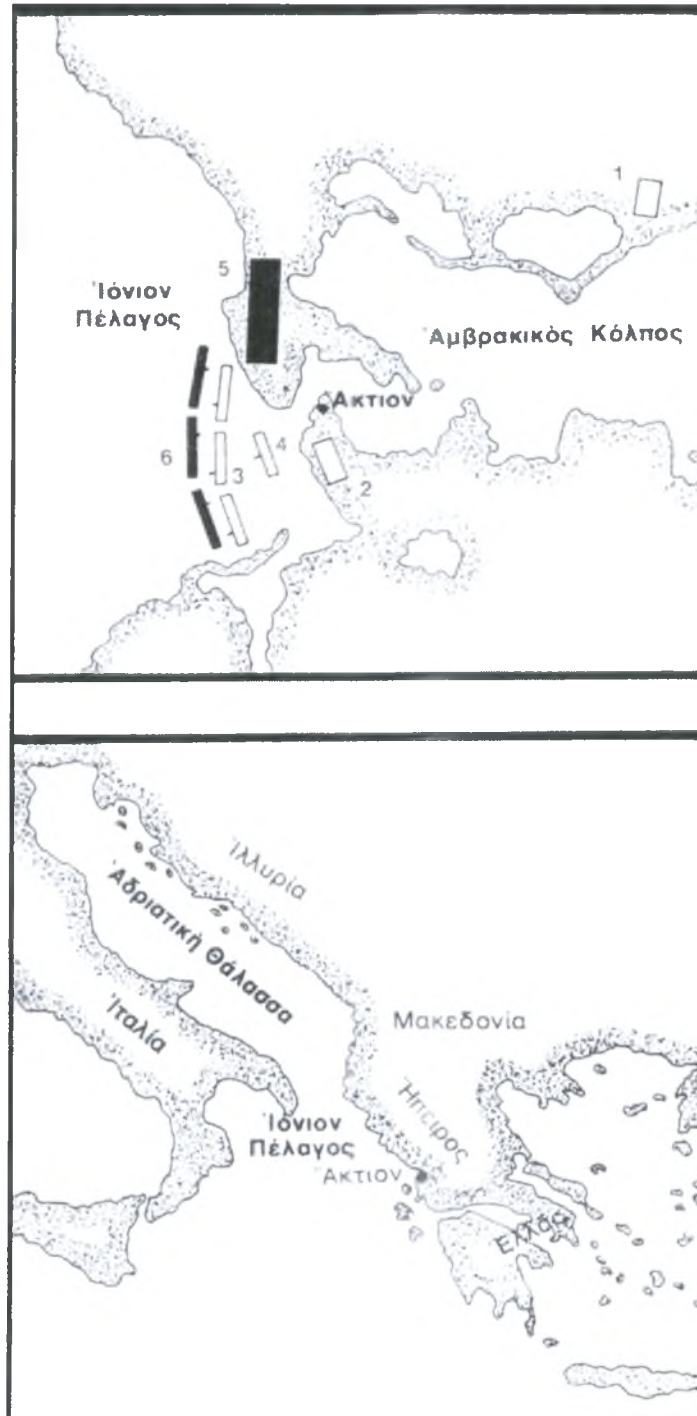

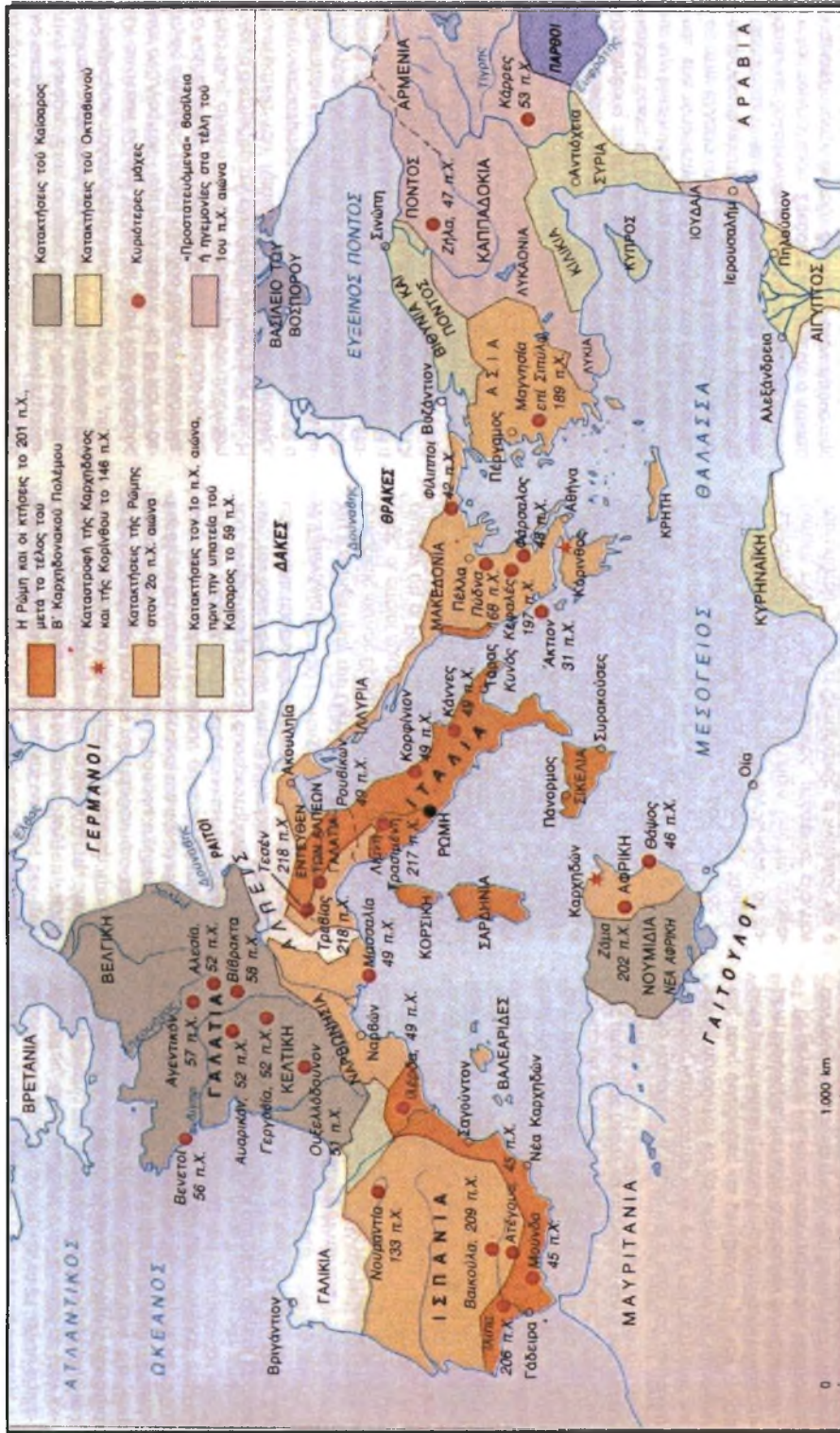
Εικόνα 2: Η μάχη των Φαρσάλων (48 π. Χ.).
 Ρήξη ανάμεσα στον Καίσαρα και τον Πομπήιο,
 η οποία ανάδειξε νικητή τον πρώτο.

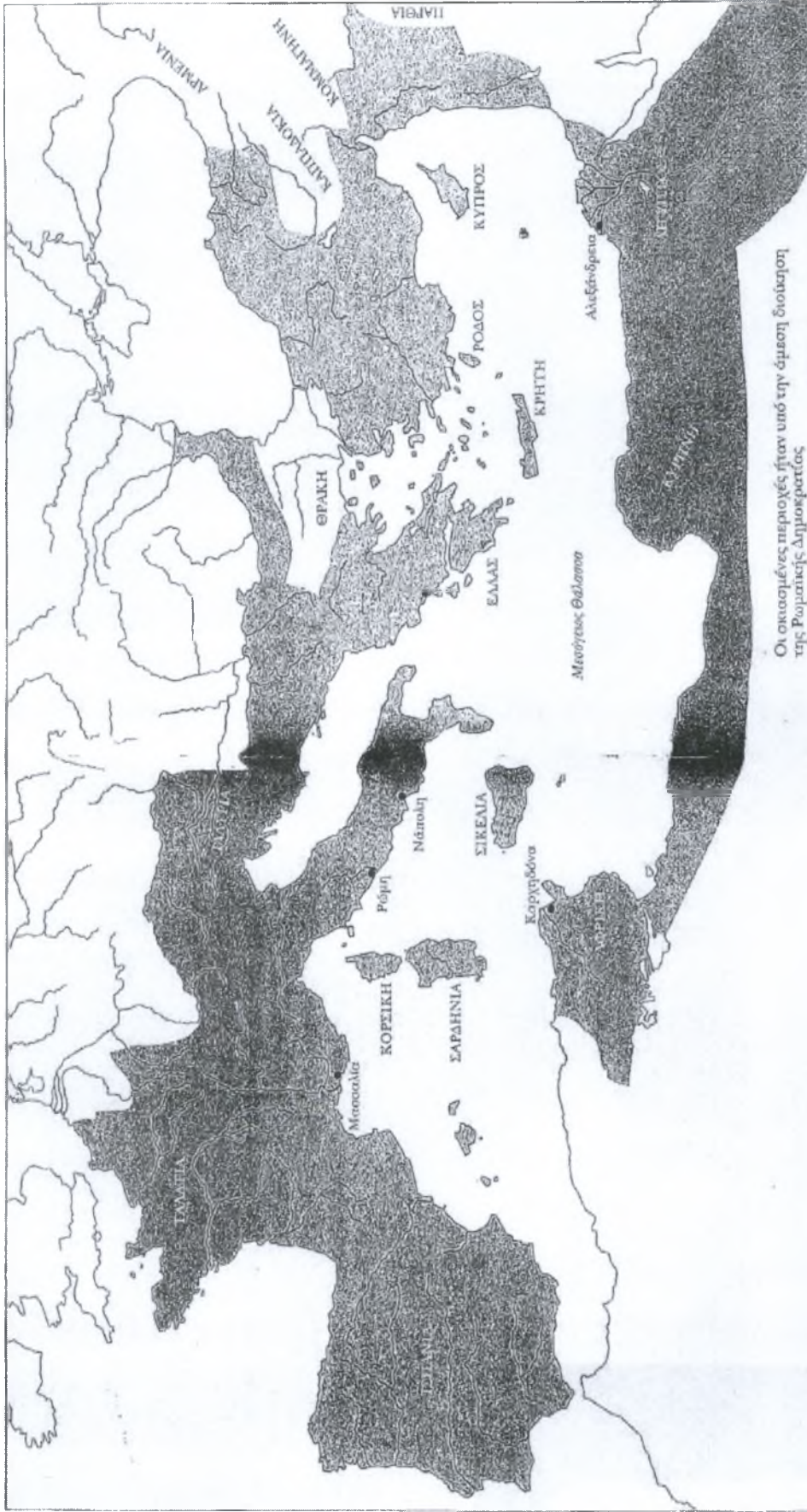
Εικόνα 3: Σχεδιαστική αποτύπωση της μάχης των Φιλίππων (42 π. Χ.)

Εικόνα 4: Η θέση του Ακτίου στις ακτές του Ιονίου Πελάγους. Στον επάνω χάρτη, η διάταξη των στόλων πριν από τη ναυμαχία. 1,2. Στρατόπεδα του Αντωνίου. 3. Στόλος του Αντωνίου. 4. Στόλος της Κλεοπάτρας. 5. Στρατόπεδο του Οκταβιανού. 6. Στόλος του Οκταβιανού.

Εικόνα 5: Ο Ρωμαϊκός κόσμος στα τέλη των Δημοκρατικών χρόνων

Οι σκιασμένες περιοχές ήταν υπό την άμεση διοίκηση της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας

Εικόνα 6: Ο Ρωμαϊκός κόσμος το 14 μ. Χ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000085794